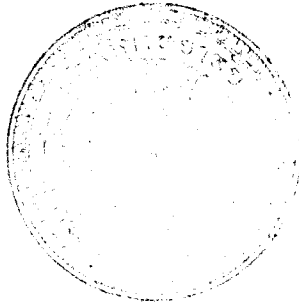

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของพิธีมาปนกิจศพในพระพุทธศาสนา
: ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านวังชัย

พระมหาวีระศิลป์ จนทโก (แสนลุน)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๘

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**AN ANALYTICAL STUDY OF CHANGING CREMATION CEREMONY
IN BUDDHISM : A CASE STUDY OF WANGCHAI VILLAGE.**

Phamahã Virasin Chandako (Saenlun)

A Thesis Submitted In Partial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระศรีสิทธิมนี)

รักษาการคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบบัณฑิตวิทยาลัย

(พระครูปลัดสุกันยา อรุโณ)

(พระครูศรีปริยัติสุนทร)

(รศ.อุดม บัวศรี)

(ดร.ประยูร แสงใส)

(รศ.ดร.สมศักดิ์ ศรีสันติสุข)

คณะกรรมการควบคุมบัณฑิตวิทยาลัย

พระครูศรีปริยัติสุนทร

ประธานกรรมการ

รศ.อุดม บัวศรี

กรรมการ

ดร.ประยูร แสงใส

กรรมการ

- ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของพิธีฃาปนกิจศพในพระพุทธศาสนา
: ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านวังชัย
- ผู้วิจัย : พระมหาวิระศิลป์ จนทโก (แสนลุน)
- ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

- : พระครูศรีปริยัติสุนทร, ป.ธ. ๕, ศน.บ., M.A., Ph. D. (Bud.)
- : รศ. อุดม บัวศรี ป.ธ. ๗, พ.ม., พธ.บ., M.A., (Phil).
- : ดร. ประยูร แสงใส, ป.ธ. ๔, พธ.บ., M.A.,
P.G. DIP. in journalism, Ph.D. (Education.)

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๕ ก.ย. ๒๕๕๙

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาเชิงวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของพิธีฃาปนกิจศพในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านวังชัย

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งเน้นวิจัยทางเอกสารและรวบรวมข้อมูลในพื้นที่การวิจัย การวิจัยนี้ แบ่งออกเป็น ๕ บท

จากการศึกษาวิจัยพบว่า พิธีฃาปนกิจศพกรณีหมู่บ้านวังชัยนั้นแบ่งออกเป็นสองขั้นตอนคือ ๑. ศึกษาประวัติการทำพิธีฃาปนกิจยุคก่อนพุทธกาลถึงครั้งพุทธกาล พิธีกรรมฃาปนกิจในประเทศไทย และพิธีฃาปนกิจศพของหมู่บ้านวังชัย ซึ่งมีวิวัฒนาการมาโดยลำดับ

๒. การเปลี่ยนแปลงของพิธีฃาปนกิจศพมีหลายสาเหตุ คือ

๑. ปัจจัยภายใน ความมีน้ำใจของสมาชิก ในชุมชนตำบลวังชัยที่เปลี่ยนแปลงไปจากในอดีตที่เคยมีความผูกพันกัน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันและกัน ช่วยเหลือกิจกรรมกันโดยไม่ได้คิดเป็นค่าสินจ้างรางวัลอะไร แต่ในปัจจุบันการช่วยเหลือกันเพราะน้ำใจก็เปลี่ยนมากเป็นช่วยเหลือกันเพราะผลประโยชน์

๒. ปัจจัยภายนอก ประกอบด้วยสองข้อ คือ ๑. สภาพการดำรงชีวิตของสมาชิกของสังคม คือ มีความสัมพันธ์กันน้อยลง ๒. ค่านิยมของสังคมเปลี่ยนไป วัฒนธรรมประเพณีกับการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมในอดีต จะเอื้อกันไปด้วยที่ส่งเสริมสนับสนุนกัน เช่น ประเพณีฮีต ๑๒ ครอง ๑๔ ของชาวอีสานก็จะเกิดขึ้นเพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมของคนในสังคมของชาวอีสาน ปัจจุบันคนมาช่วยงานจะมีจำนวนมากขึ้นขึ้นอยู่กับฐานะของคนๆ นั้น ไม่ใช่ขึ้นอยู่กับคุณธรรมของคนๆ นั้น เพราะปัจจุบันนี้คนส่วนใหญ่มุ่งเน้นเรื่องของปากท้องมากกว่าที่จะมุ่งเน้นความมีน้ำใจให้กันหรือที่เรียกกันง่ายก็คือคนเรามีปกติเห็นแก่ตัวมากขึ้นนั่นเอง

สภาพสังคมเศรษฐกิจกับตัวแปรการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมยุคโลกาภิวัตน์ จากสภาพความเจริญของเทคโนโลยีในอดีต เมื่อมีพิธีกรรมฌาปนกิจศพชาวบ้านจะถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องช่วยกัน แต่ในสภาพปัจจุบันชาวบ้านถือเป็นหน้าที่ของเจ้าภาพ ในอดีตไม่มีการร่ำหน้าศพนำมาเพิ่มเข้าในพิธีกรรมฌาปนกิจศพที่หมู่บ้าน การอ่านชีวประวัติของผู้ตายก็มีเพิ่มเข้ามา ในอดีตบ้านวังชัยไม่มี เหตุปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง คือ

๑. ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม วิถีชีวิตของชาวบ้านที่เคยเป็นแบบเกษตรกรรมที่มุ่งทำกินก็เปลี่ยนเป็นการค้าขาย

๒. ในอดีตนั้นทุกคนร่วมกันทำเพราะเรื่องของความกตัญญูตเวทีต่อผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่และผู้ตายไปแล้ว

ปัจจุบันวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เคยเป็นแบบเกษตรกรรม ที่มุ่งทำกินก็เปลี่ยนเป็นการค้าขาย เน้นเรื่องกำไรขาดทุนเป็นหลักในการจัดงานแทน จึงส่งผลกระทบต่อถึงการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมการฌาปนกิจศพของชาวบ้านวังชัย จังหวัดขอนแก่น

Thesis Title : An analytical study of changing cremation ceremony in Buddhism
: A case study of Wangchai Village.

Researcher : Phramahã Virasin Chantako (Saenlun)

Degree : Master of Arts (Buddhism)

Thesis Supervisory Committee

: Phrakrûsrîpariyattisunthorn, Pali V, B.A., M.A., (Bud.), Ph.D., (Bud.)

: Assoc. Prof. Udom Buasri. Pali VII, B.A., M.A., (Phil)

: Dr. Prayoon Saengsai, Pali IV, B.A., M.A., (E.d.) P.G.

DIP. in journalism, Ph.D., (Education.)

Date of Graduation : ..... 14 ..... / SEPT. / 2006

ABSTRACT

The purpose of this Thesis was to have an analytical study of the changing trends in performing cremation ceremony in Buddhism :- A case study of Wang Chai Village.

This Thesis is a qualitative research work which emphasizes on the documentary research and it collected data in the research area. This research was divided into 5 chapters.

The result shows that the trends in the performances of cremation ceremony in the case of Wang Chai village was divided into 2 levels

1. To study the history of performing cremation ceremony before the life time of Buddha, performing cremation ceremony in Thailand, and the performing cremation ceremony at Wang Chai Village which performances are orderly.

2. A changing of the performing cremation ceremony has many causes as follows;

2.1. Internal factor: Kindness in the relationship between the members of the Wang Chai Community has changed from the past which experienced good relationship and generosity to each other and benefits. But in the present day, the social attitude has changed to helping others on the basis of material benefits.

2.2. External factor:

1. the decreasing trend in relationship among the members of the society.
2. Social values have changed. In the past culture and ceremony, the helping hand was extended by giving such as Hit 12 (12 monthly merit ceremony) and Krong 14 (14 manners) of northeastern people. This was done for encouraging the culture of northeastern people. But in the present day, the persons, who come to help and participate in these functions, are few and that too depends on their status not on their virtue. In the present day, a majority of people emphasize with their mouth and stomach without showing generosity to each other or in other words it may be usually said that human beings have become more selfish.

Social change, economic change and technological cause are responsible for a change in the performing of cremation ceremony. In the past, it was done as a duty to help each other. But in the present day, it has just become the duty of a host. In the past, there was no dancing performance in front of dead person. There was no reading of autobiography of the dead person too. But both came into place changed circumstances in the present day society. The change is responsible for 2 causes:

1. Capital economy; the agriculture in the villages used to produce for consumption in the family in the past, is now on a profit and loss basis.
2. In the past, everyone co-operated in the cremation ceremony because of the gratefulness both to the living and to the dead person.

This has changed now in the cremation ceremony of the Wang Chai people in Khon Kean province.

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณสภามหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและกราบขอบพระคุณ พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ คณบดีบัณฑิตวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ได้ อนุมัติให้เปิดการสอนหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ทำให้ผู้วิจัยมีโอกา สได้เข้ามาศึกษาในสถาบันนี้

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จสมบูรณ์ลงได้ เพราะได้รับความช่วยเหลือจากอาจารย์ที่ปรึกษา ทั้ง ๓ ท่าน คือ พระครูศรีปริยัติสุนทร, รศ.อุดม บัวศรี และดร.ประยูร แสงใส ที่ได้เสียสละเวลา ให้คำแนะนำ และตรวจทานแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ เพื่อให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณเพื่อนพระมหาบัณฑิตทุกๆ รูปที่คอยเอื้อเฟื้อในการเก็บข้อมูลในการทำวิจัยครั้งนี้ ขอเจริญพร อนุโมทนาและขอบคุณเจ้าหน้าที่บรรณารักษ์ ของห้องสมุดมหาวิทยาลัย มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่อำนวยความสะดวกในการค้นคว้าหาข้อมูลในการทำวิจัยครั้งนี้เป็นอย่างดี

ขอเจริญพรอนุโมทนา และขอบคุณคณาจารย์นักวิชาการทุกท่าน ซึ่งเป็นเจ้าของหนังสือ ที่ทรงคุณค่า ที่ผู้วิจัยได้ใช้ศึกษาค้นคว้าเพื่อเป็นฐานข้อมูลประกอบในการเขียนวิทยานิพนธ์ จนทำให้ การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้สำเร็จลุล่วงลงได้

สุดท้ายนี้ ประโยชน์และคุณค่าที่เกิดจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ขอนอบน้อมแด่พระรัตนตรัย บูชาคุณบิดามารดา และครูบาอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาการให้ทั้งทางคฤหัสถ์ และคฤหัสถ์ ตลอดจนถึงผู้มีอุปการคุณทุกๆ ท่านอย่างเต็มใจยิ่ง.

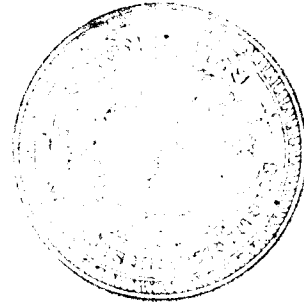
พระมหาวิระศิลป์ ฉนทโก (แสนลุน)

๑ กรกฎาคม ๒๕๕๙

สารบัญ

เรื่อง

บทคัดย่อภาษาไทย
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ
กิตติกรรมประกาศ
สารบัญ
สารบัญตาราง
สารบัญภาพ
คำอธิบายสัญลักษณ์ และคำย่อ

หน้า

บทที่ ๑ บทนำ

- ๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา
- ๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย
- ๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย
- ๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย
- ๑.๕ ทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย
- ๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

บทที่ ๒ การศึกษาถึงเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมฌาปนกิจศพ

- ๒.๑ แนวคิดเรื่องพิธีกรรมฌาปนกิจศพในอดีต
    - ๒.๑.๑ ประวัติความเป็นมาของพิธีกรรมฌาปนกิจศพก่อนพุทธกาล
    - ๒.๑.๒ ประวัติฌาปนกิจศพในอินเดีย
    - ๒.๑.๓ ประวัติฌาปนกิจศพของบ้านเชียง
- สรุปการฝังศพสมัยต่างๆ ของบ้านเชียง

๒.๒ ประวัติความเป็นมาของพิธีกรรมฌาปนกิจศพในครั้งพุทธกาล	๑๔
๒.๒.๑ พิธีกรรมฌาปนกิจพระบรมศพของพระพุทธเจ้า	๑๕
๒.๒.๒ พิธีกรรมฌาปนกิจศพของพระพุทธบิดา	๑๖
๒.๒.๓ พิธีกรรมฌาปนกิจศพของพระสารีบุตร	๑๗
๒.๒.๔ พิธีกรรมฌาปนกิจศพของนางสิริมา	๑๘
๒.๒.๕ เรื่องจุลกาลมหากาล	๑๙
๒.๒.๖ ประวัติของสังกิจจสามเณร	๑๙
๒.๓ พิธีกรรมฌาปนกิจศพของท่านธัมมปาละ	๒๑
๒.๔ สัญลักษณ์ของพิธีกรรมฌาปนกิจศพในอดีต	๒๑
๒.๕ ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมฌาปนกิจศพ	๒๒

บทที่ ๓ พิธีกรรมฌาปนกิจศพของชาวบ้านวังชัย ๒๖

๓.๑ ประวัติความเป็นมาของบ้านวังชัย	๒๖
๓.๒ สภาพโดยทั่วไปของบ้านวังชัย	๒๘
๓.๓ แนวคิดเรื่องพิธีกรรมฌาปนกิจศพในอดีตของบ้านวังชัย	๓๑
๓.๓.๑ สิ่งของที่เจ้าภาพควรเตรียมไว้ให้พร้อมก่อนวันฌาปนกิจศพ	๓๒
๓.๓.๒ ลำดับพิธีกรรมฌาปนกิจ	๓๔
๓.๓.๓ ธรรมเนียมที่ห้ามในการฌาปนกิจศพ	๔๐
๓.๔ การจัดพิธีฌาปนกิจศพของบ้านวังชัยในปัจจุบัน	๔๑
๓.๔.๑ ขั้นตอนหรือพิธีกรรมฌาปนกิจศพ	๔๒
๓.๔.๒ การเจริญพระพุทธมนต์กับการฌาปนกิจศพ	๔๒
๓.๔.๓ พิธีฌาปนกิจศพของบ้านวังชัยในปัจจุบัน	๔๓
๓.๕ สรุปแนวคิดเรื่องพิธีกรรมฌาปนกิจศพของบ้านวังชัยในอดีต เปรียบเทียบกับปัจจุบัน	๔๕

บทที่ ๔ แนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมมาปนกิจศพ	๕๐
๔.๑ ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง	๕๐
๔.๑.๑ ปัจจัยภายใน	๕๐
๔.๑.๒ ปัจจัยภายนอก	๕๔
๔.๒ วัฒนธรรมประเพณีกับการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรม	๕๖
๔.๓ สภาพสังคม เศรษฐกิจกับตัวแปรการเปลี่ยนแปลง	๕๗
๔.๓.๑ สภาพสังคมยุคโลกาภิวัตน์	๕๗
๔.๓.๒ ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม	๕๘
๔.๓.๓ บทบาทของพระสงฆ์ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง	๖๐
๔.๔ สรุปปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง	๖๑
บทที่ ๕ สรุปผลการศึกษา อภิปราย และข้อเสนอแนะ	๖๕
๕.๑ สรุปผลการศึกษา	๖๕
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย	๖๘
๕.๓ ข้อเสนอแนะของผู้วิจัย	๗๓
ภาคผนวก	๗๔
ตัวอย่างบัตรเชิญร่วมพิธีมาปนกิจศพ	๗๘
คำถวายทานต่างๆ ภายในพิธีสงฆ์	๘๐
บรรณานุกรม	๗๔
ประวัติผู้วิจัย	๘๗

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
ตารางที่ ๑ แสดงถึงสถานภาพทางฐานะเจ้าภาพของศพ	๔๕
ตารางที่ ๒ เปรียบเทียบพิธีการฌาปนกิจศพระหว่างอดีตและปัจจุบัน	๔๗
ตารางที่ ๓ เปรียบเทียบอุปกรณ์ที่ใช้ในการฌาปนกิจศพ	๔๘

สารบัญภาพ

ภาพ		หน้า
ภาพที่ ๑	ภาชนะดินเผาที่บรรจุลงเป็น เครื่องเซ่นในหลุมศพ	๗๕
ภาพที่ ๒	ภาชนะดินเผาที่เขียนลายด้วยสีแดง	๗๕
ภาพที่ ๓	ภาชนะดินเผา	๗๖
ภาพที่ ๔	ลักษณะของโครงกระดูกที่ค้นพบ	๗๖
ภาพที่ ๕	แผนผังบ้านวังชัย ตำบลวังชัย อำเภอหนองแก้ว จังหวัดขอนแก่น	๗๗

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

(ก) พระไตรปิฎก

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้ข้อมูลอ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกอักษรไทยภาษาบาลี และ พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยฉบับมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๔ การอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาบาลีใช้ระบุชื่อคัมภีร์ และระบุดัง เล่ม/ชื่อ/หน้า ตามลำดับ เช่น วิ. มหา. (บาลี) ๑/๑๐/๑๒. หมายถึง การอ้างอิงนั้นระบุดัง คัมภีร์วินยปิฎก มหาวิภังค์ ฉบับภาษาบาลี เล่มที่ ๑ ชื่อที่ ๑๐ หน้าที่ ๑๒

การอ้างอิงพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ใช้ระบุชื่อคัมภีร์ และระบุดัง เล่ม/ชื่อ/หน้า ตามลำดับ เช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๐/๖๐. หมายถึง การอ้างอิงนั้นระบุดังคัมภีร์สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่มที่ ๑๐ ชื่อที่ ๕๐ หน้า ๖๐ เป็นต้น

ที.ม.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคคปาฬิ	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ช. เกร.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เกรคาถา	(ภาษาไทย)
ช. อิติ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตะกะ	(ภาษาไทย)

(ข) ปกรณ์วิเสสและอรรถกถา

การอ้างอิงอรรถกถาภาษาบาลี จะแจ้งเล่ม/ชื่อ/หน้า เช่น ที. ลี. อ. (บาลี) ๒/๘๐/๑๐๐. หมายถึง อรรถกถาทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี สีลขันธวรรค ฉบับภาษาบาลี เล่มที่ ๒ ชื่อที่ ๘๐ หน้า ๑๐๐.

ส่วนการอ้างอิงปกรณ์วิเสส จะใช้ระบุชื่อคัมภีร์/เล่ม/หน้า เช่น วิสุทธิ. ๓/๗. หมายถึง คัมภีร์วิสุทธิมรรค เล่ม (ภาค) ที่ ๓ หน้า ๗.

ช. อิติ.	(ไทย)	=	ขุททกนิกาย	ปรมัตตทีปนี	อิติวุตตะกอรรถกถา	(ภาษาไทย)
----------	-------	---	------------	-------------	-------------------	-----------

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มวลหมู่มนุษยชาติ เกิดมาควบคู่กับสังขารอย่างหนึ่ง นั่นคือ ความตายและทุกคนก็ไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงหลบหนีหรือพ้นไปได้ อีกอย่างหนึ่งสิ่งที่ตามมาหลังความตายนั่นก็คือพิธีกรรมฃาปนกิจนั่นเอง ซึ่งถือว่าเป็นพิธีกรรมหลังความตายที่มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับคนที่ตายไปแล้ว และคนที่ยังมีชีวิตอยู่ก็ปฏิบัติตามความเชื่อท้องถิ่น เพื่อให้คนที่ตายแล้วไปสู่สุคติและคนที่ยังอยู่ก็จะได้มีความสุขสงบเย็น

สำหรับร่างมนุษย์ดึกดำบรรพ์ก่อนประวัติศาสตร์ ก็มีพิธีกรรมแน้ชัดว่า มนุษย์ในครั้งนั้น ได้ทำพิธีกรรมให้แก่ศพของผู้ตายอยู่แล้ว แม้เป็นสมัยหลายหมื่นปีมาแล้ว ก็ยังมีพิธีการเกี่ยวกับศพของผู้ตาย และพิธีการนั้น มีอยู่สองอย่าง อย่างหนึ่งภาษาอังกฤษเรียกว่า interred อีกอย่างหนึ่งเรียกว่า buried ที่เรียกว่า interred นั้น คือไม่ได้ขุดดินฝัง เป็นแต่วางศพไว้บนดิน หรือบนแผ่นดิน หรือในถ้ำซึ่งมีพื้นเป็นหินอยู่แล้ว โดยเอาดินหรือหินวางทับศพนั้น ซึ่งควรจะเรียกว่า “กลบศพ” ที่เรียกว่า buried นั้น คือขุดดินฝังลงไปเป็นวิธี “ฝังศพ” ที่แท้จริง

ในสองวิธีนี้ การตรวจสอบทางวิทยาการชี้ชัดว่า วิธีแรกคือ วิธีเอาดิน หรือหินวางทับซึ่งเรียกว่า Interred หรือกลบศพนั้น มีอายุมากกว่าวิธีฝัง แสดงให้เห็นว่า ความคิดเรื่องเก็บรักษาศพในสมัยดึกดำบรรพ์ก่อนประวัติศาสตร์นั้น มนุษย์ได้ใช้วิธีกลบศพมาก่อนวิธีฝังศพ อาจจะเป็นเพราะเหตุว่า ในขั้นต้นนั้น มนุษย์ไม่มีเครื่องมือดีพอ สำหรับจะขุดดินก็ได้ พิธีกรรมดังกล่าวได้มีพัฒนาการมาตามลำดับ

นับตั้งแต่ประเทศไทย ได้เริ่มมีการใช้แผนการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรก ในปี พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็นต้นมานั้น ประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก รัฐบาลได้พยายามที่จะพัฒนาวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในสังคมชนบทและหมู่บ้านต่างๆ ให้ดีขึ้นกว่าเดิม โดยการนำเอาเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ามาเผยแพร่และการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม จากสังคมเมืองไปสู่สังคมชนบท สิ่งเหล่านี้จะส่งผลให้ชาวบ้านมีโอกาส

* หลวงวิจิตรวาทการ, ศาสนาสากล เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ลูก ส. ธรรมภักดี, ๒๕๒๓), หน้า ๓๓ - ๓๕.

ติดต่อกับโลกภายนอกได้มากยิ่งขึ้น และส่งผลไปสู่การปรับตัวในการดำรงชีวิตของชาวบ้านในด้านต่างๆ หรือกล่าวได้ว่าก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภาวะทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมขึ้นในชนบท จากความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลต่อพิธีกรรมฌาปนกิจมีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วยเพราะพิธีกรรมฌาปนกิจนับเป็นหนึ่งในเรื่องของวัฒนธรรมทางสังคม

ผู้วิจัยเห็นว่าการทำฌาปนกิจในปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงจากอดีต ทั้งในเรื่องของรูปแบบสถานที่ที่ประกอบพิธีก็เปลี่ยนจากเดิมที่เคยใช้ป่าช้ามาเป็นเมรุแทน หรือแม้แต่อุปกรณ์เผาก็เปลี่ยนจากพื้นมาเป็นถ่านหรือมาเป็นไฟฟ้าแทน สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นการเปลี่ยนแปลงตามสภาพเศรษฐกิจ สังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เพราะจากเดิมที่ทำเกษตรกรรมแบบครัวเรือนก็เปลี่ยนแปลงเป็นเศรษฐกิจแบบอุตสาหกรรมแทน จึงทำให้เกิดปัญหาว่าเมื่อรูปแบบพิธีกรรมฌาปนกิจ และสถานที่ที่ประกอบพิธีกรรมเปลี่ยนแปลงไป วัตถุประสงค์ เป้าหมาย และหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนาที่แทรกอยู่ในพิธีกรรมฌาปนกิจนั้น จะเปลี่ยนแปลงตามไปด้วยหรือไม่ซึ่งบรรพบุรุษครั้งโบราณได้ให้หลักการในการทำพิธีกรรมฌาปนกิจไว้

เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจแก่ผู้ที่มีวามในชีวิตร ทรัพย์สิน โดยได้พิจารณาเห็นสารประโยชน์ อันอำนวยผลให้แก่พระพุทธศาสนาและผู้มรณกรรมแล้วรวมไปถึงบุตรหลานหรือญาติมิตรผู้สนิทสนมกัน โดยสมควรแก่กาลสมัยที่จะพึงกระทำให้เป็นไปได้ กับทั้งเป็นการแสดงถึงศีลธรรมแห่งน้ำใจอันกอปรด้วยความกตัญญูตเวทีของมวลมนุษย ก่กล่าวคือ แม้มนุษย์ผู้หนึ่งจะได้ตายไปจากโลกนี้แล้วก็ตามแต่มนุษยผู้ยังมีชีวิตอยู่ก็หาได้ลืมเพื่อนมนุษย์ผู้เคยเป็นเพื่อนร่วมโลกกันมาไม่ น้ำใจอันดีงามเช่นนี้หาได้มีปรากฏแต่ในหมู่ของพวกเราชาวพุทธศาสนาเท่านั้น แม้ในหมู่มนุษย์นั้บถือศาสนาอื่นก็มีเหมือนกัน แต่มีความแตกต่างกันเพราะชนบธรรมเนียมและประเพณีที่ไม่เหมือนกัน จึงทำให้มีความแตกต่างกันในด้านของวิธีการในการประกอบพิธีกรรมที่ไม่เหมือนกัน จึงทำให้มีความแตกต่างกัน

ดังนั้น จะเห็นได้ว่าความเปลี่ยนแปลงในเรื่องของรูปแบบการจัดพิธีและสถานที่นั้นมิให้เห็นตลอดเวลาดีกว่าได้ แต่ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยมีความสนใจลักษณะรูปแบบและปัจจัยต่างๆ ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมฌาปนกิจของชาวบ้านวังชัย ตลอดจนถึงผลของวัตถุประสงค์ และเป้าหมายของการเปลี่ยนแปลงไปที่มีผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาอย่างไร

การประกอบพิธีกรรมฌาปนกิจของพวกเราชาวไทยนั้นก็มีความแตกต่างกัน ดังจะเห็นได้จากพิธีกรรมฌาปนกิจในอดีตนั้นจะใช้สถานที่ป่าช้า วัสดุอุปกรณ์ก็ทำตามธรรมชาติคือใช้พื้น ซึ่งมีความแตกต่างจากปัจจุบันอย่างเห็นได้ชัดคือปัจจุบันใช้ถ่านหรือไฟฟ้าสถานที่ก็เปลี่ยนมาเป็นเมรุแทน ตลอดจนไปถึงวัตถุประสงค์เป้าหมายของการทำด้วยซึ่งก็เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตเพราะในอดีตเน้นเรื่องอันสงฆ์ที่จะเกิดจากพระพุทธศาสนาและแฝงไว้ด้วยคำสอนเรื่องหน้าที่ของมนุษย์ที่ต้องกระทำต่อ

กันโดยอาศัยหลักธรรมเรื่องกตัญญูทศเวทที่มาเป็นหลักในการจัดพิธีกรรมฌาปนกิจ แต่ปัจจุบัน วัตถุประสงค์เป้าหมายของการทำพิธีกรรมฌาปนกิจเปลี่ยนแปลงไป จากอดีตที่มุ่งเรื่องคุณธรรม มาเป็นมุ่งผลประโยชน์แทน

ในปัจจุบันกลับไปเน้นในเรื่องผลกำไรหรือขาดทุนในการที่จะจัดทำพิธีกรรมฌาปนกิจแทน บางท้องถิ่นมีการเล่นการพนันในงานศพโดยกลุ่มนายทุนออกเงินรับเป็นเจ้าภาพถึงหลายวันผลประโยชน์จากการเล่นการพนันก็จะเกิดแก่นายทุน แต่ในงานวิจัยนี้มีความสนใจศึกษาสาเหตุและปัจจัยต่างๆ ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมฌาปนกิจของชาวบ้านวังชัย ตลอดจนวัตถุประสงค์ เป้าหมาย สาธารณที่มีคุณค่าและผลของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวที่มีผลต่อชาวบ้านวังชัยและพระพุทธศาสนา รวมไปถึงแนวทางในการแก้ไขการทำพิธีกรรมฌาปนกิจให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์เป้าหมายเดิมตามหลักพระพุทธศาสนา

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษารูปแบบของพิธีกรรมฌาปนกิจในสังคมบ้านวังชัยทั้งในอดีตและปัจจุบัน
๒. เพื่อวิเคราะห์สาเหตุและปัจจัยที่ทำให้พิธีกรรมฌาปนกิจของบ้านวังชัยเปลี่ยนแปลง

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพทั้งจากเอกสารพระไตรปิฎกเป็นหลัก และเอกสารทางวิชาการพระพุทธศาสนาอื่นๆ และผู้วิจัยจะทำการศึกษาจากชุมชนบ้านวังชัย ต.วังชัย อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น จำนวน ๔ หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ ๑, ๒, ๖, ๑๖ ซึ่งมีประเด็นที่จะศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมฌาปนกิจ รวมทั้งปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และสารประโยชน์ที่ชุมชนจะพึงได้รับจากตัวแปรต่างๆ ในสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

การเปลี่ยนแปลง	หมายถึง	การทำให้มีลักษณะแตกต่างไปจากเดิม
พิธีฌาปนกิจ	หมายถึง	ลำดับขั้นตอนพิธีกรรมการจัดงานศพโดยเริ่มจากขั้นตอนแรกที่ทำเมื่อมีการตายเกิดขึ้นจนถึงขั้นตอนสุดท้ายคือการนำอัฐิไปบรรจุไว้เพื่อสักการะต่อไป
กองฟอน	หมายถึง	กองฟืนที่ใช้สำหรับเผาศพ
xonผี	หมายถึง	ศพที่บำเพ็ญกุศลที่บ้านเพื่อรอการเผา
งันxonผี	หมายถึง	การเล่นเกมสล็อต เพื่อปลอบใจเจ้าภาพขณะที่ศพยังอยู่บ้านก่อนที่จะนำไปเผาหรือฌาปนกิจศพ
งันเขื่อนดี	หมายถึง	การเล่นเกมเพื่อปลอบใจเจ้าภาพขณะที่ศพถูกนำไปเผาหรือฌาปนกิจศพเรียบร้อยแล้ว
ดอย	หมายถึง	การเก็บศพไว้รอใส่หีบศพ (โลงศพ)
โยนไข่	หมายถึง	การเสี่ยงทายเพื่อหาสถานที่ตั้งกองฟอน
ส่งสการ	หมายถึง	การร่วมกันไปทำพิธีเผาศพโดยมีการไปเป็นขบวน
ป่าช้าหรือเมรุ	หมายถึง	สถานที่สำหรับทำการเผาศพ
เอาไปป่า	หมายถึง	การเคลื่อนหรือการนำศพเพื่อไปทำการฌาปนกิจ
กลับธาตุ	หมายถึง	การปั้นหุ่นจากขี้เถ้าให้นอนหันศีรษะไปทางทิศตะวันตกแล้วนิมนต์พระไปสวดบังสุกุลตายแล้ว ทำพิธีกลับหุ่นเวียนขวาเพื่อให้ศีรษะหันไปทางทิศตะวันออกแล้วพระจะสวดบังสุกุลเป็น
กลบธาตุ	หมายถึง	การนำเถ้าธุลีที่เหลือจากการเผาศพไปฝังกลบดิน
ลงแขก	หมายถึง	การให้ความช่วยเหลือกันเป็นกลุ่มโดยไม่คิดค่าตอบแทน
เทศน์เสียง	หมายถึง	การเทศน์ที่ใช้ทำนองเหมือนหมอลำของทางภาคอีสาน
พาข้าว	หมายถึง	ถาดที่เป็นภาชนะใช้สำหรับใส่อาหารให้กับผู้ตาย
สัปเหร่อ	หมายถึง	ผู้ที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการศพตั้งแต่ทำพิธีมัดตราสังข์จนกระทั่งนำศพไปฝังหรือเผา ^๒

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมมิตร, ๒๕๔๒)

๑.๕ ทบทวนเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารทางพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยพบว่า มีเอกสารจำนวนมากที่กล่าวถึงการทำฌาปนกิจและสาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไป ดังนี้

มหาปริณิพพานสูตร ที่มณีทาย มหาวรรค^๓ ได้กล่าวไว้ว่า ลำดับนั้น พวกเจ้ามัลละเมืองกุสินาราตรัสสั่ง พวกบุรุษว่า ดูกรพนาย ถ้าอย่างนั้น พวกท่านจงเตรียมของหอมมาลัยและเครื่องดนตรีทั้งปวงบรรดามีในกรุงกุสินาราไว้ให้พร้อมเถิด พวกเจ้ามัลละเมืองกุสินารา ทรงถือเอาของหอมมาลัยและเครื่องดนตรีทั้งปวงกับผ้า ๕๐๐ คู่ เสด็จเข้าไปยังสาลวัน อันเป็นที่แหวะพักแห่งพวกเจ้ามัลละ และเสด็จเข้าไปถึงพระสรีระพระผู้มีพระภาค ครั้นเข้าไปถึงแล้วสักการะ เคารพ นบถือ บูชาพระสรีระพระผู้มีพระภาค ด้วยการพ้อนรำ ขับร้อง ประโคม มาลัยและของหอมดาดเพดานผ้า ตกแต่งโรงมณฑลยังวันนั้นให้สว่างไปด้วยประการฉะนี้

ลำดับนั้น พวกเจ้ามัลละเมืองกุสินาราได้มีความดำริว่า การถวายพระเพลิงพระสรีระพระผู้มีพระภาคในวันนี้พลบค่ำเสียแล้ว พรุ่งนี้เราจักถวายพระเพลิงพระสรีระพระผู้มีพระภาค พวกเจ้ามัลละเมืองกุสินาราสักการะ เคารพนบถือบูชาพระสรีระของพระผู้มีพระภาคด้วยการพ้อนรำ ขับร้อง ประโคม มาลัยและของหอม ดาดเพดานผ้า ตกแต่งโรงมณฑล ยังวันที่สอง ที่สาม ที่สี่ ที่ห้า ที่หก ให้สว่างไป ครั้นถึงวันที่เจ็ด พวกเจ้ามัลละเมืองกุสินาราได้มีความดำริว่า เราสักการะ เคารพ นบถือบูชาพระสรีระของพระผู้มีพระภาค ด้วยการพ้อนรำ ขับร้อง ประโคม มาลัยและของหอม จักเชิญไปทางทิศทักษิณแห่งพระนคร แล้วเชิญไปภายนอกพระนคร ถวายพระเพลิง พระสรีระพระผู้มีพระภาคทางทิศทักษิณแห่งพระนครเถิด

บูรินทร์ คำทองแก้ว^๔ กล่าวไว้ในหนังสือ พิธีการศพ ว่า “มีประเพณีการเผาศพที่น่าสนใจอย่างหนึ่งของชาวอีสาน ธรรมเนียมของชาวอีสานเมื่อเจ้าเมืองหรือพระสงฆ์ผู้ใหญ่ที่เป็นที่เคารพนับถือถึงแก่กรรมหรือมรณภาพลงไป มักจะจัดงานศพให้ใหญ่โตมาก สร้างเมรุเป็นรูปนักษัตรสี่สิงห์ เอาศพขึ้นตั้งบนหลังนก มีมหรสพ ๗ วัน ๗ คืน แล้วจึงเผาทั้งศพทั้งนกพร้อมกัน เช่นเดียวกับที่พระเจ้าอุเทนกระทำกับพระมารดาในอดีต การเผาศพแบบนี้เป็นงานใหญ่เป็นเกียรติสูงสุดเท่าที่ชาวบ้านจะให้ได้ เจ้าภาพงานแบบนี้ก็คือชาวบ้านชาวเมืองนั่นเอง ประเพณีเผาศพของคนไทยนั้นแม้จะมีจุดหมายเดียวกันแต่พิธีกรรมจะแตกต่างกันไปบ้าง เช่น การจัดงานศพของชาวภาคใต้ ผู้ไปร่วมงานศพต้องนำพินคนละ ๑-๒ ท่อน ไปร่วมงานด้วย นี่เป็นพิธีกรรม และธรรมเนียมดั้งเดิมที่ปฏิบัติกัน

^๓ ที. ม (ไทย) ๑๐/ ๑๕๒/ ๒๑๑-๒๑๒.

^๔ บูรินทร์ คำทองแก้ว, พิธีการศพ, (กรุงเทพมหานคร : มณฑลการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๔๗-๗๔.

มานานธรรมเนียมนี้เปลี่ยนไปมาก เนื่องจากกองฟอนหรือที่เผาศพเปลี่ยนมาเป็นเมรุ ไม่ใช่ป่าช้าอย่างแต่ก่อนแล้ว ทำอะไรจะคำนึงถึงความสะดวกเป็นหลัก แม้การตั้งศพที่เคยตั้งที่บ้านอย่างเดียวเดี๋ยวนี้มีการตั้งที่วัดเป็นธรรมเนียมใหม่ที่เกิดขึ้นพร้อมกับการมีเมรุถาวรหรือเรียกว่า ฌาปนสถาน ยิ่งเป็นวัดในเมือง เช่นในกรุงเทพมหานคร คนแทบจะไม่รู้จักคำว่าป่าช้ากันแล้ว”^๔

สุเมธ เมธาวิทยกุล กล่าวไว้ในหนังสือ **สังกัปพิธีกรรม** ว่า “ขบวนศพที่เคลื่อนไปสู่ ฌาปนสถานนั้นบางแห่งบางที่ก็มีการแห่แหน คือดนตรีบรรเลงไปด้วย ขนบทางภาคเหนือนิยมแห่จนถึงที่โดยแขกที่มาในงานซึ่งนำโดยพระภิกษุสามเณร และมีประเพณีบวชเณรหน้าศพหรือจูงศพ ขบวนจะนำหน้าด้วยคนถือธงสามชาย ถุงข้าวต่วน หม้อไฟ เป็นต้น ส่วนโลงศพนิยมวางบนปราสาทตั้งบนรถบรรทุกศพ เมื่อศพถึงฌาปนสถานเรียบร้อยแล้ว ปัจจุบันนิยมทำพิธีระลึกถึงผู้ตายโดยการอ่านประวัติคุณงามความดีของผู้ตายแล้วนั่งไว้อาลัย ต่อจากนั้นมีการสวดมาติกา ทอดผ้าบังสุกุล และพระบังสุกุล สัปเหร่อยกโลงออกมาเปิดฝาแล้วเปิดสิ่งหุ้มห่อออก ตัดตราสังเอาจับสับเจาะฝาโลง

บางที่ก็ล้างศพอีกแล้วคว่ำหน้าศพเพื่อไม่ให้ศพลุกนั่งขณะเผา เสร็จแล้วยกศพหามเวียนรอบเชิงตะกอน ๓ รอบ จากซ้ายไปขวา พวกญาติพี่น้องเดินประนมมือถือดอกไม้จันทน์ตามไป บางแห่งก็กล่าวคำการวะศพก็มี จบแล้ววางศพบนเชิงตะกอน บางท้องถิ่นเจ้าภาพจะทิ้งเบี้ยลงพื้นดิน ๓๓ อันเพื่อซื้อที่ดินให้ผู้ตายจากตาคาลี ยายกาลา แล้วทุบมะพร้าวเอาน้ำล้างหน้าศพ การจุดไฟนิยมให้พระสงฆ์จุดก่อนฆราวาส ปัจจุบันนิยมเผาหลอกก่อน คือวางดอกไม้จันทน์ทั้งหมดทุกคน แล้วจึงจุดฝักแคขนวนของตะไล่แล้ววิ่งเข้าหาศพ”^๕

พหล แก้วเขียว กล่าวไว้ในหนังสือ **ฌาปนกิจ** ว่า “วันที่จะทำการประชุมเพลิงศพนั้นโบราณนิยมว่า ช้างขึ้นให้เผาวันคี่ ช้างแรมให้เผาวันคู่ ห้ามเผาศพวันศุกร์ ถ้ามรณะในวันเสาร์ก็ห้ามเผาวันอังคาร โดยนัยนี้ ช้างขึ้นวันคี่ ช้างแรมวันคู่ เป็นวันคนเผาผี ช้างขึ้นวันคู่ช้างแรมวันคี่ เป็นวันผีเผาคน การถือสืบมานั้นบางแห่งก็ได้ผลดีบางแห่งก็ได้ผลเลว ด้วยเหตุนี้สุนทรภู่ กวีเอกของไทยเราจึงได้กล่าวไว้ว่า ถือตำรานักขี้มกกรอบ ปัจจุบันจึงเน้นที่ ความสะดวกของเจ้าภาพเป็นสำคัญ”^๖

ดังนั้น ในความชัดเจนของการเปลี่ยนแปลงการฌาปนกิจและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องนั้น ผู้วิจัยจักให้ปรากฏเป็นที่ประจักษ์ในบทต่อไป ตามลำดับของความสำคัญของคัมภีร์ชั้นหลัก และรองเป็นลำดับไป

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๙-๘๔.

^๕ สุเมธ เมธาวิทยกุล, **สังกัปพิธีกรรม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๑๔๐-๑๔๒.

^๖ พหล แก้วเขียว, **ฌาปนกิจ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๓๓-๓๕.

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

๑.๖.๑ ขอบเขตและพื้นที่ในการวิจัย

๑.๖.๑.๑ พระไตรปิฎกภาษาไทย และตำราเอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑.๒ ศึกษาข้อมูลเฉพาะบ้านวังชัย ๔ หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ ๑, หมู่ที่ ๒, หมู่ที่ ๖, และหมู่ที่ ๑๖. ตำบลวังชัย อำเภอหน้าพอง จังหวัดขอนแก่น

๑.๖.๒ วิธีดำเนินการวิจัย

๑.๖.๒.๑ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๑.๖.๒.๑.๑ ศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎกและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๒.๑.๒ ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการฌาปนกิจในหมู่บ้านวังชัยโดยวิธีการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมโดยมีเจ้าภาพ, ผู้ที่เป็นปราชญ์ในหมู่บ้าน, พระสงฆ์, และสัปเหร่อ โดยอาศัยข้อมูลในระยะเวลา ๕๐ ปีย้อนหลังไป

๑.๖.๒.๑.๓ สังเกตอย่างมีส่วนร่วมในการประกอบพิธีกรรมฌาปนกิจ และสัมภาษณ์ บุคคลดังต่อไปนี้

- เจ้าภาพงานฌาปนกิจ ๓๐ ท่าน
- ผู้สูงวัยและผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นปราชญ์ในหมู่บ้าน ๕ ท่าน
- พระสงฆ์ ๑๐ รูป
- สัปเหร่อ ๒ ท่าน

๑.๖.๒.๒ วิเคราะห์เนื้อหาจากแบบสอบถาม การสัมภาษณ์ เพื่อเปรียบเทียบกับพิธีกรรมการฌาปนกิจศพในอดีตและปัจจุบัน และสรุปเนื้อหาของการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ เพื่อทราบประวัติและความเป็นมาของพิธีฌาปนกิจศพของชาวพุทธ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๒ เพื่อรู้ความเป็นมาของพิธีกรรมฌาปนกิจในความเชื่อของชาวบ้านวังชัย และหมู่บ้านที่ใกล้เคียง

๑.๗.๓ สามารถเปรียบเทียบพิธีการฌาปนกิจจากอดีตกับปัจจุบัน เพื่อทราบสาเหตุและปัจจัยในการเปลี่ยนแปลง ตลอดจนคุณค่าของพิธีกรรม โดยมองถึงความเปลี่ยนแปลงของสังคมและระบบเศรษฐกิจของชาวบ้านวังชัย

บทที่ ๒

การศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมฌาปนกิจศพ

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมฌาปนกิจในพระพุทธศาสนาในเขตบ้านวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษา โดยแบ่งสาระสำคัญออกเป็นหัวข้อต่างๆ ดังนี้

๒.๑ แนวคิดเรื่องพิธีกรรมฌาปนกิจศพในอดีต

พิธีกรรมฌาปนกิจศพในอดีตนั้น ได้เน้นการศึกษาไปที่ประเทศอินเดียก่อน และประเทศไทยตามลำดับเพราะประเทศอินเดียเป็นสถานที่กำเนิดของพระพุทธศาสนา ซึ่งมีอิทธิพลต่อประเพณีจัดการศพส่วนประเทศไทยเป็นสถานที่ที่พระพุทธศาสนาเผยแผ่ซึ่งจะมีความเกี่ยวโยงในต่างประเพณีและพิธีกรรมด้วย ดังนี้

๒.๑.๑ ประวัติความเป็นมาของพิธีกรรมฌาปนกิจศพก่อนพุทธกาล

ประวัติความเป็นมาของพิธีกรรมฌาปนกิจศพในอดีตก่อนพุทธกาลนั้นตามเอกสารที่ผู้วิจัยได้ทบทวนและศึกษานั้น ขอนั้นไปที่ประเทศอินเดียและประเทศไทย เพราะประเทศอินเดียเป็นสถานที่กำเนิดของพระพุทธศาสนามีประเพณีจัดการศพเป็นต้นแบบ มีพิธีจัดการศพเป็นต้นแล้วส่วนประเทศไทยเป็นสถานที่ที่พระพุทธศาสนาเผยแผ่มาและยังเป็นสถานที่ที่เป็นเป้าหมายของงานวิจัยในครั้งนี้ด้วยจึงขอนำเสนอรายละเอียด ดังต่อไปนี้

๒.๑.๒ ประวัติฌาปนกิจศพในอินเดีย

เริ่มต้นเมื่อ ๓,๐๐๐ ปีก่อนคริสตกาล หลักฐานทางโบราณคดีที่พบในแคว้น ปัญจาบ และแคว้นคุชราตของอินเดียบ่งบอกถึงความรุ่งเรืองของสังคมเมือง และอารยธรรมลุ่มน้ำสินธุในยุคสมัยนั้น ในศตวรรษที่ ๖ ก่อนคริสตกาล ชนเผ่าอินโดอารยันที่ปกครองอินเดียอยู่ในขณะนั้น ได้ตั้งอาณาจักรที่ปกครองโดยกษัตริย์นักรบขึ้นเป็นผู้ปกครองดินแดนที่ราบลุ่มแม่น้ำคงคา (Ganga plain) มีชนเผ่าต่างๆ เป็นบริวารอยู่รอบๆ ต่อมาเกิดการต่อต้านการมีอำนาจของพวกพราหมณ์ที่มีอิทธิพล ต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวอินเดีย ส่วนใหญ่พวกเขาไม่เห็นด้วยต่างพากันแสวงหาศาสนาใหม่ ซึ่งเป็นบ่อเกิดของ

ศาสนาใหม่ๆ และความเชื่อใหม่ๆ ขึ้น ในเวลานั้นเองจึงเกิดศาสนาสำคัญขึ้น ๒ ศาสนา คือ ศาสนาพุทธ (Buddhism) กับศาสนาเซน (Jainism)

ในขณะที่ศาสนาฮินดูเจริญรุ่งเรืองและมีอิทธิพลอย่างมากอยู่ในอินเดียพวกมคธ (Magadha) มีอำนาจปกครองอยู่ในแถบที่ราบตอนเหนือ พระเจ้าจันทรคุปต์แห่งราชวงศ์ โมริยะ (Chandragupta Maurya) เป็นกษัตริย์องค์สำคัญในประวัติศาสตร์ของอินเดีย คือ พระเจ้าจันทรคุปต์ทรงตั้งเมืองปาตาลีบุตร (Pataliputra) เป็นเมืองหลวงของอินเดีย ซึ่งกล่าวกันว่าเมืองปาตาลีบุตรเป็นเมืองใหญ่ที่สุดของโลกในเวลานั้น

ต่อมาพระเจ้าจันทรคุปต์หันไปนับถือศาสนาเซน และบำเพ็ญทุกกรกิริยาด้วย การอดอาหารตามความเชื่อของศาสนาเซนจนกระทั่งสิ้นพระชนม์ ราชวงศ์โมริยะมีความเจริญรุ่งเรืองมากที่สุดในยุคสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช ผู้แผ่อิทธิพลและขยายอาณาจักรอินเดียออกไปไกล จนทิศเหนือจรดแค้วนกัศมีร์หรือแคชเมียร์ (Kashmir) และทางด้านทิศใต้จรดไมเซอร์ (Mysore) และทางด้านทิศตะวันออกจรดโอริสสา (Orissa) เมื่อขึ้นครองราชย์ใหม่ๆ พระเจ้าอโศกมหาราชทรงใช้วิธีปราบปรามผู้ต่อต้านพระองค์อย่างโหดเหี้ยม ทรงขยายอาณาจักรด้วยกองทัพที่เกรียงไกร เช่นฆ่าผู้คนล้มตายเป็นไปไม่ร่วง แต่ภายหลังเมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชหันมานับถือพุทธศาสนา ทรงเปลี่ยนวิธีการขยายอาณาจักรด้วยกองทัพธรรม เผยแพร่ศาสนาพุทธโดยส่งสมณทูตไปทั่วโลก โดยเฉพาะประเทศในเอเชีย

เมืองพาราณสีและแม่น้ำคงคา ซึ่งเป็นเสมือนจิตวิญญาณของอินเดีย จนมีคำกล่าวว่า หากมาอินเดียแล้วไม่ได้มาเห็นเมืองพาราณสีและชีวิตชาวอินเดียริมฝั่งแม่น้ำคงคา ก็เหมือนกับไม่ได้มาพบถิ่นอินเดีย เมืองที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวของอินเดียตอนกลางคือพาราณสี สารนาถ และชชुरาโท พาราณสี (Varanasi) เมืองพาราณสีตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของกรุงเดลี เมืองสำคัญนี้ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา แม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวอินเดียเชื่อว่าไหลมาจากสวรรค์ (ภูเขาคิมาลัย)

พาราณสีเป็นเมืองศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาฮินดู เป็นเมืองเก่าแก่ที่มีถนนรอบเมืองกวานไปมาตามโบสถ์และที่บวงสรวงบูชาพระเป็นเจ้าของศาสนาฮินดู ที่ตั้งอยู่เป็นระยะๆ ริมฝั่งแม่น้ำคงคา ในยามเช้าตรู่จะเห็นชาวฮินดูทุกเพศทุกวัยมีทั้งชาวบ้านผู้แสวงบุญ และผู้สละโลกละทิ้งเคหสถาน ที่เรียกกันว่า "สัณญาสี" (Sannyāsī) ออกมานั่งสวดมนต์ยามอาทิตย์อุทัยบ้างก็อาบน้ำชำระร่างกายเพื่อรักษาโรคภัยไข้เจ็บ บ้างก็อาบน้ำชำระบาป บ้างก็มาสวดมนต์อ่อนนวยพรพระแม่คงคา ทุกเช้าจะมีพ่อแม่ชาวฮินดูอุ้มเด็กทารกแรกเกิดมาจุ่มในแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์

ในขณะที่ใกล้ๆ กันนั้น ญาติมิตรช่วยกันเอาศพคนตายมาลอยในแม่น้ำคงคา ตามความเชื่อว่าเป็นการส่งผู้ตายขึ้นสวรรค์ ประมาณว่าทุกเช้าจะมีชาวฮินดูจากทุกสารทิศในอินเดียมาอยู่ที่ริมแม่น้ำ

คงคาในเมืองพาราณสีนับพันนับหมื่นคนจนเต็มฝั่งแม่น้ำ ภาพชีวิตของชาวอินเดียส่วนที่หยุดกาลเวลาไว้กับที่เป็นเวทีชีวิตแห่งเดียวในโลกที่นักท่องเที่ยวจะได้รับความประทับใจจนไม่มีวันลืมเลย*

จากเอกสารที่ยกมาจะเห็นได้ว่า พิธีกรรมฉาปนกิจศพนั้นเกิดขึ้นจากอิทธิพลของความเชื่อของศาสนาฮินดูที่มีความเชื่อในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของแม่น้ำคงคา โดยมีความเชื่อว่าแม่น้ำคงคาไหลมาจากสวรรค์ (ภูเขาหิมาลัย) และจะทำให้ทั้งคนที่มีชีวิตอยู่และคนที่สิ้นชีวิตแล้ว บริสุทธิ์หรือไปสู่สวรรค์ได้ และที่สำคัญคือในครั้งก่อนพุทธกาลเมื่อทำพิธีฉาปนกิจศพโดยการเผาแล้วจะมีการนำเอากะดุกไปลอยในแม่น้ำคงคาหรือไม่เช่นนั้นก็นำศพไปลอยในแม่น้ำคงคาเลยตามคติความเชื่อดังกล่าว บางพื้นที่ที่อยู่ห่างไกลจากแม่น้ำคงคา จะมีวิธีการทำพิธีศพโดยการนำผ้ามาพันศพแล้วนำไปทิ้งที่ป่าช้า จุดนี้เองที่พระภิกษุในสมัยพุทธกาลต้องไปเก็บเอาผ้าเหล่านั้นมาทำเป็นผ้าไตรจีวรโดยการซักผ้าบังสุกุล ซึ่งพิธีการซักผ้าบังสุกุลนี้ได้ปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบันในประเทศไทย ส่วนที่กล่าวมาแล้วนั้นเป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่าในประเทศอินเดียมีความเชื่อเกี่ยวกับการทำพิธีศพที่แตกต่างกันตามความเชื่อของแต่ละท้องถิ่น และตามอิทธิพลของแต่ละศาสนา ในส่วนของประวัติการทำพิธีศพในประเทศไทยนั้น จะต้องมองไปที่วัฒนธรรมบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี เพราะได้รับความเชื่อถือว่าเป็นแหล่งอารยธรรมยุคแรกของชนชาติไทย

๒.๑.๓ ประวัติฉาปนกิจศพของบ้านเชียง

จากสถานการณ์ความวุ่นวายทางการเมืองในลาว เมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๓๖๐ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวลาวพวนกลุ่มหนึ่งจากแขวงเชียงของ ได้พากันอพยพหลบหลีหนีภัยข้ามแม่น้ำโขง เมื่อถึงตรงบริเวณที่เรียกว่าป่าดงแพง ชาวลาวกลุ่มนี้จึงได้เข้าถากถางป่าสร้างบ้านเรือนขึ้นและเรียกชุมชนแห่งนี้ว่า "บ้านเชียง"

ประมาณปี พ.ศ. ๒๕๐๐ เริ่มมีชาวบ้านบางคนให้ความสนใจ กับเศษภาชนะดินเผาเขียนลายสีแดง ซึ่ง มักจะพบเห็นอยู่เสมอๆ เวลาที่ขุดดินในหมู่บ้าน ต่อมาหน่วยงานของกรมศิลปากรที่ ๗ ได้เข้าไปสำรวจที่บ้านเชียงและ ได้รับมอบโบราณวัตถุจำนวนหนึ่งจากชาวบ้าน แต่ก็ยังไม่ได้มีการค้นคว้าทางโบราณคดีใดๆ เกิดขึ้น จนปี พ.ศ. ๒๕๐๙ นักศึกษาวิชาสังคมศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ลูกชายเอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกาประจำประเทศไทยใน ขณะนั้น ได้เดินทางเข้ามาศึกษาเรื่องราวของบ้านเชียง และได้เก็บเอาเศษภาชนะดินเผาบางส่วนนำไปมอบให้ผู้เชี่ยวชาญด้านโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ กองโบราณคดี กรมศิลปากร

*เกี่ยวกับอินเดีย, < <http://www.johntutor.com/india.html> >, 27, 2005.

นักโบราณคดีได้ลงความเห็นว่ เศษภาชนะดินเผาเหล่านั้น น่าจะเป็นของสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในยุคโลหะ ได้มีการขุดค้นทางโบราณคดี ขึ้นเป็นครั้งแรกที่บ้านเชียงในปีต่อมา และได้พบหลักฐานทางโบราณคดีจำนวนมาก ซึ่งนอกจากภาชนะดินเผาชินลายสีแดงและลายอื่นๆ แล้ว ยังได้พบโครงกระดูกทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ และโบราณวัตถุที่ทำด้วยหิน สำริด และเหล็กอีกด้วย ส่วนภาชนะดินเผาที่เขียนลายด้วยสีแดงนั้น เป็นวัตถุโบราณที่ค่อนข้างจะมีลักษณะเด่นมาก เพราะเพิ่งจะมีการค้นพบเป็นครั้งแรก จึงได้มีการส่งเศษภาชนะดินเผาบางส่วน ไปตรวจสอบหาอายุที่มหาวิทยาลัยเพนซิลเวเนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา

และจากผลการตรวจหาอายุในครั้งนั้น ปรากฏว่า เศษภาชนะดินเผาที่ส่งไปนั้น มีอายุอยู่ระหว่าง ๗,๐๐๐-๕,๐๐๐ ปีมาแล้ว ต่อมาได้มีการส่งเศษภาชนะดินเผาเขียนสีของบ้านเชียงไปหาอายุอีกที่ มหาวิทยาลัยนารา ประเทศญี่ปุ่น ได้รับผลการตรวจสอบว่ามีอายุประมาณ ๖,๔๐๐ ปีมาแล้ว และได้มีการค้นคว้า และวิเคราะห์เพิ่มเติมอีกในเวลาต่อมา จึงได้ทราบว่า ภาชนะดินเผาลายเขียนสีแดง ที่ขุดพบที่บ้านเชียงนั้น มิได้มีอายุเก่าแก่ดังที่ได้กล่าวไว้ในตอนต้น แต่มีอายุเพียงราวๆ ๒,๒๐๐-๑,๘๐๐ ปีมาแล้วเท่านั้นเอง

ข่าวคราวการขุดพบโบราณวัตถุที่บ้านเชียง เป็นที่สนใจในหมู่นักสะสมของเก่าและพ่อค้าวัตถุโบราณทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเป็นอย่างมาก ทำให้เกิดการลักลอบขุดค้นหาโบราณวัตถุขึ้นมากมาย ทั้งที่บ้านเชียงและแหล่งโบราณคดีอื่นๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย วัตถุโบราณนานาชนิด รวมทั้งภาชนะดินเผาและเครื่องสำริด ได้ถูกรายล้อมขุดขึ้นมาขายให้กับนักสะสมของเก่า แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง และ แหล่งโบราณคดีที่สำคัญนับร้อยแห่งถูกทำลายไปอย่างรวดเร็ว ด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของชาวบ้านเพียงเพื่อสนองความต้องการของพวกบรรดาพ่อค้าและนักสะสมของเก่า โดยไม่คำนึงถึงการอนุรักษ์และการค้นคว้าทางโบราณคดีเลยแม้แต่น้อย

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ กองโบราณคดี กรมศิลปากร ได้ดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีขึ้นอีกครั้งที่บ้านเชียง โดยทำการขุดค้นที่บริเวณวัดศรีโพธิ์ ซึ่งต่อมาได้รับการปรับปรุงให้เป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เปิดให้ประชาชนผู้สนใจเข้าเ้าศึกษาหาความรู้ได้ และจากการขุดค้นทางโบราณคดีที่บ้านเชียงทั้งสองครั้งนั้น พอสรุปได้ว่า หลักฐานที่พบทั้งหมด น่าจะเป็นร่องรอยของผู้คนในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยได้แบ่งออกเป็น ๓ สมัย คือ สมัยหินใหม่ สมัยสำริด และสมัยเหล็ก

ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๑๗-๒๕๑๘ กรมศิลปากรและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเพนซิลเวเนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้ทำการขุดค้นและวิจัยแบบสหวิทยา ที่บ้านเชียงอย่างละเอียดและต่อเนื่องถึง ๒ ปี โดยได้รวมเอานักวิชาการจากหลายสาขามาศึกษาและวิจัยร่วมกัน เช่น นักปฐพีวิทยา นักพฤกษศาสตร์ นักสัตวศาสตร์ รวมทั้งนักศึกษาฝึกงานโบราณคดี จากประเทศต่างๆ เช่น ไทย

ลาว กัมพูชา เวียดนาม ฟิลิปปินส์และสหรัฐอเมริกา จากการขุดค้นทางโบราณคดีที่บ้านเชียง กับผลของการศึกษา และวิจัย ทำให้ได้เข้าใจในเรื่องราวเกี่ยวกับวัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ของประเทศไทย และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยรวมอีกด้วย หลักฐานทางโบราณคดีที่พบจากการขุดค้นที่แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง แสดงให้เห็นว่า มีร่องรอยของคนยุคก่อนประวัติศาสตร์หลายสมัย นับพันปี โดยได้แบ่งออกเป็น ๓ ระยะ ตามลักษณะของการฝังศพ และภาชนะดินเผาที่บรรจุลงในหลุม เพื่อเป็นเครื่องเซ่นให้ศพ จากการสำรวจนักโบราณคดีได้แบ่งช่วงเวลาของการกำเนิด และพัฒนาการของชุมชนบ้านเชียง ดังนี้

๑. สมัยต้นบ้านเชียง

ระหว่าง ๕,๖๐๐-๓,๐๐๐ ปี โดยเริ่มจากการเป็นหมู่บ้านเกษตรกรรม ประชากร ประกอบอาชีพเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ การจัดการพิธีศพของคนในสมัยนั้นแบ่งออกเป็น ๓ รูปแบบ คือ

๑. วางศพในลักษณะนอนงอเข่า

๒. วางศพในลักษณะนอนหงายเหยียดยาว^๖

๓. บรรจุศพในภาชนะดินเผาขนาดใหญ่แล้วนำไปฝัง ซึ่งการฝังแบบนี้ใช้กับศพเด็กทารก เท่านั้นส่วนใหญ่การฝังศพของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านเชียงรุ่นแรกนั้น จะบรรจุภาชนะดินเผา ลงไปในหลุมศพและตกแต่งศพด้วยเครื่องประดับภาชนะดินเผาที่ฝังอยู่กับศพ สมัยต้นนี้ มีการเปลี่ยนแปลงไปตามช่วงเวลาด้วย เช่น

ระยะที่ ๑ ของสมัยต้น ใช้ภาชนะดินเผาสีดํา - เทาเข้ม มีเชิงหรือฐานเตี้ย ลำตัวภาชนะ ครึ่งบนมักตกแต่งด้วยลายขีดเขียนเป็นเส้นโค้งคด เพิ่มเติมด้วยลายกดทับเป็นจุด เป็นเส้นสั้นๆ ระหว่างลายโค้งคด ส่วนครึ่งล่างมักจะเป็นลายเชือกทาบ คือ ใช้เชือกกดทับผิวภาชนะดินเผา

ระยะที่ ๒ ของสมัยต้น เริ่มใช้ภาชนะดินเผาแบบมีผนังด้านข้างตรงหรือเกือบจะตรง ทำให้มีรูปร่าง เป็นทรงกระบอก และยังมีภาชนะดินเผาประเภทหม้อก้นกลม คอสั้นๆ ปากตั้งตรง ตกแต่งด้วยรอยเชือกทาบ ตลอดทั้งใบ

๒. สมัยกลางบ้านเชียง

ช่วงนี้เกษตรกรที่บ้านเชียงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เริ่มมีการใช้โลหะทำเครื่องมือใช้สอย และเครื่องประดับกันแล้ว โดยในช่วงแรกๆ ใช้โลหะสำริด ซึ่งเป็นโลหะผสมระหว่างทองแดงและ

^๖ ดูภาพประกอบที่ ๔ ภาคผนวก, หน้า ๗๖.

^๗ ดูภาพประกอบที่ ๓ ภาคผนวก, หน้า ๗๖.

ดินุกต่อมาตอนกลางสมัยจึงเริ่มมีการใช้เหล็กกันบ้าง ประเพณีการฝังศพของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านเชียงสมัยกลางเป็นแบบวางศพในท่านอนหงายเหยียดยาว บางศพมีการนำภาชนะดินเผามากกว่าหนึ่งใบ มาทาบให้แตกแล้วใช้เศษภาชนะดินเผานั้น โรยบนศพ ลักษณะเด่นของภาชนะดินเผาสมัยกลางที่บ้านเชียงสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เป็นภาชนะ ดินเผาขนาดใหญ่ ผิวนอกเป็นสีขาว ส่วนไหล่หักเป็นมุม หรือโค้งมาก มีทั้งแบบที่มีก้นกลมและแหลมบางใบนั้น ตกแต่งด้วยลายขีดผสมกับลายเขียนสี บริเวณปากภาชนะ และในช่วงปลายของสมัยกลาง เริ่มมีการเขียนตกแต่งปากภาชนะด้วยการทาสีแดง^๕

๓. สมัยปลายบ้านเชียง

เป็นสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ระหว่างนี้มีการใช้เหล็กทำ เป็นเครื่องมือเครื่องใช้กันอย่างแพร่หลาย ส่วนเครื่องประดับยังคงใช้สำริดที่มีรูปแบบและลักษณะประณีต วิจิตรพิสดารมากกว่าในสมัยที่ผ่านมา ประเพณีการฝังศพของคนในสมัยนี้ คือ จะวางศพในท่านอนหงายเหยียดยาว แล้วนำภาชนะดินเผาทับบนศพ ภาชนะดินเผาที่พบในหลุมศพช่วงปลายนี้ เป็นภาชนะเขียนสีแดงบนพื้นขาว และต่อมาก็เริ่มมีภาชนะดินเผาเขียนลายสีแดงบนพื้นสีแดง^๖ ในช่วงท้ายของสมัยปลายเป็นภาชนะดินเผาฉาบด้วยน้ำดินสีแดง แล้วขัดมันสภาพภูมิประเทศ ตำแหน่งที่ตั้งและสภาพแวดล้อมของบ้านเชียง แสดงให้เห็นว่า คนสมัยก่อนประวัติศาสตร์บ้านเชียง เลือกว่าจะตั้งบ้านเรือนอยู่บนเนินใกล้แหล่งน้ำ และมีพื้นที่ราบลุ่มเพื่อทำการเกษตร จากการขุดค้นตรงรอยของหลุมเสาบ้านทำให้รู้ว่าบ้านเรือนของคนในสมัยนั้นสร้างด้วยไม้ ฝังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า สร้างอยู่บนเสาสูงมีใต้ถุนบ้านซึ่งอาจจะเป็นคอกสัตว์หรือใช้ประกอบกิจกรรมอื่นๆ

จากการขุดค้นทางโบราณคดีที่บ้านเชียง โดยโครงการวิจัยร่วมระหว่างกรมศิลปากร และมหาวิทยาลัยเพนซิลเวเนียในครั้งนั้น ยังได้พบกระดูกคนราว ๑๓๐ โคน ผู้เชี่ยวชาญทางด้านมานุษยวิทยากายภาพ ได้ทำการวิเคราะห์โครงกระดูกเหล่านั้น และสามารถแยกเพศได้ชัดเจนเพียง ๔๓ โคนเท่านั้น โดยแบ่งเป็นกระดูกผู้ชาย จำนวน ๕๔ โคน กระดูกผู้หญิงอีก ๓๔ โคน และสันนิษฐานว่า ผู้ชายบ้านเชียงสมัยก่อนประวัติศาสตร์สูงโดยเฉลี่ย ประมาณ ๑๖๕-๑๗๕ เซนติเมตร ส่วนผู้หญิงสูง ๑๕๐-๑๕๗ เซนติเมตร

มนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์บ้านเชียง รูปร่างลำสันแข็งแรง ช่วงขายาว ใบหน้ากลมใหญ่ หน้าผากกว้าง สันคิ้วเห็นชัดเจน กระบอกตาเล็ก โหนกแก้มสูง อายุของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์

^๕ ภาพประกอบที่ ๑ ภาคผนวก หน้า ๗๕.

^๖ ภาพประกอบที่ ๒ ภาคผนวก หน้า ๗๕.

บ้านเชียง สมัยแรกๆ เฉลี่ย ประมาณ ๒๕ ปี ส่วนสมัยหลังๆ ประมาณ ๓๔ ปี และจากร่องรอยของโครงกระดูกส่วนใหญ่ ไม่พบบาดแผลใหญ่ร้ายแรง ที่เกิดจากการต่อสู้ หรือทำร้ายร่างกาย แสดงว่าคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ บ้านเชียง มีสภาพความเป็นอยู่ค่อนข้างสงบสุข ภาชนะดินเผาของบ้านเชียงส่วนใหญ่จะพบในหลุมศพสมัยต่างๆ และมีรูปแบบเด่นเฉพาะ สมัยบ้านเชียง ได้รับการยอมรับและขึ้นบัญชีสงวนไว้เป็น "มรดกโลก" ทางวัฒนธรรมเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๕^๑

สรุปการฝังศพสมัยต่างๆ ของบ้านเชียงทั้ง ๓ สมัย

๑. สมัยต้น นอนหงายเหยียดยาว มีภาชนะดินเผาวางอยู่ที่เท้า หรือศีรษะศพฝังงอตัว หรือไม่มีของฝังรวมอยู่ด้วย

๒. สมัยกลาง นอนหงายเหยียดยาว ภาชนะดินเผาถูกหุบกระเด็นคลุมตัว

๓. สมัยปลาย นอนหงายเหยียดยาว มีภาชนะดินเผาเต็มไปวางอยู่บนลำตัว^๒

จากข้อความในเอกสารที่ยกมาจะเห็นได้ว่าพิธีกรรมฃาปนกิจศพในประเทศไทยครั้งก่อนพุทธศาสนาจะเผยแพร่เข้ามา นั้นพิธีกรรมฃาปนกิจศพของไทยนั้นจะไม่นิยมการเผาแต่จะนิยมใช้วิธีการฝังแทนและจะมีการนำเอาทรัพย์สินเงินทองเครื่องใช้สอยอุปโภคบริโภคลงไปในหลุมด้วย จึงอาจสันนิษฐานได้ว่า การทำพิธีศพ ก่อนพุทธศาสนาเข้ามาสู่ภาคอีสานนั้นไม่มีร่องรอยของการถือคติว่า ตะวันตกเป็นทิศคนตาย การนับตะวันตกตะวันออก น่าจะเกิดขึ้นตามคติพุทธศาสนาในภายหลังมากกว่า

๒.๒ ประวัติความเป็นมาของพิธีกรรมฃาปนกิจศพในครั้งพุทธกาล

จากการศึกษาพุทธประวัติรวมทั้งจากการศึกษาวิเคราะห์จากเอกสาร จะเห็นวิวัฒนาการของพิธีกรรมฃาปนกิจศพว่า มีปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปมากมายไม่ว่าจะเป็นเพราะอำนาจของความเชื่อทางศาสนาในยุคสมัยนั้นหรือแม้แต่บทลงโทษของทางบ้านเมือง เช่น การลงโทษโจรผู้ร้ายในครั้งพุทธกาลเมื่อมีคนกระทำความผิดที่ร้ายแรงมีโทษานุโทษถึงขั้นให้ตายก็จะมี การประหารชีวิตหรือทำให้สิ้นชีวิตด้วยการตีด้วยท่อนไม้บ้างประหารด้วยดาบบ้าง หรือแม้กระทั่งผลักลงแหวนบ้าง

^๑<[http:// www.baanjomyut.com/library/baanchiang/ baanchiang 1.html](http://www.baanjomyut.com/library/baanchiang/baanchiang_1.html)>

27, 2005.

^๒ สมศักดิ์ รัตกุล และคณะ. มรดกวัฒนธรรมบ้านเชียง. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด. ๒๕๓๕). หน้า ๒๖.

แต่เมื่อทำการประหารหรือทำให้ตายแล้ว ส่วนมากที่ปรากฏให้เห็นตามที่สืบค้นได้จะมีการนำศพไปทิ้งที่เทวที่ภูเขาชัชฌกภูเป็นหลักหรือเป็นส่วนใหญ่แต่ถ้าเป็นบุคคลทั่วไปที่ไม่มีความผิดก็จะมี การนำไปลอยในแม่น้ำคงคาบ้าง เมาบ้าง อย่างเช่น พระพาหิยะที่ท่านเป็นพระอรหันต์แต่ยังไม่ อุปสมบท ก็นิพพานเสียก่อน พิธีฌาปนกิจศพของท่านจึงเหมือนบุคคลทั่วไป ดังปรากฏใน พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๔ ว่า

ก็สมัยนั้นแล กุลบุตรชื่อพาหิยทารุจิริยะอาศัยอยู่ที่ทำสุปปรากะ ใกล้ฝั่งสมุทรมีความ ประสงค์จะเฝ้าพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าลำดับนั้นแล พาหิยทารุจิริยะรีบด่วนออกจาก พระวิหารเชตวัน เข้าไปยังพระนครสาวัตถี ได้เห็นพระผู้มีพระภาคกำลังเสด็จเที่ยวบิณฑบาตใน พระนครสาวัตถี มีจரியานำเลื่อมใส ควรรเลื่อมใส มีอินทรีย์สงบ มีพระทัยสงบ ถึงความฝึกและ ความสงบ อันสูงสุด มีตนอันฝึกแล้ว ค้มครองแล้ว มีอินทรีย์สำรวมแล้วผู้ประเสริฐแล้ว ได้เข้าไป เฝ้าพระผู้มีพระภาค หมอบลงแทบพระบาทของพระผู้มีพระภาคด้วยเศียรเกล้าแล้ว ได้กราบทูล พระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญขอพระผู้มีพระภาคโปรดทรงแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์ ขอ พระสวดโปรดทรงแสดงธรรมที่จะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ข้าพระองค์ สิ้นกาลนานเกิด.

ท่านได้ทูลอ้อนวอนถึง ๓ ครั้ง จึงได้ฟังธรรมแล้วจิตของพาหิยทารุจิริยะ กุลบุตรหลุดพ้น แล้วจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ถือมั่นในขณะนั้นเองแล้วถูกโคขวิดตาย พระศาสดาเสด็จเที่ยว บิณฑบาต ทรงกระทำภักตกิจเสร็จแล้วเสด็จออกไปพร้อมกับภิกษุเป็นอันมาก ทรงเห็นสระของพาหิ ยะถูกทิ้งในที่กองขยะ จึงทรงบัญชาภิกษุทั้งหลายว่า "ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงยืนใกล้ประตู เรือนแห่งหนึ่ง ให้นำเตียงมาแล้ว นำสรีระนี้ออกจากเมือง เมาแล้วทำสุปไว้"^๔

๒.๒.๑ พิธีกรรมฌาปนกิจพระบรมศพของพระพุทธเจ้า

พิธีกรรมฌาปนกิจพระบรมศพของพระพุทธเจ้านั้นมีเหตุการณ์พอที่จะยกมาให้เห็นถึงลำดับ ขั้นตอนในการทำพิธีกรรมฌาปนกิจศพได้ดังต่อไปนี้ ในวันที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระศาสดา เสด็จจากเมืองเวสาลีผ่านหมู่บ้านเป็นลำดับ เพื่อจะไปปรินิพพานที่เมืองกุสินาราอันเป็นเมืองเล็กๆ เมืองหนึ่ง

^๔ ธัมมปทัฏฐกถา (แปล), ๔ / ๑๕๐.

ก่อนจะปรีนิพพาน พระอานนท์ได้ทูลถามว่า เมื่อพระพุทธองค์ปรีนิพพานแล้วพวกข้าพระองค์จักปฏิบัติต่อพระสรีระของพระพุทธองค์โดยวิธีใด พระพุทธเจ้าทรงตรัสตอบว่า อานนท์ การบูชาต่อสรีระของตถาคตนั้น มิใช่เป็นกิจเป็นหน้าที่ของภิกษุ แต่เป็นหน้าที่ของฆราวาสเขา พวกพระราชา และพราหมณ์ผู้ศรัทธาในเรามีอยู่เขาจักทำเอง^๕

ครั้นปรีนิพพานแล้ว พวกมัลลกษัตริย์ผู้ครองเมืองกุสินารา เป็นเจ้าภาพจัดแจงห่อพระศพด้วยผ้าใหม่และสำลี ๕๐๐ คู่ (๑,๐๐๐ ชั้น) แล้ววางพระศพลงในรางเหล็กที่เต็มไปด้วยน้ำมันหอมปิดฝา เพราะเป็นพระศพของผู้ที่ควรบูชามาก จึงทำอยู่ถึง ๖ วัน พอถึงวันที่ ๗ ก็นำไปถวายพระเพลิงนอกพระนคร

จากข้อความที่ยกมาจะเห็นพิธีกรรมฌาปนกิจศพของบุคคลที่มีความสำคัญ ควรแก่การเคารพบูชามาก แต่พิธีกรรมที่ง่ายจะเป็นพิธีกรรมที่ง่าย ๆ ซึ่งสามารถจะประมวลเป็นขั้นตอนได้ดังนี้

๑. เตรียมผ้าใหม่ ,สำลีและน้ำหอม
๒. ห่อศพด้วยผ้าใหม่และสำลี
๓. ใช้รางเหล็กที่เต็มไปด้วยน้ำมันหอมเป็นอุปกรณ์วางศพแล้วปิดฝาแทนที่บศพ
๔. ระยะเวลาใช้ ๖ วัน พอถึงวันที่ ๗ ก็ทำพิธีกรรมฌาปนกิจ^๖

๒.๒.๒ พิธีกรรมฌาปนกิจศพของพระพุทธบิดา

เมื่อพระเจ้าสุทโธทนะ ซึ่งเป็นพุทธบิดาของพระพุทธเจ้าทรงถึงแก่สวรรคตพระพุทธเจ้าตรัสสั่งพระญาติและสาวกไปจัดที่ทำพิธีกรรมฌาปนกิจ ในกาลนั้น พระประยูรญาติทั้งหลายมีพระนางมหาปชาบดีและพระนางยโสธราพิมพา เป็นต้น ตลอดจนหมู่พระสนมนางในกับทั้งเหล่าศากยวงศ์ทั้งหลาย ต่างก็โศกอาดูร พี่ไร้วันทันปริเวทนาการกันโกลาหล สมเด็จพระศกพลทรงระงับเสียด้วยพระธรรมกถา อนิจจตาที่ปฏิสังขตแล้วมีพระพุทธดำรัสสั่งให้พระมหากัสสปะ ไปจัดเตรียมสถานที่กระทำฌาปนกิจ พระบรมศพพระบิดา เมื่อพระมหาเถระกระทำเสร็จกลับมา กราบทูลให้ทรงทราบแล้ว พระ

^๕ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๒๗/๑๗๐-๑๗๑. ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๓๐/๑๔. “รวมโย วาเสฐรา จกกวตติสฺส สรีรํ อหเตน วตฺถเนน เวเรฺฐนติ, อหเตน วตฺถเนน เวเรฐฺวา วิหเตน กปฺปาเสน เวเรฐฺนติ, วิหเตน กปฺปาเสน เวเรฐฺวา อหเตน วตฺถเนน เวเรฐฺนติ; เอเตน อุปาเยน ปญฺจติ ยุคฺสเทหิ รมฺโญ จกกวตติสฺส สรีเร เวเรฐฺวา อยฺสาย เตลฺโถณฺนิยา ปกฺขิปิตฺวา อณฺเฐิสฺสา อยฺสาย โถณฺนิยา ปฏิภุชฺชิตฺวา สพุทฺธนฺธานํ จิตกํ กริตฺวา รมฺโญ จกกวตติสฺส สรีรํ ฉาปนฺนติ; จาตุมฺมหปถ รมฺโญ จกกวตติสฺส ฐปํ กโรนฺติ เอวํ โข อานนฺท รมฺโญ จกกวตติสฺส สรีเร ปฏิปชฺชนฺติ; ยถา โข อานนฺท รมฺโญ จกกวตติสฺส สรีเร ปฏิปชฺชนฺติ, เอวํ ตถาคตฺสฺส สรีเร ปฏิปชฺชิตฺพํ จาตุมฺมหปถ ตถาคตฺสฺส ฐปํ กาเรตฺพฺโพ; ตตฺถ ย เเต มาลํ วา คณฺธํ วา จุลณฺณํ วา อาโรเปสฺสนฺติ วา อภิวาเทสฺสนฺติ วา จิตฺตํ วา ปสาเทสฺสนฺติ, เตสฺสนฺตํ ภวิสฺสตี ทิฆรตฺตํ ทิตาย สุชฺชายา”ติ.

^๖ ที.ม. (ไทย), ๑๐/ ๒๒๗/ ๑๗๐-๑๗๑.

พุทธองค์ทรงยกพระเคียรพระบิดาขึ้นแล้วทรงพระบรมศพด้วยสุคนธาวารีตามขัตติยประเพณีทุกประการ ทรงรูป พระเคียรของพระบิดา แล้วตรัสกับพระธรรมเสนาบดีสารีบุตรว่า

“บุคคลใด ประเพณีในกุศลธรรมสุจริต และมีจิตปรารถนาโพธิภูมิบารมีญาณใดๆ บุคคลผู้นั้น จงอุตสาหะอภิบาลบำรุงเลี้ยงซึ่งบิดามารดา จะสำเร็จตามความปรารถนาทุกประการ”^{๓๓} แล้วทรงยกพระบรมศพพระบิดาลงใส่หีบแก้ว ยกไปสู่ฌาปนสถานด้วยพระองค์เอง อัญเชิญพระบรมศพขึ้นสู่เชิงตะกอน แล้งทรงจุดพระเพลิง กระทำฌาปนกิจพร้อมทั้งเชิงตะกอนนั้น ฝ่ายพระวงศ์ศากยราช และหมู่นางสนมทั้งปวง มีพระนางปชาบดีโคตมีเป็นประธาน ต่างก็ปริเทวนากการกันเชิงแซ่ พระพุทธองค์จึงตรัสปลอบประโลมให้คลายโศกด้วยพระธรรมกถาปัจฉิมกถาที่ปฏิสังขต ครั้นกิจทั้งปวงสำเร็จเสร็จสิ้นแล้ว พระพุทธองค์พร้อมด้วยหมู่ภิกษุสงฆ์เสด็จกลับยังที่ประทับ ณ นิโครธาราม^{๓๔} นำพินมาทองทำเป็นกองฟอนแล้วนำพระศพไปสร้งน้ำและหม้พระศพด้วยผ้าขาวเสร็จแล้วใส่พระศพลงในโลงนำไปทำพิธีกรรมฌาปนกิจเลย โดยไม่มีพิธีกรรมอย่างอื่นได้อีกเลย คือไม่มีธงหรือเครื่องแห่ ไม่มีการประโคมด้วยดนตรีนาขณิด ไม่มีการเวียนพระเมรุ (เพราะไม่ได้ทำพระเมรุ) ไม่มีการทำปราสาทเพื่อเผาไฟ จึงเป็นพิธีกรรมฌาปนกิจที่ง่าย ๆ และสิ้นเปลืองน้อยทุกอย่าง เมื่อทำพิธีกรรมฌาปนกิจเสร็จแล้วก็ไม่ปรากฏว่าทำอะไรอีก นอกจากการเก็บอัฐิไปทิ้งในแม่น้ำ คงคาตามประเพณีพื้นเมืองของอินเดียในสมัยนั้นเท่านั้น

จากข้อความที่ยกมา จะเห็นขั้นตอนของพิธีกรรมฌาปนกิจมากขึ้นโดยจะเห็นพิธีกรรมอาบน้ำศพ การห่อศพด้วยผ้าขาว การนำศพลงบรรจุในหีบศพ การเตรียมสถานที่ทำพิธีกรรมฌาปนกิจ คือ เตรียมพินมาทองทำเป็นกองฟอน เพื่อทำพิธีฌาปนกิจนั่นเอง การเก็บอัฐิ และพิธีการลอยอังคาร

๒.๒.๓ พิธีกรรมฌาปนกิจศพของพระสารีบุตร

ครั้นถึงคราวที่ท่านจะนิพพาน ท่านรู้ตัวของท่านเองดี จึงทูลลาพระศาสดาเพื่อนิพพาน พระศาสดาทรงอนุญาตแล้วท่านก็เดินทางไปบ้านเดิมของท่านที่ตำบลนาลันทา เพื่อเทศนาโปรดมารดาผู้ยังมีความเห็นผิดอยู่ เมื่อแสงเงินแสงทองอันเป็นสัญญาณรุ่งอรุณปรากฏ พระธรรมเสนาบดีสารีบุตรก็ดับขันธปรินิพพานในวันปุรณมีเพ็ญเดือน ๑๒

^{๓๓} ปรมานุชิตชิโนรส, กรมสมเด็จพระ. พระปฐมสมโพธิกถา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๗), หน้า ๓๑๒.

^{๓๔} พระครูกล้วยานสิทธิวัฒน์, (สมาน กล้วยานธมโม). พุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิ. พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔). หน้า ๒๐๓-๒๐๔.

ครั้งนี้สว่างดีแล้ว พระจุนทะพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์และหมู่ญาติ ประกอบพิธีการระศพรพระเถระแล้ว นำไปสู่เชิงตะกอนประกอบพิธีฌาปนกิจ เมื่อเพลิงดับแล้วพระจุนทะได้นำอัฐิและบริขารคือบาตรและจีวรของพระสารีบุตรไปถวายพระพุทธรองค์ ซึ่งก็ได้รับสั่งให้สร้างเจดีย์บรรจุอัฐิของพระเถระที่ซุ้มประตูพระเชตะวันมหาวิหาร ลำดับจากนั้นพระพุทธรองค์ได้เสด็จไปสู่กรุงราชคฤห์ เสด็จเข้าประทับ ณ พระเวฬุวันมหาวิหาร^{๓๓}

พวกญาติๆ ของท่านก็จัดการพิธีกรรมฌาปนกิจอย่างเรียบง่ายและเก็บอัฐิห่อด้วยผ้าขาวนำไปถวายพระคาสตาที่เวฬุวันแล้วจึงสั่งให้ก่อสถูปไว้ที่ทางสี่แพร่ง เพื่อเป็นที่สักการะของประมุขชนต่อไป

๒.๒.๔ พิธีกรรมฌาปนกิจศพของนางสิริมา

ในเวลาเย็นวันนั้นเอง นางสิริมาได้ทำกาลกิริยา แล้วพระราชาทรงส่งราชสาสน์ไปถวายพระคาสตาว่า “พระเจ้าข้า นางสิริมาได้ทำกาลกิริยาแล้ว” พระคาสตาทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว จึงทรงส่งข่าวไปแก่พระราชาวา “กิจคือการเผา (ศพ) นางสิริมายังไม่มี, พระองค์จึงทรงรับสั่งให้เอาศพนางสิรินั้นนอนในป่าช้าดิบแล้ว ให้รักษาไว้โดยอาการที่ก้าและสุนัขจะกินไม่ได้เกิด”

พระราชาก็ทรงทำตามรับสั่งแล้ว สามวันล่วงไปแล้วตามลำดับในวันที่ ๔ สรีระขึ้นฟองแล้ว หมู่หนอนได้ออกจากปากแผลทั้ง ๔ สรีระทั้งสิ้นได้แตกสลายคล้ายถาดข้าวสาลี ฉะนั้นพระราชาก็ให้พวกราชบุรุษตีกลองโฆษณาในพระนครว่า “วันเด็กๆ ที่เฝ้าเรือนเสียใครไม่มาดูนางสิริมาจะถูกปรับ ๘ กหาปณะ,” และได้ส่ง (พระราชสาสน์) ไปสำนักพระคาสตาว่า “นัยว่า ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธรเจ้าเป็นประธาน ขอจงมาดูนางสิริมา พระคาสตาได้รับสั่งให้เผดียงแก่ภิกษุทั้งหลายว่า “เราทั้งหลายจะไปดูนางสิริมา”^{๓๔}

จากข้อความที่ยกมา จะเห็นขั้นตอนพิธีกรรมฌาปนกิจมีการกำหนดวัตถุประสงค์เพิ่มจากปกติ คือ ต้องการให้ซากศพเป็นอุปกรณในการสอนธรรมในเรื่องของอสุภกัมมัฏฐานจึงได้มีการกำหนดพิธีกรรมฌาปนกิจ ดังนี้

๑. ให้เก็บศพไว้ ๓ - ๔ วัน

๒. วันที่ ๔ เปิดโอกาสให้ประชาชน และภิกษุสามเณรได้พิจารณาสังขารเพื่อให้เกิดธรรมสังเวช มิให้ยึดมั่นถือมั่นในธาตุสี่ชั้นห้า ที่ไม่มีแก่นสาร ล้วนแต่ตกอยู่ในอำนาจแห่งความเสื่อม

^{๓๓}เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๓๒.

^{๓๔}เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๓๒.

๒.๒.๕ เรื่องจุลกาลมหากาล

(พระมหากาลพิจารณาศพกุลธิดา) ลำดับนั้น กุลธิดาคนหนึ่ง ได้ทำกาลในเวลาเย็น ซึ่งยังมีทันเที่ยวแห่ง ชุบซิด เพราะพยธิดากำเจิบขึ้นในครู่เดียวนั้น พวกญาติหามศพกุลธิดานั้นไปสุปาชาในเวลาเย็น พร้อมด้วยเครื่องเผาต่างๆ มีผืนและน้ำมันเป็นต้น ให้คำจ้างแก่หญิงเฝ้าปาชา นางเปลื้องผ้าห่มของกุลธิดานั้นออกแล้ว เห็นสรีระซึ่งตายเพียงครู่เดียวนั้น แสนประณีต มีสีดังทองคำ จึงคิดว่า “อารมณนี่ควรจะแสดงแก่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า” แล้วไปไหว้พระเถระกล่าวว่า “ท่านเจ้าข้า อารมณนี่ขอเห็นปานนี้มีอยู่, ขอพระคุณเจ้าพึง (ไป) พิจารณาเถิด”

พระเถระรับว่า “จ๊ะ” ดังนี้แล้วไปให้เลิกผ้าห่มออกแล้วพิจารณาตั้งแต่ฝ่าเท้าถึงปลายผมแล้ว พู่ว่า “รูปนี้ประณีตยิ่งนัก มีสีดุจทองคำ, นางพึงใส่รูปนั้นในไฟ ในกาลที่รูปนั้นถูกเปลวไฟใหญ่ลุกแล้ว จึงบอกแก่ข้าพเจ้า” ดังนี้แล้ว ไปยังที่อยู่ของตนนั้นแลแล้ว นางทำอย่างนั้นแล้ว จึงแจ้งแก่พระเถระ พระเถระไปพิจารณา ในที่ถูกเปลวไฟกระทบแล้วๆ สีแห่งสรีระได้เป็นดังแม่โคต่าง เท้าทั้ง ๒ งอหงิกห้อยลง มือทั้ง ๒ กำเข้า หน้าผากได้มีหนังลอก^{๑๕}

จากข้อความที่ยกมา จะเห็นพิธีกรรมฃาปนกิจว่าในการทำพิธีกรรมในแต่ละขั้นตอนนั้นจะต้องมีสัปเหร่อ หรือผู้ที่มีความเชี่ยวชาญ หรือผู้รู้ที่ชัดเจนในขั้นตอนนั้นๆ เป็นผู้ดูแลหรือผู้ทำพิธีกรรมนั้นๆ และจะเห็นลักษณะการพิจารณาซากศพเพื่อเป็นอารมณในการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานของพระภิกษุสามเณร

๒.๒.๖ ประวัติของสังกัจจสามเณร

สามเณรของพระสารีบุตรเถระชื่อสังกัจจสามเณร มีอายุ ๗ ปี โดยกำเนิด ได้ยินว่ามารดาของสังกัจจสามเณรนั้น เป็นธิดาของตระกูลมั่งคั่งในกรุงสาวัตถี เมื่อสามเณรนั้นยังอยู่ในท้องมารดานั้นได้ทำกาลในขณะนั้นนั่นเอง ด้วยความเจ็บไข้อย่างหนึ่ง เมื่อมารดานั้นถูกเผาอยู่เนื้อส่วนที่เหลือไหม้ไป เว้นแต่เนื้อท้อง

ลำดับนั้นพวกสัปเหร่อยกเนื้อท้องของนางลงจากเชิงตะกอน แหงด้วยหลาวเหล็กในที่ ๒ - ๓ แห่ง ปลายหลาวเหล็กกระทบทางตาของทารก พวกสัปเหร่อแหงเนื้อท้องอย่างนั้นแล้ว จึงโยนไปบนกองถ่าน ปกปิดด้วยถ่านนั้นแลแล้วหลีกไป ส่วนเนื้อท้องไหม้แล้ว ส่วนทารกได้เป็นเช่นกับรูปทองคำบนกองถ่าน เหมือนนอนอยู่ในกลีบแห่งดอกบัว แท้จริงสัตว์ผู้มีในภพเป็นที่สุด แม้ถูกภูเขาสิเนรุทับอยู่ ชื่อว่ายังไม่บรรลุพระอรหัตแล้วสิ้นชีวิตไม่มี ในวันรุ่งขึ้นพวกสัปเหร่อมกด้วยคิดว่า “จักดับเชิงตะกอน” เห็นทารกนอนอยู่อย่างนั้น เกิดอัศจรรย์และแปลกใจคิดว่า ทำไม่ถึงเป็นอย่างนั้น จึง

^{๑๕} พระธรรมปิฎกกลา (แปล), ๑ / ๙๖.

อุ้มเด็กนั้นเข้าไปในหมู่บ้าน แล้วถามพวกหมอทายนิมิต พวกหมอทายนิมิตพูดว่า “ถ้าทารกนี้จักอยู่ครองเรือน พวกญาติตลอด ๗ เครือสกุล จักไม่ยากจน ถ้าจักบวช จักเป็นผู้อันสมณะ ๕๐๐ รูปแวดล้อมเที่ยวไป พวกญาติขนานชื่อว่า “สังกัจจะ” เพราะทางตาของเขาแตกด้วยขอเหล็ก”

เมื่อศึกษาประวัติของสังกัจจะสามเณรแล้ว จะเห็นว่า ในการประกอบพิธีศพในสมัยนั้น จะนิยมใช้วิธีการเผา และในพิธีเผาศพนั้น สัปเหร่อก็จะใช้กองฟอนและเหล็กแหลมเพื่อใช้พลิกศพ ซึ่งปัจจุบันการเผาโดยใช้เมรุก็ยังต้องใช้เหล็กแหลมเป็นองค์ประกอบอยู่

ลักษณะของพิธีกรรมจาปนกิจ ในกรณีที่มีการมรณะของบุคคลผู้มีความสำคัญของบ้านเมืองเกิดขึ้นจะต้องแจ้งต่อพระราชา (ผู้นำทางบ้านเมือง) และผู้นำทางบ้านเมืองจะต้องแจ้งต่อผู้นำทางศาสนา เพื่อที่จะได้กำหนดพิธีกรรมจาปนกิจต่อไป โดยขั้นตอนนั้นสามารถประมวลได้ดังนี้

๑. เตรียมศพ โดยวิธีการทำความสะอาดด้วยน้ำ หรือน้ำหอม
  ๒. ห่อศพด้วยผ้าขาว และทำการเก็บศพไว้ ๓ - ๖ วัน แล้วจึงทำพิธีจาปนกิจ
  ๓. เตรียมสถานที่ทำพิธีกรรมจาปนกิจ คือ เตรียมกองฟอนนั่นเอง
  ๔. นำศพไปป่าช้าหรือสถานที่ทำพิธีกรรมจาปนกิจ
  ๕. เปิดโอกาสให้ภิกษุ-สามเณร ตลอดทั้งอุบาสกอุบาสิกาได้พิจารณาอสุภกัมมัญฐานโดยอาศัยซากศพเป็นอุปกรณเป็นเครื่องมือ
  ๖. ว่าจ้างหรือบอกกล่าวสัปเหร่อให้ทำพิธีกรรมจาปนกิจ
  ๗. ทำพิธีกรรมจาปนกิจ
  ๘. เก็บอัฐิ ทิ้งในแม่น้ำและส่วนหนึ่งเก็บไว้สักการบูชา
- แต่ถ้าเป็นบุคคลทั่วไปเมื่อถึงแก่มรณะกรรมลง พวกญาติก็จะหามศพไปสู่ป่าช้า เพื่อทำการจาปนกิจศพเลย โดยจ้างผู้เฝ้าป่าช้า (สัปเหร่อ) ทำการจาปนกิจให้ โดยมีอุปกรณที่ต้องเตรียมไว้ใช้ในการทำจาปนกิจ คือ ฟิน และน้ำมัน เมื่อทำการจาปนกิจเสร็จแล้วในวันรุ่งขึ้น ก็จะมีการดับเชิงตะกอน คือการดับไฟเพื่อเป็นการตรวจดูว่าศพนั้นไหม้หมดหรือไม่

** พระรัชมภักตฤทธา (แปล), ๔ / ๑๘๓.

๒.๓ พิธีกรรมฌาปนกิจศพของท่านธัมมปาละ

ท่านธัมมปาละ เป็นลูกคนหัวปีของตระกูลเหวาวิดานในเกาะลังกา ครอบครัวนี้เป็นครอบครัวที่มั่งคั่งมั่งมีมาก และท่านธัมมปาละยังเป็นผู้ที่ก่อตั้งสมาคมมหาโพธิ์ขึ้น แต่ก่อนตายท่านได้สั่งไว้ว่า เมื่อท่านตายแล้วจงทำพิธีกรรมฌาปนกิจท่านแบบง่ายๆ ไม่ต้องจ่ายเงินทองให้เสียเปล่า จงเก็บเงินไว้เพื่อช่วยเหลือมนุษย์ให้พ้นจากโลกเกิด

เมื่อข่าวการตายของท่านก้องไปทางวิทญู โทรเลขแสดงความเสียใจนับจำนวน ๑๐๐ ฉบับได้มาถึงสมาคม ในวันทำพิธีฌาปนกิจก็เป็นพิธีง่ายๆ โดยมีเพื่อนฝูงและคนนับถือไปประชุมกันแล้วทำพิธีกรรมฌาปนกิจท่านเท่านั้นเองจากข้อความที่ยกมาจะเห็นว่า พิธีกรรมฌาปนกิจนั้นผู้ตายสามารถกำหนดเองได้ว่าการทำพิธีกรรมฌาปนกิจนั้นจะต้องทำเช่นไร ซึ่งมีลักษณะเหมือนการทำพินัยกรรมนั่นเอง คำสั่งของผู้ตายมักจะได้รับการปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด เพราะเชื่อว่าเป็นสิ่งที่ผู้ตามอาลัยอาวรณ์ ถ้าหากไม่ปฏิบัติตามวิญญาณของผู้ตายก็จะวนเวียนได้รับทุกขเวทนาแสนสาหัส

๒.๔ สรุปลักษณะของพิธีกรรมฌาปนกิจศพในอดีต

จากการศึกษาประวัติการทำพิธีฌาปนกิจจะเห็นได้ว่า พิธีกรรมได้มีวิวัฒนาการมาตามลำดับ และสามารถมองเห็นวิวัฒนาการของความเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมฌาปนกิจศพ จากยุคก่อนพุทธกาลถึงครั้งพุทธกาล โดยครั้งก่อนพุทธกาลนิยมทำพิธีฌาปนกิจศพโดยการฝัง ต่อมาเมื่อความเชื่อในทางศาสนายินดูเข้ามามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน โดยเฉพาะชาวอินเดีย จึงมีพิธีกรรม “สัจวาสิ” คือ การทำพิธีชำระบาปที่แม่น้ำคงคาของทั้งคนเป็นและคนตายขึ้นตามความเชื่อว่ามีน้ำคงคาไหลมาจากปากพระพรหม

และต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาตั้งมั่นในอินเดีย พิธีกรรมฌาปนกิจจึงมีวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงขึ้นเป็นลำดับ มีขั้นตอน คือ มีการอาบน้ำศพ, มัดตราสังข์, นำไปเผา, และเก็บอัฐิ ไปไว้สักการบูชา เป็นต้น

ส่วนพิธีกรรมฌาปนกิจในประเทศไทยนั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า มีลักษณะคล้ายกับวัฒนธรรมทางศาสนาในอินเดีย ดังหลักฐานปรากฏที่บ้านเชียง “ซึ่งมีการนำศพไปฝังและรวมถึงการอุทิศสิ่งของให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ดังหลักฐานที่วางอยู่ข้างๆ โครงกระดูกนั้นด้วย”^๓

^๓ สมศักดิ์ รัตนกุล และคณะ. มรดกวัฒนธรรมบ้านเชียง, หน้า ๒๖.

๒.๕ ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมฆาปนกิจศพ

ทฤษฎีวิวัฒนาการสายเดี่ยว เชื่อกันว่าเป็นผลที่สืบเนื่องมาจากอิทธิพลทางด้านแนวคิดเกี่ยวกับวิวัฒนาการของสิ่งที่มีชีวิตซึ่งชาร์ลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin, ๑๘๐๙-๑๘๘๒) ได้เสนอไว้ในหนังสือสำคัญของเขา “ว่าด้วยต้นกำเนิดของสิ่งที่มีชีวิตชนิดต่างๆ” (On the origin of species, ๑๘๕๙) ซึ่งพอสรุปได้ว่าวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตทั้งหลายนั้นได้เริ่มจากแบบชีวิตที่มีโครงสร้างทางร่างกายอย่างง่าย ๆ ไม่ใครจะมีกลไกทางระบบประสาทมากนัก แล้วจึงค่อยๆ พัฒนาไปสู่แบบชีวิตที่มีโครงสร้างทางร่างกายที่สลับซับซ้อนเพิ่มมากขึ้น มีระบบประสาทที่มีความสามารถในการรับรู้และเข้าใจสิ่งแวดล้อมต่างๆ ได้ดีขึ้น ซึ่งเป็นการรวมเอาความหมายของคำว่าความก้าวหน้า (Progress) เข้าไปอยู่ในระบบวิวัฒนาการด้วย^{๑๑}

ทฤษฎีวิวัฒนาการหลายสายหรือวิวัฒนาการขนาน จูเลียน สตีวท์ (Julian Steward) มองเห็นข้อบกพร่องของแนวคิดวิวัฒนาการสายเดี่ยว เพราะไม่สามารถจะตอบปัญหาหรืออธิบายถึงสาเหตุว่าทำไมวัฒนธรรมบางวัฒนธรรมจึงเปลี่ยนแปลงได้รวดเร็วในขณะที่บางวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงช้ามาก โดยอธิบายว่า วัฒนธรรมของมนุษย์โดยส่วนรวมมีแนวโน้มที่จะวิวัฒนาการไปในทิศทางที่ดีขึ้นหรือก้าวหน้าขึ้นและความก้าวหน้าทางวัฒนธรรมนี้อาจแสดงให้เห็นประจักษ์ได้ด้วยการวัดปริมาณและเทคนิคของการใช้พลังงาน (White, ๑๙๔๙) นอกจากนั้นเราอาจวัดได้ด้วยปริมาณและคุณภาพของเทคโนโลยี (Technology) ซึ่งเป็นผลผลิตของวัฒนธรรมในแต่ละยุคแต่ละสมัย (Chide, ๑๙๕๑) นี่เป็นเรื่องกระบวนการวิวัฒนาการทั่วไป หรือวิวัฒนาการสากล ซึ่งไม่ได้พิจารณาเฉพาะวัฒนธรรมของสังคมใดสังคมหนึ่ง หากแต่กล่าวรวมถึงวัฒนธรรมของมนุษย์โดยส่วนรวม ดังนั้นเขาจึงย้ำว่านอกจากจะต้องการสร้างกฎการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมแล้ววิวัฒนาการหลายสายยังต้องการค้นหาสาเหตุ (Causes) ที่ทำให้วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปแตกต่างกันอีกด้วย ฉะนั้น สตีวท์จึงเสนอว่า สิ่งที่เราจำเป็นต้องวิเคราะห์ในแต่ละวัฒนธรรมได้แก่ ๑) พวกวัฒนธรรมเกี่ยวกับระบบเทคโนโลยีที่ใช้เพื่อการผลิตหรือแสวงหาประโยชน์จากสภาวะแวดล้อมเพื่อการดำรงชีพ ๒) พฤติกรรมของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับการใช้เทคโนโลยีเหล่านั้นและ ๓) แบบแผนวัฒนธรรมอื่นๆ ที่เป็นผลกระทบหรือสืบเนื่องมาจากข้อ ๑ และ ๒ ซึ่งอาจรวมถึงแบบในการตั้งถิ่นฐาน โครงสร้างทางเครือญาติ การจัดสรรที่ดิน การใช้ที่ดิน และแบบแผนทางวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่ได้แสดงให้เห็นประจักษ์แล้วว่ามีส่วนเกี่ยวข้องใกล้ชิดกัน^{๑๒}

^{๑๑} สนิท สัมภกรการ, การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาของสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกิจการโรมันพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๑๕.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔-๑๕.

คำว่า การเปลี่ยนแปลงที่ใช้กันอยู่ทุกวันนี้ ส่วนใหญ่แล้วจะพิจารณาจากกระบวนการเปลี่ยนแปลง (Process) วิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลง (Evolution) หรือการพัฒนาการเปลี่ยนแปลง (Development) ตัวอย่างเช่น กระบวนการเปลี่ยนแปลง โดยทั่วไปที่จะใช้บ่อยในลักษณะการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นระบบ และเป็นการกระทำที่ต่อเนื่อง โดยมีจุดมุ่งหมายอยู่ภายในโครงสร้างของสังคม

การเปลี่ยนแปลงและกระบวนการเปลี่ยนแปลง จึงมีความสำคัญและมีลักษณะต่างกัน มีการให้คำจำกัดความกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมว่า เป็นจุดสิ้นสุดชั่วคราว หรือจุดสิ้นสุดถาวรของการแสดงออกทางสังคม ซึ่งมาจากวิธีการแก้ไขปัญหามนุษย์ในสังคมจากความพอใจน้อย ไปสู่ความพอใจมาก (Sklair ๑๙๗๐) ส่วนคำว่า ความก้าวหน้าทางการเปลี่ยนแปลง (Progress) ขึ้นอยู่กับการตัดสินใจด้านคุณค่าของแต่ละคน (Value judgment) ซึ่งเป็นไปตามกาลสมัย ดังนั้นความก้าวหน้าทางการเปลี่ยนแปลงจึงหมายถึง การเปลี่ยนแปลงของสังคม ที่เป็นไปตามทิศทางที่ต้องการเป็นไปตามที่มนุษย์ปรารถนา และเป็นไปในทางที่น่าพอใจ แต่เนื่องจากคำว่า ความก้าวหน้าทางการเปลี่ยนแปลง เป็นคำที่มีการตีความหรือประเมินค่าตามพื้นฐานความคิดของแต่ละคน นักสังคมวิทยาทั่วไปจึงนิยมที่จะใช้คำที่เป็นกลางในการอธิบายคือ คำว่า การเปลี่ยนแปลง (Change)

วิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลง (Evolution) ส่วนใหญ่นิยมใช้ในการอธิบายลำดับความก้าวหน้าจากง่ายไปหายาก ในลักษณะขนาดโครงสร้างของสิ่งที่มีอยู่ รวมถึงขบวนการพัฒนาของสิ่งที่มีชีวิตจากสิ่งที่มีอยู่ดั้งเดิมในรูปแบบที่ง่ายไปสู่รูปแบบที่ซับซ้อนมากยิ่งขึ้น การพัฒนาการเปลี่ยนแปลง (Development) อาจมองเห็นได้จากทิศทางการเปลี่ยนแปลง (Direction) บวกกับการเปลี่ยนแปลง ซึ่งจะมีปัจจัยทางเศรษฐกิจเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น การเพิ่มของผลผลิตของประชากร (Smelser ๑๙๖๘ : ๑๒๗) ในเชิงสังคมวิทยา คำว่า การพัฒนาการเปลี่ยนแปลง จะใช้พิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งระบบ

เมื่อเราระบุได้ว่าอะไรคือความเปลี่ยนแปลง ขั้นตอนต่อไปในการพิจารณา คือ ระดับความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น ถึงแม้ว่าแนวความคิดของการเปลี่ยนแปลงจะรวมถึงปรากฏการณ์ทั้งหมดของสังคม ในความเป็นจริงแล้ว เราไม่สามารถศึกษาและเข้าใจความเปลี่ยนแปลงได้ ถ้าปราศจากความรู้เกี่ยวกับที่มา หรือสถานที่ที่เกิดความเปลี่ยนแปลง ดังนั้นเราจึงควรระบุสถานที่โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สถานที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในระบบสังคม เราสามารถศึกษาและมุ่งประเด็นไปยัง

ความเปลี่ยนแปลงในระดับต่างๆ ที่สนใจ เช่น ระดับบุคคล ระดับกลุ่ม ระดับองค์กร ระดับสถาบัน และระดับสังคม...^{๒๐}

โรนัลด์ อีแดน (Ronald Edan ๑๙๗๖ : ๒) ได้รวมเป็นส่วนประกอบของทั้งโครงสร้างและความสัมพันธ์เกี่ยวกับสังคมเป็นคำจำกัดความ ได้แก่ “ เมื่อเราพูดถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เรามักจะหมายถึง การเปลี่ยนแปลงในองค์ประกอบของสังคมและการเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบของสังคม”

สำหรับจุดมุ่งหมายในปัจจุบัน (Vago, ๑๙๘๐) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมคือแนวคิดที่เป็นขบวนการเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีการวางแผน หรือมีการวางแผนอย่างมีคุณภาพ หรือการเปลี่ยนแปลงในปรากฏการณ์เกี่ยวกับสังคมในเชิงปริมาณ ซึ่งสามารถอธิบายเป็นลักษณะวิเคราะห์ ส่วนประกอบที่มีความสัมพันธ์ระหว่างกันได้ ๖ ลักษณะ เราเรียกส่วนประกอบเหล่านี้ว่า เอกลักษณะของการเปลี่ยนแปลง (Identity) ระดับการเปลี่ยนแปลง (Level) ช่วงเวลาการเปลี่ยนแปลง (Duration) ทิศทางการเปลี่ยนแปลง (Direction) ความสำคัญของการเปลี่ยนแปลง (Magnitude) และอัตราการเปลี่ยนแปลง (Rate of change)

๑. เอกลักษณะของการเปลี่ยนแปลง (Identity of change) หมายถึง ปรากฏการณ์เกี่ยวกับสังคมที่มีลักษณะเฉพาะภายใต้การเปลี่ยนแปลงต่างๆ เช่น การเปลี่ยนแปลงในทางปฏิบัติที่เด่นชัด พฤติกรรม ทักษะคติ มีการปฏิสัมพันธ์กัน โครงสร้างของอำนาจอัตราเฉลี่ยของผลผลิต รูปแบบการใช้สิทธิออกเสียง ความมีเกียรติ การจัดระดับชั้นทางสังคม

๒. ระดับการเปลี่ยนแปลง (Level of change) ได้กล่าวถึงสถานที่ในระบบสังคมซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น ระดับการเปลี่ยนแปลงอาจจะถูกกำหนดเป็นบุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบัน และสังคม

๓. ช่วงเวลาการเปลี่ยนแปลง (Duration) หมายถึง ระยะที่ครอบคลุมรูปแบบการเปลี่ยนแปลง ช่วงเวลาการเปลี่ยนแปลงอาจหมายถึงปรากฏการณ์ของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระยะยาว หรือระยะสั้น

^{๒๐} นิเทศ ดินณะกุล, การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑-๓.

๔. ทิศทางการเปลี่ยนแปลง (Direction of change) อาจแสดงถึงการพัฒนาหรือการเสื่อมสลาย ความก้าวหน้า หรือถดถอย หมุนเวียนไปตามวิวัฒนาการที่เกิดขึ้นเป็นวัฏจักรหรือขั้นตอน หรือเป็นปฏิกิริยาตอบรับรูปแบบอื่นๆ ทิศทางการเปลี่ยนแปลงอาจมีการขึ้นลง หรือผันแปรได้

๕. ความสำคัญในการเปลี่ยนแปลง (Magnitude) อาจมีพื้นฐานมาจากโครงสร้าง ๓ ส่วนจากการเพิ่ม หรือการเปลี่ยนแปลงในส่วนสุดท้ายการเปลี่ยนแปลงแบบเบ็ดเสร็จ และการปฏิบัติการเปลี่ยนแปลง

๖. อัตราการเปลี่ยนแปลง (Rate of change) อาจมีพื้นฐานมาจากมาตรวัด เช่น เร็วหรือช้า ต่อเนื่องหรือติดขัด การลำดับชั้นอย่างเป็นระเบียบ หรือการเอาแน่ไม่ได้^{๒๒}

ในกรณีของพื้นที่ที่ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าแล้วซึ่งมีลักษณะหลายๆ ปัจจัยดังที่ยกมาข้างต้นนั้น และยังสามารถที่จะแบ่งปัจจัยในการเปลี่ยนแปลงออกเป็นประเด็นหลักๆ ได้ ๒ ประเด็นดังต่อไปนี้

---

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐-๑๑.

บทที่ ๓

พิธีการสถาปนากิจศพของบ้านวังชัย

๓.๑ ประวัติความเป็นมาของบ้านวังชัย

ตำบลวังชัย ประกอบด้วยหมู่บ้านทั้งหมด ๑๖ หมู่บ้าน และในจำนวน ๑๖ หมู่บ้านนี้มีหมู่บ้านที่ใช้ชื่อว่า บ้านวังชัย ๔ หมู่บ้าน คือ บ้านวังชัยหมู่ที่ ๑ หมู่ที่ ๒ หมู่ที่ ๖ และหมู่ที่ ๑๖ ซึ่งผู้วิจัยได้นำข้อมูลของการทำพิธีกรรมสถาปนากิจศพของทั้ง ๔ หมู่บ้านมาเป็นฐานข้อมูล

จำเนียรกาล เมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๓ ประมาณร้อยกว่าปีเศษล่วงมาแล้ว พื้นที่ภูมิประเทศอันเป็นที่ตั้งของบ้านวังชัย ในปัจจุบันนี้เป็นพื้นที่อันอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหารสัตว์ป่าและสัตว์น้ำนานาชนิด ด้วยว่าสิ่งมีชีวิตทั้งหลายได้อาศัย ลำน้ำพอง ซึ่งเป็นเสมือนสายเลือดหล่อเลี้ยงชีวิตให้ดำรงอยู่อย่างสุขสมบูรณ์ได้ ประกอบกับผู้คนในสมัยนั้นยังมีน้อย บรรดาสัตว์ป่าสัตว์น้ำน้อยใหญ่ พืชพันธุ์ธัญญาหาร จึงมีโอกาสร่ำรวยพันธุ์ตามธรรมชาติ โดยปราศจากผู้คนเบียดเบียนและทำลาย

ชาวบ้านบัวใหญ่ซึ่งเป็นผู้มีถิ่นฐานเดิมอยู่ทางเมืองอุบลราชธานี ได้พากันนำสัตว์เลี้ยง วัวควาย ออกจากบ้าน เพื่อหลบหนีโรคระบาด (อหิวาตกโรค) มาตั้งหลักแหล่งเลี้ยงวัว ควาย อยู่ข้างลำน้ำพอง โดยพบแหล่งน้ำในคิ่งน้ำพอง ซึ่งต่อมาเรียกวังแก้ว วังหินเหิบ วังเก็ง อุดมไปด้วยปลานานาชนิดเกิดความพอใจเมื่อได้สำรวจภูมิประเทศเป็นอย่างดีแล้วก็ได้กลับบ้าน แล้วชวนกันอพยพจากบ้านบัวใหญ่มาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณบ้านวังชัยในปัจจุบันนี้ โดยการนำของพ่อจำลองทอง (บุตรขุนอาสา บ้านบัวใหญ่) และพ่อแนม ต่อมาได้ชักชวนญาติมิตรจากบ้านบัวใหญ่ (อ.น้ำพอง) บ้านชาติ บ้านขมิ้น บ้านยางโตน บ้านขาม บ้านไก่อเตี้ย (ปัจจุบันอยู่ในเขต อ.ธวัชบุรี จ.ร้อยเอ็ด) อพยพติดตามมาตั้งถิ่นฐานใหม่เป็นจำนวนมาก โดยแยกกันเป็นคุ้มๆ ตามสายญาติและความสนิทสนมคุ้นเคย ระยะแรกมี ๒ คุ้ม คือ

คุ้มหนองแวง มีพ่ออาชญาปลาเป่า, พ่อวงษ์มหาราช, และหลวงศรีวิชา เป็นผู้นำคุ้ม คุ้มนี้ส่วนมากมาจากบ้านชาติ ซึ่งเดิมอยู่ที่เขตอุบลราชธานี

คุ้มอุบล มีพ่อแนม พ่อสิงห์ทอง และพ่อกองสี เป็นผู้นำคุ้ม คุ้มนี้ส่วนใหญ่ย้ายมาจากบ้านขมิ้น บ้านยางโตน บ้านไก่อเตี้ย จังหวัดร้อยเอ็ด มีพ่อกวน มหาชานนท์ เป็นผู้ปกครองหมู่บ้านอย่างเป็นทางการคนแรก

เนื่องจากภูมิประเทศที่ตั้งบ้าน ทางทิศใต้หมู่บ้านมีหนองน้ำที่มีต้นไม้ชนิดหนึ่งชื่อ ต้นแวง ขึ้นอยู่หนาแน่นชาวบ้านจึงเรียกว่าหนองแวง ได้อาศัยเป็นที่อุปโภคบริโภคของชาวบ้าน และสัตว์เลื้อย เช่น วัว ควาย พร้อมทั้งเป็นแหล่งจับปลา จึงได้ตั้งชื่อบ้านตามนามหนอง ว่า บ้านหนองแวง เนื่องจากมีคนอพยพเข้ามาอยู่เรื่อยๆ จนกลายเป็นหมู่บ้านใหญ่ จึงกลายเป็นชื่อบ้านที่ผู้คนเรียกติดปากว่า บ้านหนองแวงใหญ่

ต่อมาในสมัยขุนมหาวิชัย (จันทร์ อุตตรนคร) เป็นนายอำเภอท่าหว้า (ชื่อเดิมของอำเภอ น้ำพอง) ได้ออกเยี่ยมเยียนราษฎรในท้องที่อำเภอของตน เมื่อถึงฤดูกล่มักจะมาพักผ่อนในลักษณะ กินข้าวป่า คือรับประทานปลาบริเวณวังถั่ว วังหินเหิบอยู่เสมอ โดยข้ามเรือตรงท่าขอนยาง จนท่าขอนยางได้ชื่อว่าท่าเจ้าเมือง จึงมีความคุ้นเคยกับชาวบ้านหนองแวงเป็นอย่างดี เนื่องจากขุนมหาวิชัย ที่ได้รับพระราชทานนามชื่อ ขุนมหาวิชัย จึงเป็นเหตุให้ท่านพยายามตั้งชื่อวัด หรือสถานที่ที่สำคัญ ให้คล้ายชื่อของตนเพื่อเป็นที่ระลึกแก่พระราชทานนาม เช่นตั้งชื่อวัดชัยศรี บ้านเสียว วัดมหาชัย บ้านโคกกลาง วัดวิชัยาราม บ้านสร้างแข่ง วัดกุฎีประภาชัย บ้านนาค่าน้อย เป็นต้น

และครั้งหนึ่งท่านได้มาเยี่ยมบ้านหนองแวง ขณะที่พักอยู่ที่วัดได้ปรารภขึ้นว่า การที่เกิดมีบ้านหนองแวงขึ้นมาได้นั้นก็เพราะอาศัยความอุดมสมบูรณ์ของกลุ่มน้ำพอง ที่มีปลาชุกชุมอยู่แถวบริเวณวังถั่ว วังหินเหิบ วังแก้งเป็นเหตุ จึงควรตั้งชื่อบ้านให้ใหม่เพื่อเป็นมงคลแก่เหตุดังกล่าว โดยให้เปลี่ยนจากบ้านหนองแวงมาเป็นบ้านวังชัย ฉะนั้น บ้านหนองแวงจึงได้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็น บ้านวังชัย ตั้งแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบัน และคำว่า วัง จึงมาจากแหล่งน้ำกว้างลึก ส่วนคำว่า ชัย นั้นมาจากชื่อของนายอำเภอซึ่งหมายถึง ความชนะในสิ่งทั้งปวง นั่นเอง

ประเพณีและวัฒนธรรมของชาวพุทธไทยมาแต่โบราณกาล เมื่อมีการตั้งหลักฐานบ้านเรือนอยู่ที่ใดก็จะช่วยกันสร้างวัด บำรุงพระพุทธศาสนาตามความเชื่อเพื่อเป็นหลักยึดเหนี่ยวทางจิตใจให้อยู่เป็นสุข และเพื่อเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของชาวบ้าน บ้านวังชัยก็ได้เริ่มก่อสร้างวัดขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๔๓๖ หลังจากตั้งหมู่บ้านได้ ๓ ปี พ่อกวน มหาชานนท์ ได้ร่วมกับขุนอาษาบ้านบัวใหญ่ ตำบลบัวใหญ่ อำเภอหนองหาน จังหวัดขอนแก่น และพระครูเพี้ย เจ้าอาวาสวัดบ้านบัวใหญ่และเจ้าคณะแขวง ได้นำชาวบ้านสร้างวัด แล้วได้นิมนต์พระภิกษุป้อม จากวัดบ้านบัวใหญ่มาเป็นเจ้าอาวาสรูปแรก หากปีใดขาดพระผู้รู้ชาวบ้านก็จะพร้อมใจกันไปนิมนต์พระจากบ้านบัวใหญ่มาปกครองดูแลเพื่อสืบพระศาสนาและอบรมลูกหลานให้ปฏิบัติตามครรลองของพระพุทธศาสนาสืบไป

๓.๒ สภาพโดยทั่วไปของบ้านวังชัย

จากสภาพทั่วไปของบ้านวังชัย ยังถือเป็นสังคมเกษตรกรรม คนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านล้วนทำการเกษตร เนื่องจากว่าอยู่ใกล้แม่น้ำพอง จึงทำให้การทำเกษตรได้ผลอย่างมาก ผักผลไม้จำนวนมากได้ปลูกที่บ้านวังชัย คติความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธศาสนายังคงมีอิทธิพลอย่างมากต่อชาวบ้านวังชัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องบาปบุญคุณโทษ ชาวไทยทุกคนในหมู่บ้านจะต้องผ่านการบวช จึงจะถือว่าเป็นคนสุก คนไหนที่ไม่เคยบวชจะไม่ได้รับความเชื่อถือจากสังคม เพราะว่ายังไม่ได้เข้าไปศึกษาและเข้าใจธรรมะ

๑. อาณาเขต บ้านวังชัยมีเนื้อที่ทั้งหมด ๒๓.๗๔ ตารางกิโลเมตร

ทิศเหนือ ติดต่อกับตำบลน้ำพอง โดยมีแนวเขตเริ่มต้นจากลำห้วยคำมิดเหนือบรรจบกับลำห้วยเสียวบริเวณพิกัดไปทางทิศตะวันออกถึงที่สุดที่สะพานรถไฟข้ามลำห้วยเสียวรวมระยะทางด้านทิศเหนือประมาณ ๒.๕๗ กิโลเมตร

ทิศตะวันออก ติดต่อกับตำบลหนองกง โดยมีแนวเขตเริ่มต้นจากสะพานรถไฟข้ามลำห้วยเสียวไปตามเส้นทางรถไฟทางทิศใต้ถึงลุ่มหนองแซงรวมระยะทางด้านตะวันออกประมาณ ๗.๕ กิโลเมตร

ทิศใต้ ติดต่อกับตำบลหนองกง โดยมีแนวเขตเริ่มต้นจากเส้นทางรถไฟที่ลุ่มนาหนองแซงไปตามทางรถไฟทางทิศใต้ถึงสะพานรถไฟทางทิศใต้รวมระยะทางประมาณ ๒.๕๗ กิโลเมตร

ทิศตะวันออก ติดต่อกับตำบลกุดน้ำใสและตำบลน้ำพอง โดยมีแนวเขตเริ่มต้นจากสะพานรถไฟข้ามลำน้ำพองไปตามทางลำน้ำพองทางทิศเหนือถึงปากลำห้วยเสียวกับลำน้ำพองไปตามลำห้วยเสียวทางทิศเหนือตัดผ่านถนนทางหลวงสายน้ำพอง-กระนวนไปตามลำห้วยเสียวรวมระยะทาง ๘.๕ กิโลเมตร

๒. ภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่เป็นที่ราบสูงมีพื้นที่สูงต่ำสลับกันสภาพดินโดยทั่วไปเป็นดินร่วนปนทรายมีความอุดมสมบูรณ์

๓. จำนวนหมู่บ้าน

อยู่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบล ๑๕ หมู่บ้าน

จำนวนหมู่บ้านในเขต องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ทั้งหมู่บ้าน ๑๓ หมู่บ้าน ได้แก่

๑. บ้านวังชัย หมู่ที่ ๑, ๒, ๖, ๑๖
๒. บ้านหนองแซง หมู่ที่ ๓

๓. บ้านวังถั่ว หมู่ที่ ๕
๔. บ้านสร้างแข่ง หมู่ที่ ๗
๕. บ้านโคกกลาง หมู่ที่ ๘, ๑๒, ๑๔, ๑๕
๖. บ้านเสียว หมู่ที่ ๙, ๑๓

จำนวนหมู่บ้านในเขต องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) บางส่วน ๒ หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านวังเก็ง หมู่ที่ ๔ และบ้านประชนามิต หมู่ที่ ๑๑

๔. เทศบาลตำบล

- ๑ แห่ง ได้แก่ เทศบาลวังชัย

๕. ประชากร

ประชากรทั้งสิ้น ๘,๑๙๕ คน แยกเป็น ชาย ๔,๐๖๖ คน หญิง ๔,๑๒๙ คน

๖. สภาพทางเศรษฐกิจ

- อาชีพประชากรส่วนใหญ่ในพื้นที่ทำการเกษตรกรรมเช่น
- ทำนาผลผลิตโดยเฉลี่ย ๘,๕๐๐ ตัน / ปี จำนวน ๑,๒๐๐ ครัวเรือน
- ทำไร่เช่นไร้อ้อยผลผลิต ๖๐,๐๐๐ ตัน / ปี จำนวน ๒๐๐ ครัวเรือน
- ไร่มันสำปะหลังผลผลิต ๒,๕๐๐ ตัน / ปี จำนวน ๙๐ ครัวเรือน
- เลี้ยงสัตว์ เช่น เลี้ยงสุกร โคพื้นเมือง ปลาในบ่อ จำนวน ๑๖๐ ครัวเรือน

๗. หน่วยธุรกิจในเขตองค์การบริหารส่วนตำบล

- ปั้มน้ำมัน ๕ แห่ง
- โรงสี ๒๑ แห่ง
- ร้านอาหาร ๑๐ แห่ง
- ร้านค้าสหกรณ์ ๓ แห่ง
- โรงงานเฟอร์นิเจอร์ ๒ แห่ง
- ร้านขายวัสดุก่อสร้าง ๒ แห่ง

๘. การศึกษา

- โรงเรียนอนุบาล ๑ แห่ง
- โรงเรียนประถมศึกษา ๓ แห่ง

- โรงเรียนมัธยมศึกษา (ขยายโอกาส) ๒ แห่ง
- ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ๒ แห่ง
- ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน ๑๐ แห่ง

๙. สถาบันและองค์การศาสนา

- วัด ๖ แห่ง
- พุทธสถาน ๑ แห่ง
- ศูนย์ปฏิบัติธรรม ๑ แห่ง

๑๐. สาธารณสุข

- สถานีอนามัยประจำตำบล ๑ แห่ง
- สถานพยาบาลเอกชน - แห่ง
- อัตราการมีและใช้ส้วมราดน้ำ ร้อยละ ๑๐๐ ในจำนวน ๑๕ หมู่บ้าน ในเขต อบต.

๑๑. การคมนาคม

- ถนนสายหลักที่ติดต่อกับอำเภอลาดยางแล้วทั้งหมด
- ถนนภายในหมู่บ้านลาดยางแล้ว ๑๕ สาย
- ถนนคอนกรีตภายในหมู่บ้าน ๑๕ สาย
- ถนนเชื่อมระหว่างหมู่บ้านบางเส้นยังเป็นลูกรัง

๑๒. แหล่งน้ำธรรมชาติ

- ลำห้วย ๕ สาย
- หนองน้ำ ๑๐ แห่ง

๑๓. แหล่งน้ำที่สร้างขึ้น

- ฝาย ๕ แห่ง
- บ่อน้ำตื้น ๒๐๐ แห่ง
- ประปาหมู่บ้าน ๗ แห่ง
- ประปาบาดาล ๓ แห่ง

๑๔. มวลชนจัดตั้ง

- ลูกเสือชาวบ้าน	๑๒	รุ่น	๕๕๐	คน
- ไทยอาสาป้องกันชาติ	๑	รุ่น	๑๐	คน
- กองหนุนเพื่อความมั่นคงของชาติ	๖	รุ่น	๑,๕๐๐	คน
- อาสาสมัครสาธารณสุข	๒๐	รุ่น	๓๐๐	คน ^๑

พิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาได้ถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น และมีความผูกพันอย่างแนบแน่นของคนในหมู่บ้าน หลังจากที่ชาวบ้านวังชัยได้ก่อสร้างวัดเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ก็ได้ให้การบำรุงวัดเป็นอย่างดี เพื่อที่จะได้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ตามจารีตประเพณีของชาวบ้าน โดยเฉพาะประเพณีเกี่ยวกับงานศพ โดยชาวบ้านมีแนวคิดเกี่ยวกับการฃาปนกิจศพ ซึ่งจะกล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

๓.๓ แนวคิดเรื่องพิธีกรรมฃาปนกิจศพในอดีตของบ้านวังชัย

เพื่อให้ผู้ตายไปสู่สุคติภพเพื่อให้ทายาทลูกหลานได้แสดงความกตัญญูกตเวทิตา เพื่อแสดงความรักความสามัคคีระหว่างหมู่คณะและเพื่อนบ้าน ดังมีปราชญ์ชาวบ้านได้กล่าวต่อๆ กันมาเป็นภาษาท้องถิ่นว่า

ฟื้นบ้านพี่ ฟื้นบ้านน้อง ให้ปองตองฮักแก่น
 ถึงคราวทุกข์ยากแค้น วานเ็นช้อยชู
 ถึงคราวมรณาม้วย ให้พากันเมี้ยนธาตุ
 ห่มช้อยสมจุดให้ สการได้ส่งถึง แน่เด้อ.^๒

ซึ่งคำดังกล่าวหมายความว่า คนเราเมื่ออยู่รวมกัน ต้องมีการเอื้อเฟื้อช่วยเหลือกันและกัน ซึ่งเป็นคุณธรรมที่สร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในสังคมดังพุทธศาสนสุภาษิตว่า

สุขา สงฆสฺส สามคฺคี

ความพร้อมเพรียงแห่งหมู่คณะ เป็นเหตุให้เกิดสุข^๓

ถ้าไม่มีการช่วยเหลือกันจะได้รับคำสะท้อนกลับจากสังคมดังนักปราชญ์กล่าวไว้ว่า

ตายบ่มีบ่อนเมี้ยนกระดูกหลัง

ตายบ่มีบ่อนฝิ่งกระดูกข้าง

ตายบ่มีหมู่ลิเอาแย้งส่งสการ ชันบ้อ

^๑ ข้อมูลจากเอกสารแนะนำองค์การบริหารส่วนตำบลวังชัย, วันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๕๔.

^๒ สัมภาษณ์นายธรรมหนู ใบลาคน, ปราชญ์ชาวบ้าน, วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๕๔.

^๓ ุบายละเอียดใน พ. อิติ. (ไทย) ๒๕/ ๑๙/ ๓๖๓.

ซึ่งหมายความว่า คนเราเมื่อเกิดมาแล้วไม่ว่าจะอยู่ที่ใดก็ตาม ก็ควรจะต้องคบเพื่อนฝูง โดยเฉพาะเพื่อนที่ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า กัลยาณมิตร

อนุทโธ อจปโล นิปโก สุตินทริโย

กัลยาณมิตรโต เมธาวิ ทุกุขสสนตากรุ ลียา.

ส่วนภิกษุที่มีจิตไม่ฟุ้งซ่าน ไม่กลับกลอก มีปัญญารักษาดน

สำรวมอินทรีย์ คบหาแต่มิตรดี เป็นนักปราชญ์ พึงทำความสิ้นสุดทุกข์ได้^๕

เป็นการต่อยอดคำสอนของพระพุทธศาสนาในเรื่องอนิจจังของสังขาร และการทำความดีของคนในขณะที่มีชีวิตอยู่ แต่ถึงแม้ว่าวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายจะเหมือนกันแต่พิธีกรรมก็อาจแตกต่างกันไปบ้างตามพื้นเพความเชื่อของท้องถิ่นนั้นๆ

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจึงขอเสนอเฉพาะพิธีกรรมฌาปนกิจศพของชาวบ้านวังชัยเท่านั้น ทั้งในอดีตและปัจจุบันเพื่อให้เห็นความเปลี่ยนแปลงไปทั้งรูปแบบและแนวคิดที่เป็นวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายหลักอันมีผลมาจากปัจจัยหลายประการดังจะนำเสนอต่อไป คือ เมื่อมีการสิ้นชีวิตลงคนในหมู่บ้านจะต้องร่วมกันจัดพิธีกรรมฌาปนกิจศพดังนี้

๓.๓.๑ สิ่งของที่เจ้าภาพควรเตรียมไว้ให้พร้อมก่อนวันฌาปนกิจศพ

ธรรมเนียมการตั้งศพ แต่เดิมนั้นการตั้งศพจะทำที่บ้าน หรือแม้ในปัจจุบันคนอีสานทั่วไปก็ยังนิยมตั้งศพที่บ้าน ยกเว้นบางท้องถิ่นที่ถือสถานที่ตายของผู้ตายเป็นหลัก คือ ถ้าตายนอกบ้านจะไม่นำศพเข้าบ้าน ถ้าตายในบ้านก็ต้องบำเพ็ญกุศลศพที่บ้าน กิจเบื้องต้นเกี่ยวกับศพ คือ อาบน้ำศพ แต่งตัวศพ นำศพลงหีบ ตั้งหีบศพ ตกแต่งหีบศพเป็นต้น และก่อนที่จะมีการประกอบพิธีฌาปนกิจศพ เจ้าภาพจะต้องตระเตรียมวัสดุสิ่งของ เพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรม ซึ่งโดยปกติแล้วแต่ละท้องถิ่นจะมีวิธีที่ต่างกันออกไปตามความเชื่อของท้องถิ่นส่วนความเชื่อของชาวบ้านวังชัย มักเตรียมสิ่งของเพื่อประกอบพิธีฌาปนกิจศพ ดังผู้วิจัยจะนำมาเปรียบเทียบกับระหว่างอดีตกับปัจจุบัน เพื่อให้เห็นข้อแตกต่างกัน ดังนี้

- สิ่งของที่เจ้าภาพควรเตรียมไว้ให้พร้อมในพิธีกรรมฌาปนกิจศพในอดีต

๑. โลง หรือหีบที่บรรจุศพ ในอดีตทำด้วยไม้ฝาเรือน กับไม้กระดานปูพื้นที่ได้จากการแบ่งให้โดยเผ่าเจ้า^๕
๒. ฟืน คือ วัสดุที่เตรียมไว้เผาศพ

^๕ ชู. แกร. (ไทย), ๒๖/ ๖๘๒/ ๔๕๖.

^๕ คนแก่ผู้ชำนาญในเรื่องพิธีกรรมที่ชาวบ้านยกให้เป็นหัวหน้า ในการทำพิธีเกี่ยวกับปูตา.

๓. ผ้าขาว เอาไว้ห่อศพ, กรองอัฐิเวลาเก็บกระดูกในช่วงเช้า
  ๔. ขมิ้น เอาไว้ทาศพ, เพื่อป้องกันกลิ่นเหม็น
  ๕. ขี้ผึ้ง เอาไว้ปิดหน้าศพเพื่อป้องกันภาพหรือลักษณะของศพตอนสิ้นใจ
  ๖. ยาเส้น เอาไว้ดับกลิ่นศพ
  ๗. ใบน้อยหน้า เอาไว้ใช้คู่กับยาเส้น
  ๘. เทียน เอาไว้จุดส่องทางให้กับวิญญาณผู้ตายโดยวางไว้ตรงกึ่งกลางศพ
  ๙. ไม้ข่มเหง คือ ไม้สำหรับทับโลงศพไม่ให้เคลื่อนที่ เวลาเผาศพ เพราะศพเวลาถูกไฟไหม้ จะกระดูกเพราะเอนตั้งแล้วจะตกจากกองฟอน จึงใช้ไม้ข่มเหงบังคับไว้
  ๑๐. น้ำมะพร้าวอ่อน เอาไว้ล้างหน้าศพ
  ๑๑. ท่อนกล้วย เอาไว้วางรองโลงศพ เพื่อเคลื่อนศพจะได้ง่ายขึ้น
  ๑๒. ไม้ไผ่ ฝ่าเป็น ๗ ซีก เอาไว้ทามศพ เป็นนัยสอนธรรมให้แก่บุคคลทั่วไปว่า จะต้องพบทุกคน ไม่มีใครหนีพ้นไปได้
- สิ่งของที่เจ้าภาพควรเตรียมไว้ให้พร้อมในพิธีกรรมจาปนกิจศพในปัจจุบัน
๑. ใช้โลงเย็นและหีบลงใน
  ๒. ใช้ถ่าน
  ๓. ใช้ผ้าขาวห่อศพ, และใช้รองอัฐิตอนเช้า พร้อมเงิน ๓๒ บาท
  ๔. ฉีดยาสารเคมี
  ๕. ขี้ผึ้งปิดหน้าศพ
  ๖. เทียน และธูปเอาไว้จุดส่องทางให้กับวิญญาณผู้ตายโดยวางไว้ตรงกึ่งกลางศพ
  ๗. น้ำมะพร้าวอ่อน เอาไว้ล้างหน้าศพ
  ๘. ก้านกล้วย เอาไว้วางรองโลงศพ เพื่อเคลื่อนศพจะได้ง่ายขึ้น
  ๙. การตราสังศพ ผูกมัดด้วยด้ายดิบ
  ๑๐. เครื่องสักการะใส่มือศพ ใช้ ดอกไม้ ธูปเทียน และธนบัตร

๓.๓.๒ ลำดับพิธีกรรมอาปนกิจ

ขณะที่มีสมาชิกในหมู่บ้านถึงแก่กรรมไปแล้ว เจ้าภาพผู้เป็นธุระในทีนั้นจะต้องจัดหาเทียน ชี้อั่งอย่างแท่นักประมาณ ๑ บาท กับไส้เทียน ๔ เส้น แล้วจุดไว้ทางเบื้องศีรษะของศพ อนึ่ง เทียนที่ควรจะต้องเตรียมหาไว้ก่อน มิฉะนั้นจะไม่เหมาะแก่กาลเวลา สำหรับศพนั้นให้ใช้ผ้าขาวหรืออะไรก็ได้ แต่ผ้าขาวเป็นดี คลุมไว้ตั้งแต่เบื้องศีรษะจนตลอดปลายเท้า ปกปิดไว้ให้ตีมิให้เห็นหน้า ต่อแต่นั้นแล้วก็จัดการปิดประตูหน้าต่างให้เรียบร้อย หากเรือนที่ศพอยู่นั้นไม่มีฝาบังต้องจัดการกางมุ้งครอบศพนั้นไว้ด้วย หรือมิฉะนั้นก็ให้คนคอยนั่งเฝ้า ทั้งนี้เพื่อป้องกันแมวมิให้เข้าไปในที่นั้น

ประเพณีโบราณมักถือว่ากันนักกว่า ถ้าหากแมวข้ามศพนั้น ปีศาจจะกำเริบ ดุร้าย หรือศพนั้นจะลุกขึ้นนั่งได้ ทั้งนี้พอสันนิษฐานได้ว่า

๑. แมวนั้นอาจเข้าไปโดยที่ไม่มีใครรู้ เป็นเหตุให้ลูกเล็กเด็กแดงตกใจหวาดกลัว
๒. บางทีแมวเข้าไปไล่ตะครุบหนูเสียงดังกุกกักขึ้น มีผู้คนเข้าไปดูเห็นบางอย่างนั่งอยู่ จึงร้องว่าอะไรนั้ คนข้างนอกฟังไม่ถนัดเข้าใจเสียว่าคนนั้
๓. แมวอาจเข้าไปกระโจนถูกเครื่องแก้ว หรือเครื่องถ้วยชาม ที่เก็บไว้ในห้องนั้นเป็นเหตุให้แตกเสียหาย^๖

หลังจากนั้นเจ้าภาพจะดำเนินการตามขั้นตอน ตั้งแต่ต้นจนถึงเก็บอัฐิตามลำดับต่อไปนี้

๑. การอาบน้ำศพ การอาบน้ำศพนั้นส่วนมากจะอาบเฉพาะศพผู้ที่ตายจากการเจ็บป่วยธรรมดา ส่วนศพที่ตายเพราะอุบัติเหตุ ทำอัตตวินิบาต ฆ่าตัวตาย หรือถูกฆาตกรรม ถือว่าเป็นศพตายโหง มักไม่นิยมอาบน้ำศพ การอาบน้ำศพนั้นทำเพื่อต้องการให้ผู้เสียชีวิตบริสุทธิ์ โดยการใช้น้ำอุ่นพอสมควรอาบก่อนแล้วใช้น้ำเย็นผสมน้ำหอมอาบอีกครั้งหนึ่งเป็นการอาบจริงๆ บางแห่งลูกหลานของผู้ตายจะเอาขมิ้นมาทาหน้าและทำให้ศพเพื่อให้ศพมีกลิ่นหอม เมื่อจัดแจงเครื่องสักการะ ใส่มือเสร็จเรียบร้อยแล้วจะนำชี้อั่งอย่างแท่นักเป็นรูปหน้าคนมาปิดตาปิดปากตลอดทั้งใบหน้า โดยชี้อั่งเขียนคาถาว่า **จิ.เจ.ร.นิ.** เพื่อเป็นการบอกว่าให้ปิดอายตะนะทั้ง ๖

การอาบน้ำศพแล้วทำการแต่งตัวศพนี้จะกระทำกันเป็นการภายใน เมื่อเสร็จแล้วจึงจะมัดตราสังและในขณะที่แต่งตัวศพ หรือหลังอาบน้ำศพก่อนจะตราสัง นิยมใช้เหรียญบาทหรือแหวนใส่ปากให้ศพด้วย เพราะมีความหมายว่าเพื่อที่จะให้ผู้ตายนำไปใช้ในเมืองผีหรือเป็นค่าเดินทางไปสวรรค์ หรือแม้กระทั่งถ้าผู้ตายกินหมากก็จะตำหมากใส่ปากให้ด้วย

^๖ พอล แก้วเจียว. อาปนกิจ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๓-๔.

ความหมาย ในทางคติธรรมเป็นการสอนคนที่มีชีวิตอยู่ให้รู้ว่า ทรัพย์สมบัติใดๆ ก็ตามแม้จะมีมากเท่าใดก็เอาไปด้วยไม่ได้แม้จะเอาใส่ปากให้ก็ยังรับเอาไปไม่ได้เลยต้องทิ้งหมด

๒. แต่งตัวศพ หลังจากอาบน้ำศพเรียบร้อยแล้วก็ถึงขั้นตอนแต่งตัวศพ โดยหิวผมแต่งตัวให้โดยใช้ผ้าขาวนุ่งสองชั้น ชั้นในเอาชายพกไว้ข้างหลัง แล้วนุ่งทับอีกชั้นหนึ่ง ให้ชายพกอยู่ข้างหน้า แล้วใส่เสื้อขาว ซึ่งบางแห่งแม่ใส่เสื้อก็ให้กลับ คือเอาด้านหน้าที่มีกระดุมไว้ด้านหลัง โบราณจึงห้ามมิให้ใครใส่เสื้อกลับหน้ากลับหลังไม่ว่าจะแก่งทำหรือไม่ก็ตามถือว่าไม่เป็นมงคล หรือเป็นลางบอกเหตุว่าจะตายหรือมีคนในบ้านจะตาย

ความหมาย การนุ่งผ้าโดยใช้ชายพก ๒ ชั้นนั้น โดยชั้นในไว้หลังศพและชั้นนอกไว้ข้างหน้า เพื่อให้รู้ว่าเมื่อตายแล้วก็มีการเกิดอีก เวียนเกิดเวียนตายอยู่อย่างนี้ การนุ่งท่มด้วยสีขาวแสดงถึงทางบริสุทธิ์ให้รักษาศิลปปฏิบัติธรรมอยู่เสมอ

๓. การมัดตราสังและการห่อศพหรือการดอย การมัดตราสัง^๑ ใช้ด้ายดิบเส้นใหญ่ขนาดหัวแม่มือผูกเป็น ๓ เปลาะ ที่คอ ๑ ที่มีือ ๑ และที่เท้า ๑ เหตุผลของการมัดตราสังเชื่อกันว่า เพื่อกันไม่ให้ศพพองขึ้นอืดจนดันโลงแตก แต่ที่มัด ๓ เปลาะ เพื่อเป็นการให้แง่คิดแก่คนที่ยังมีชีวิตอยู่ได้รู้ได้เข้าใจว่าบ่วงที่ผูกมัดคนไว้ให้ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในโอฆสงสารมีรูจบสิ้นนั้นก็คือบ่วงทั้ง ๓ นี้เองคือ บุตระ ภรรยาหรือสามี และทรัพย์สมบัติ โดยมัดตราสังตามลำดับดังนี้

บ่วงที่ ๑ ที่คอ ผู้มัดจะต้องบริกรรมคาถาว่า *ปุตโต ชีโว* คือ ท่วงลูกผูกคอ

บ่วงที่ ๒ รัดรอบหัวแม่เท้าและข้อเท้าทั้งสองข้างชิดกัน ผู้มัดจะต้องบริกรรมคาถาว่า *ธนัง ปาเท* คือ ท่วงทรัพย์ผูกเท้า

บ่วงที่ ๓ รัดรอบหัวแม่มือและข้อมือทั้งสองให้ติดกัน ประนมไว้ที่อก บริกรรมคาถาว่า *ภรียา หัตถะ* คือ ท่วงภรรยา ผูกมือ

ซึ่งมีความหมายผูกเป็นโคลง ๔ สูกาพ ดังนี้

มีบุตรบ่วงหนึ่งเกี่ยว	พันคอ
ทรัพย์ผูกบาทาคลอ	ท่วงไว้
ภรียาเยี่ยงบ่วงปอ	ริงรัด มีอนา
สามบ่วงใครพันได้	จึงพันสงสาร ^๒

^๑ พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๕๖), หน้า ๔๒๔.

^๒ แปลก สนธิรักษ์. *พิธีกรรมและประเพณี*. (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕๑-๑๕๒.

เมื่อมัดตราสังแล้ว ท่อศพให้มัดชิดด้วยผ้าขาว ท่อศพตั้งแต่เท้าถึงศีรษะ ก่อนห่อก็นำดอกไม้ธูปเทียนมาสอดไว้ในมือศพให้ผู้ตายไว้เป็นเครื่องสักการบูชาเพราะมีความเชื่อว่าผู้ตายจะได้นำไปบูชาพระธาตุเกศแก้วจุฬามณีในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ต่อจากนั้นก็ใช้ด้ายดิบ มัดให้แน่นอีกรอบหนึ่งทำเป็น ๕ เปลาะ การมัดก็เพื่อกันไม่ให้ศพขึ้นอืด แต่ในปัจจุบันมีการใช้สารเคมีฉีดเข้าเส้นเลือดใหญ่กันเน่าพองได้ การท่อศพชั้นนอกจึงไม่จำเป็นอีกต่อไป ยกเว้นแต่ศพที่เจ้าภาพไม่ต้องการเผาศพ เพราะตั้งศพบำเพ็ญกุศลในระยะสั้น วันเดียวหรือสองวัน ศพไม่ทันขึ้นอืด อย่างนี้จะท่อหรือไม่ท่อก็ได้

อีกตำราหนึ่ง การท่อศพนั้น ใช้ผ้าเย็บเป็นถุงท่อตั้งแต่ศีรษะตลอดเท้าทั่วทั้งตัวแล้วใช้ด้ายสายสิญจน์หรือด้ายดิบหลายๆ เส้นทาบกันเท่าประมาณหัวนิ้วก้อย มัดตั้งแต่เท้าจนถึงศีรษะ ๕ เปลาะ

การผูกมัด ๕ เปลาะเช่นนี้ อย่างหนึ่งเพื่อรัดรีดศพนั้นให้แน่นหนาพอ มิให้ศพปลั่งขึ้นมากจนเป็นเหตุให้โลงพัง อีกอย่างหนึ่ง ท่านผู้รู้ทั้งหลายพิจารณาเห็นว่า การผูกมัด ๕ เปลาะนี้ หมายถึง นิสัยธรรม ๕ ประการ คือ กามฉันทะ ความพอใจใคร่ในกาม ๑ พยาบาท คิดปองร้ายผู้อื่น ๑ ถีนะมิทระ ความมีจิตหดหู่และเคลิบเคลิ้ม ๑ อุทธัจจะกุกกุกจะ ความฟุ้งซ่านและรำคราญ ๑ วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัยไม่ตกลงได้ ๑ นิสัยธรรม ๕ ประการนี้ ย่อมเป็นธรรมกถังสัตว์ไม่ให้บรรลุความดีทั้งทางคตโลกและคติธรรม^๕

นัยหนึ่ง การผูกมัด ๕ เปลาะท่านหมายถึงชั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นปัญหาธรรมให้พิจารณาถึงเบญจขันธ์ว่าเป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์ไม่ควรยึดมั่น ประเพณีไทยทางภาคอีสานถือกันว่า การผูกมัด ๕ เปลาะซึ่งเรียกว่า สังคอย หรือ ซังคอย นั้น เป็นปริศนาธรรมหมายถึงว่า ผ้าขาวที่หุ้มท่อศพนั้น จักเป็นเครื่องห่อหุ้มตนเองในขณะเมื่อถือปฏิสนธิกำเนิดในครรภ์มารดา ด้าย ๕ เปลาะนั้นจักได้เป็นสายรกผู้มรณะนั้นไปในเวลาสิ้นเวรกรรม แล้วสืบปฏิสนธิกำเนิดในภพต่อไป^๖

๔. โลงศพ โลงศพในอดีตนิยมใช้ผ้าบ้าน หรือไม้กระดานปูบ้านมาทำเป็นโลง โลงศพ มีการตกแต่งลวดลายโดยกระดาษสี แล้วจึงนำไปบรรจุศพ ก่อนบรรจุศพนิยมนิมนต์พระมาสวดมาติกา บังสุกุล และนิยมเก็บศพไว้ ๓ วัน โดยใช้วัสดุที่มีในท้องถิ่น คือ ใบยาสูบ ใบฝรั่ง ใบน้อยหน่า มาดับกลิ่นศพ ในขณะที่รอเผาตามกำหนดการ เจ้าภาพต้องไปป่าช้าเพื่อเตรียมกองฟอน โดยจะมีการโยนไข่เสี่ยงทายเพื่อหาสถานที่ตั้งกองฟอน หรือฝังศพ

^๕ พทล แก้วเขียว.ธานานิจ, หน้า ๒๒.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓-๒๔.

๕. การนำศพใส่โลง ชั้นตอนนี้ คือ นำไม้ไผ่มาลับให้ได้ ๗ ซีกถักด้วยหวายหรือเชือกปู เป็นฟากแล้วนำศพนอนบนฟาก จุดประสงค์เพื่อให้เปลวไฟลอยขึ้นไหม้ศพได้ง่าย ใช้ไม้ ๓ ชั้น ทำเป็น บันได ๓ ชั้น นำศพลงหีบ วางบันไดในโลงหรือนอกโลงก็ได้ ตั้งศพโดยหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก

ความหมาย ไม้ไผ่ ๗ ซีก หมายถึง คนเราต้องใช้โพชฌงค์ทั้ง ๗ เป็นหลักของชีวิต บันได ๓ ชั้นในความหมายให้ผู้ตายไต่บันไดขึ้นไปไหว้พระธาตุเกศแก้วในชั้นดาวดึงส์ แต่ในทางธรรม หมายถึงการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพ ๓ ภพ คือ กามภพ รูปภพ และอรุณภพการหันหัวไปทางทิศตะวันตก ทางคติธรรมให้คนพิจารณาความตายว่าเป็นการเสื่อมสลายสิ้นไป เหมือนพระอาทิตย์ตก^{๓๓}

๖. ตั้งศพ เมื่อตั้งศพเพื่อบำเพ็ญกุศลนั้น ต้องจุดตะเกียงหรือเทียนไว้ โดยจะตั้งไว้ข้าง หีบศพหรือด้านหน้า เพื่อแขกมาคารวะศพจะได้จุดธูปจากไฟนั้นด้วย ในระหว่างตั้งศพ ทั้งเช้าและเย็น จะจัดอาหารหวานคาวมาตั้งข้างโลงศพจะมีการเคาะโลงบอกผู้ตายให้ตื่นมากิน ลักษณะนี้เรียกว่า เซนศพ

๗. เก็บศพกี่วัน ไม่มีการบังคับว่าจะต้องเก็บไว้กี่วันในอดีตถ้าเป็นศพผู้ที่มีความสำคัญมัก เก็บไว้ ๑๐๐ วัน จึงทำพิธีการฌาปนกิจ ส่วนบุคคลทั่วๆ ไปมักเก็บไว้ ๗ วัน หรือ ๓ วันการตั้งศพ ไว้ยาวนานๆ หรือการฝังศพนั้นนิยมฝังไว้ ๑ ปี อาจมีเหตุผลดังนี้

“ ญาติมีความอาลัยรักผู้ตาย

คอยญาติมิตรที่อยู่ห่างไกล

เมื่อมีเวลาเตรียมการพิธีสุดท้ายให้แก่ศพ”^{๓๔}

เมื่อมีเวลาเตรียมการในการจัดทำพิธีสุดท้ายให้แก่ศพ ในระหว่างการตั้งศพนั้นมักจะทำพิธี ทางพระพุทธรูปศาสนา ดังนี้ คือ ตอนกลางคืนมีการสวดมาติกา บังสุกุล สวดพระอภิธรรม ต่อจากนั้นจะมีการละเล่นที่เรียกว่า งันซอน เพื่อเป็นการบรรเทาความโศกเศร้าหรืออยู่เป็นเพื่อนให้กำลังใจแก่ญาติผู้ตาย ในตอนกลางวันจะมีพิธีการถวายภัตตาหารเพล ที่เรียกว่า ฉันทน์น้ำศพ พิธีกรรมทาง ศาสนาดังกล่าวจะทำไปเรื่อยๆ จนถึงวันนำศพไปทำพิธีกรรมฌาปนกิจโดยวิธีการเผาหรือฝัง หากจะเผา ทางเจ้าภาพต้องไปขอคำแนะนำจากทางวัด และคนแก่คนเฒ่าผู้สูงอายุ ถึงวันที่จะทำพิธีฌาปนกิจได้ โดยเว้นไม่เผาในวันอังคาร (ทางภาคกลางเว้นวันศุกร์) และวันขึ้นหรือแรม ๘ และ ๑๕ ค่ำ เมื่อถึงวัน กำหนดจึงจะมีการเคลื่อนย้ายศพจากบ้านไปป่าช้า

^{๓๓} ดูรายละเอียดเพิ่มเติมที่ ปริญญา ภิภู. ประเพณีโบราณ. (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.พ). หน้า ๓๗-๕๖.

^{๓๔} บูรินทร์ คำกองแก้ว, พิธีการศพ, (กรุงเทพมหานคร : หจก.มณฑลการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๓.

๘. การเคลื่อนย้ายศพ

ก่อนเคลื่อนย้าย ลูกหลานของผู้ตาย จะต้องนำดอกไม้ธูปเทียนมากราบขอขมาศพโดยกล่าว
นะโม ๓ จบตามด้วย

ปิตะริ^{**} ปะมาเทนะ ทวารัตตะเยนะ กะตัง
สัพพัง อะปะราธัง ชะมะถะ เม ภันเต (๓ จบ),
กายะกัมมัง วะจิกัมมัง มะโนกัมมัง อะโหสิกัมมัง
สัพพะปาปัง วินัสสตุ (๓ จบ)

ถึงเวลาที่มักมีการเคลื่อนศพคือเวลาหลังเที่ยง เมื่อถึงเวลาจะนำศพออกจากบ้านโดยทางที่ไม่
ต้องลอดชื่อ ลูกหลานของผู้ตาย ถ้าเป็นชายให้บวชพระหรือสามเณร ถ้าเป็นหญิงให้บวชชีโดยนุ่งขาว
ห่มขาว เพื่อเป็นผู้จูงศพ จะใช้รถหรือพาหนะใดๆ ก็ได้ ถ้าไม่มีหรือไม่ใช้ ก็ต้องใช้วิธีหาม

๙. วิธีการหาม ใช้ไม้ไผ่ขนาดใหญ่ ๒ ลำ เอาโคงศพขึ้นตั้งบนลำไม้ไผ่ ชันชะเนาะด้วยดอก
หรือเชือก หามข้างละ ๔ คน ให้เอาเท้าศพไปข้างหน้า ขณะหาม ห้ามข้ามนาหรือสวน ห้ามเปลี่ยนบ่า
ห้ามพักกลางทาง

๑๐. เหน้าในบ้านทั้งหมด เมื่อศพออกจากบ้าน จะมีการเหน้ากินน้ำใช้ให้หมด คำว่าภาชนะ
บรรจุน้ำทุกใบถือว่าน้ำเก่าไม่บริสุทธิ์ เมื่อศพลงถึงพื้นดินแล้วถ้าบันโดยกหรือพลิกได้ให้พลิกบันได้บ้าน
แล้วเอาไม้ที่เป็นหนามผูกติดบันได้ไว้ ๗ วัน พิธีนี้เรียกว่าไม่ให้ผีจำเรือนของตนได้

๑๑. หวานข้าวดอกหรือข้าวสาร มีการหวานข้าวดอกหรือข้าวสารตลอดทาง เป็นความคิด
ทางคติธรรมว่าข้าวสารไม่งอกอีก เหมือนการปฏิบัติธรรมถ้าถึงที่สุดแล้ว ก็จะไม่เกิดอีกเหมือนข้าว ส่วน
ข้าวดอกก็สอนให้รู้ว่าคนเราเมื่อตายก็เหมือนข้าวดอกคือรูปกับนามก็แตกแยกกัน

๑๒. การเสี่ยงทายไซ้ ก่อนจะนำศพไปฝังหรือเผาที่จุดใดของป่าช้านั้น ก่อนจะถึงวัน
เคลื่อนศพไปป่าช้าญาติพี่น้องผู้ตายจะต้องไปเตรียมสถานที่ที่จะฝัง หรือที่จะก่อกองพอนเผาไว้ให้
เรียบร้อยก่อน การหาจุดที่จะเผาหรือฝังศพนั้น ความเชื่อโบราณของคนอีสานใช้วิธี “เสี่ยงทายไซ้” ซึ่ง
กระทำโดยคณะของผู้เตรียมสถานที่ที่จะนำไซ้ไถ่สวดไป ๑ ฟอง พอถึงป่าช้าก็จะอธิษฐานบอกไปยัง
วิญญาณผู้ตายว่า “ถ้าเขาจะต้องการอยู่ ณ บริเวณใด หรือจุดใดของป่าช้า เมื่อโยนไซ้ไปขอให้ไซ้แตก”
อธิษฐานเสร็จก็โยนไซ้ไถ่นั้นไปเรื่อยๆ ไซ้แตก ณ จุดใดก็ให้ขุดหลุม (ถ้าฝัง) หรือตัดพื้นไม้แห้งมาก่อ

^{**} ถ้าผู้เสียชีวิตเป็นมารดา เปลี่ยนเป็น มาตารี.

กองพอน (ถ้าจะเผา) ณ ที่จุดนั้น และถากถางต้นไม้ใบหญ้าที่อยู่บริเวณรอบๆ หลุมศพหรือกองพอนให้เตียนเรียบ เพื่อให้ญาติพี่น้องที่ทามศพมาได้นั่งพัก เมื่อถึงวันฝังหรือเผาศพ และ ณ จุดตรงนี้ถือว่าเป็นที่ “ปลงศพ”^{๑๓}

๑๓. ล้างหน้าศพด้วยน้ำมะพร้าว เมื่อถึงเชิงตะกอน นำศพเวียนซ้าย ๓ รอบ นำศพขึ้นเชิงตะกอนให้ศีรษะศพหันไปทางทิศตะวันตก การเวียนรอบเมรุหรือเชิงตะกอน มีความหมายว่า สัตว์ทั้งหลายต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพ ๓ ภพ (กามภพ, รูปภพ, อรูปภพ)

๑๔. เมื่อวางศพบนจิตกาธานแล้วมีการล้างหน้าศพ โดยพลิกเอาผ้าห่อศพออกก่อนแล้วทูปมะพร้าวรดหน้าศพ การทำเช่นนี้มีความหมายว่าน้ำมะพร้าวมีที่หุ้มห่อหลายชั้น น้ำจึงบริสุทธิ์สะอาด จิตใจคนที่บำเพ็ญคุณความดีเป็นกุศลจิตใจจะสะอาดดุจน้ำมะพร้าว

๑๕. ทำพิธีทางศาสนาแล้วเผา จะเหมือนๆ กันคือ รับศีล ฟังเทศน์ พระสวดมาติกา บังสุกุล ถวายเครื่องไทยธรรม พระสงฆ์อนุโมทนา กรวดน้ำ ต่อนั้นจะเป็นการเผา โดยใช้ไต้หรือเทียนจุดไฟไว้ตั้งตรงจุดใดจุดหนึ่ง แยกที่จะเผาศพก็นำเทียนมาจุดจากไต้หรือเทียนนี้ ห้ามจุดไฟต่อจากกัน

๑๖. เก็บกระดูก วันรุ่งขึ้นมีพิธีเก็บอัฐิหรือเก็บกระดูก พิธีการตามลำดับ ดังนี้
นิมนต์พระ ๔ รูป ไปทำพิธี เมื่อไปถึงมีการบอกกล่าวให้ผู้ตายทราบ โดยเริ่มเก็บกระดูกใส่หม้อแล้วนำไปล้างด้วยน้ำหอมที่เตรียมมาพร้อมแล้ว กรองด้วยผ้าขาวโดยสะอาด แล้วจึงห่อใส่ผ้าขาว หรือบรรจุใส่ขวดโหล แล้วนำกระดูกไปบังสุกุลต่อไป และเมื่อเสร็จจากการบังสุกุลก็เก็บกระดูกไปสักการบูชาบ้าง ไปบรรจุไว้ในเจดีย์บ้าง ตามแต่ความปรารถนา เพื่อบุตรและธิดาหรือวงศ์ญาติระลึกถึง จะได้ไปยังที่นั้น แล้วนำไปบำเพ็ญกุศลอุทิศส่วนกุศลส่งไปให้ตามความกตัญญูกตเวทีที่นิยมกระทำกันสืบๆ มา^{๑๔}

๑๗. การแปรธาตุ คือ การแปรรูปกองกระดูกให้เป็นรูปคนนอนหงายหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก (สมมติว่าตาย) นิมนต์พระบังสุกุล เป็นการบังสุกุลตาย ต่อนั้น แปรรูปใหม่ โดยทำเป็นรูปคนหันศีรษะไปทางทิศตะวันออก (สมมติว่าเกิด) โดยการเวียนขวาคือใช้จอบเขี่ยกองกระดูกด้าน

^{๑๓} บุญเกิด พิมพ์วรมณฑล, ประเพณีอีสาน และเกร็ดโบราณคดีอีสาน, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๔๔), หน้า ๒๒๗.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๓.

ศีระให้หันกลับไปทางทิศตะวันออก โดยให้มีลักษณะหมุนเวียนขวานั้นเอง แล้วนำเหรียญ ๓๒ เหรียญ วางตามตำแหน่งที่เชื่อว่าเป็นอาการ ๓๒ ของร่างกาย แล้วจึงพรมน้ำหอมที่อัฐิ นิมนต์พระบังสกุลครั้งที่สอง เป็นการบังสกุลเป็น เก็บอัฐิใส่โกศหรือโก ส่วนอังคาร (ถ้าถ่าน) ก็ชุดหลุมฝังไว้ โดยชุดหลุมที่กองฟอนเลย แล้วทำสัญลักษณ์ไว้ส่วนมากเป็นต้นไม้หรือป้ายชื่อ ถวายไทยธรรมพระสงฆ์ นำกระดูกที่เก็บไปที่บ้านหรือที่วัดเพื่อเป็นอนุสาวรีย์ของลูกหลานต่อไป

๑๘. การทำบุญอัฐิ มี ๒ ช่วง คือ ช่วงแรก เริ่มจากวันเผา คือ เผาวันใดก็นิมนต์พระ ๕ หรือ ๗ (หรือ ๙) มาเจริญพระพุทธมนต์ที่บ้านในตอนค่ำ รุ่งเช้าทำพิธีเก็บอัฐิ แล้วถวายภัตตาหารเช้าแก่พระสงฆ์ ต่อด้วยบังสกุลอัฐิ และอาจมีเทศนาด้วย

ถ้าไม่ทำในช่วงแรกนี้ จะทำในช่วงที่สอง คือ เมื่อเผาศพครบ ๗ วัน และทำอีกเมื่อครบ ๕๐ หรือ ๑๐๐ วัน ในการทำบุญอุทิศอย่างหนึ่ง คือ การถวายสังฆทาน เป็นการถวายพระสงฆ์เพื่ออุทิศให้ผู้ตายโดยตรง เรียกว่า **ถวายมตกภัต**^{๑๖}

๓.๓.๓ ธรรมเนียมที่ห้ามในการฌาปนกิจศพ คือ วันที่นิยมไม่ให้มีการเผาศพ เช่น

๑. วันปากเดือน (แรม ๑ ค่ำ ของทุกเดือน)
๒. วันอังคาร และวันศุกร์ (กรณีภาคกลาง)
๓. วันขึ้น-วันแรม ๑๔, ๑๕ ค่ำ

ถ้ามีความจำเป็นต้องเผาให้ทำพิธีกลวงโดยมีการจุดกระบองและต้องมีการสมมติให้มีแม่น้ำทำสายพร้อมไม้สมมติว่าเป็นท่อนซุงทำกองเวลาจุดผ่านไปต้องข้ามโดยสมมติคนให้เป็นผู้ร้องบอก ว่า มาถึงแม่น้ำแล้วถ้าพบท่อนซุงแล้วให้ข้ามไปเรื่อยๆ จนใกล้กองฟอน จึงสมมติให้อีกหนึ่งคนเป็นคนขึ้นไก่แสดงว่าสว่างแล้ว เป็นวันใหม่จึงทำการฌาปนกิจได้

ถ้าผู้ตาย ตายโหง โภราณห้ามเผา ต้องฝังไว้สามปี จึงขุดขึ้นมาทำฌาปนกิจได้ แต่ถ้าต้องการเผา ไม่ต้องการเก็บไว้ ให้ทำพิธีบิณฑบาตเอา โดยมีวิธีการดังนี้

สมมติให้มีคนทำที่เป็นชุดหลุมเพื่อจะฝังศพ และให้มีพระไปพบ แล้วขอบิณฑบาตศพมาทำพิธีฌาปนกิจ^{๑๗} เว้นกรณีฟ้าผ่าตายต้องทำพิธีฝังอย่างเดียวโดยทำการฝังในลักษณะนั่งเหยียดเท้า ใช้หวดหนึ่งข้างสวมที่ศีรษะปลายเท้าสวมผาลไถ สาเหตุทำอย่างนี้เพราะมีความเชื่อว่าเมื่อไม่ทำอย่างนี้จะทำให้ญาติๆ ของผู้ตายเกิดเหตุเช่นเดียวกัน และอีกกรณีหนึ่ง เพื่อไม่ให้ฟ้าผ่าซ้ำอีก.

^{๑๖} ดูคำถวายมตกภัต และคำถวายต่างๆ ที่ภาคผนวก ก , หน้า ๘๐.

^{๑๗} สัมภาษณ์ นายกว้าง สนงู. เผ่าจ๋า, ๑ กันยายน ๒๕๔๘.

๓.๔ การจัดพิธีฌาปนกิจศพของบ้านวังชัยในปัจจุบัน

พิธีกรรมเกี่ยวกับศพแบบเก่านี้ ยังมีปฏิบัติกันทั่วไป อาจยกเว้นหรือยกเลิกบางอย่าง หรืออาจแตกต่างกันบ้างขึ้นอยู่กับท้องถิ่นนั้น กรณีบุคคลที่ได้ทำพิธีเกี่ยวกับศพ ในส่วนของบ้านวังชัย นั้นยังคงปฏิบัติตามพิธีกรรมดังกล่าวซึ่งได้เสนอไปแล้วในข้างต้น และผู้วิจัยขอเสนอพิธีกรรม ฌาปนกิจศพที่ทำในปัจจุบัน ซึ่งบางอย่างก็เหมือนเดิมคงไว้ ส่วนบางอย่างอาจหายไปตามสภาวะของ เศรษฐกิจในปัจจุบัน จากการที่ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจะเห็นว่าพิธีกรรมฌาปนกิจศพของชาวบ้านวัง ชัยมีลักษณะและขั้นตอนโดยรวมแบบนี้ คือ

เมื่อสมาชิกของหมู่บ้านตายลงก็จะทำพิธีอาบน้ำให้ศพโดยการอาบน้ำร้อนก่อน แล้วทาแป้ง แต่งตัวใส่เสื้อผ้ากลับด้าน เตรียมที่วางศพแล้วปูผ้าขาวเพื่อมัดศพ ๖ เปาะ คือ คอ ออก เอว ต้นขา หัวเข่า เท้า แล้วนำผ้าขาวมาปิดโดยทำเป็นหลัก ๒ หลัก หัว ท้าย แล้วนำผ้ามาซึ่งตามหลัก แล้วใช้ไม้ไผ่ผ่าซีกหนีบผ้าไว้ ๔ ซีก (นิยมคู่เพราะเชื่อว่าคืออยู่คู่นี้) เพื่อรอโลงศพ ขั้นตอนนี้ เรียกว่าดอยศพ โลงศพปัจจุบันใช้โรงเย็น และศพต้องฉีดยาสารเคมีก่อน จึงนำไปบรรจุในโลงเพื่อ ประกอบพิธีกรรมต่อไปตามลำดับที่ยกมาข้างต้นนั้น ในวันเผาศพจะนิยมเคลื่อนศพในเวลาประมาณ บ่าย ๒ - บ่าย ๓ โมง โดยมีพระนำหน้าศพลงไปป่าช้า เมื่อไปถึงแล้วจะเวียนรอบเมรุ ๓ รอบ แล้ว นำโลงกระแทกเมรุ ๓ ครั้ง แล้วยกขึ้นวางบนเมรุให้หัวหันไปทางทิศตะวันตก แล้วทำพิธีล้างหน้าศพ จากนั้นพระสงฆ์จะสวดมตติกาแล้วจึงประชุมเพลิง คณะเจ้าภาพหรือผู้ที่ไปส่งสการจึงเดินทางกลับ เหลือเฉพาะสัปเหร่อ เพื่อดูแลการเผาศพให้เรียบร้อย ปล่อยทิ้งไว้ ๓ วันจึงไปเก็บกระดูก โดยมี ขั้นตอนดังนี้

- อุปกรณ์ที่ต้องเตรียมในการเก็บกระดูก

๑. หม้อดิน ๑ ใบ
๒. ผ้าขาว ๑ ผืน พร้อมด้าย
๓. จอบ, เสียม
๔. ไม้ทาบใช้คีบกระดูก โดยทำจากไม้ไผ่
๕. สำรับกับข้าว
๖. เครื่องบังสุกุล
๗. น้ำหอม

- วิธีกรเก็บกระดูก

๑. เมื่อเจ้าภาพมาถึงแล้วจะทำการดับไฟให้สนิท โดยการใช้น้ำดับ จากนั้นจึงเก็บกระดูก โดยนิมนต์ให้พระเก็บก่อน

๒. เมื่อเก็บเสร็จแล้วจะทำการล้างกระดูกด้วยน้ำหอม โดยการเก็บกระดูกใส่ผ้าขาวล้างด้วยน้ำหอม เมื่อสะอาดแล้วจะนำไปใส่โกศบางส่วน ส่วนที่เหลือจะนำลงใส่หม้อดิน

๓. บันทูนโดยหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก เจ้าภาพส่วนหนึ่งแต่งสำหรับอาหารสำหรับผู้ตาย แล้วนิมนต์พระสวดมาติกาและพิจารณาผ้าบังสุกุล แล้วกลับทูนให้หันหัวไปทางทิศตะวันออก แล้วนิมนต์พระชักบังสุกุลเป็น แล้วชูดหลุมตรงที่ทางวัดเตรียมไว้ กวาดกระดูกและเถ้าที่เหลือใส่หม้อกระดูกกลบให้เรียบร้อย นิมนต์พระสวดมาติกาบังสุกุล แล้วใช้เสียมลับหม้อในหลุม แล้วนิมนต์พระชักอานิจาคาเป็น แล้วทำเครื่องหมายหรือป้ายไว้เป็นสัญลักษณ์ว่าเป็นที่ฝังกระดูก

๓.๕.๑ ขั้นตอนหรือพิธีกรรมการฌาปนกิจศพ

จากการวิจัยสามารถสรุปเป็นขั้นตอนในการทำพิธีฌาปนกิจศพของบ้านวังชัยได้ ดังนี้

๑. ทำพิธีโดยมีศพอยู่ที่บ้าน ๓ คืน แล้วจึงเผา
๒. เมื่อเผาเสร็จแล้วนิมนต์พระมาสวดพุทธมนต์ในตอนเย็นจนครบ ๓ คืน
๓. ขณะทำพิธีที่บ้านหลังเผาแล้ว ๒ คืน นิยมไปทำพิธีเก็บกระดูก
๔. วันสุดท้าย คือ วันที่ ๗ จะถวายสังฆทาน

๓.๕.๒ การเจริญพระพุทธรูปกับการฌาปนกิจศพ

หลังจากเสร็จจากการฌาปนกิจกลับบ้านแล้ว ต้องเตรียมสถานที่เจริญพระพุทธรูปเย็น เจ้าภาพต้องนิมนต์พระมาเจริญพระพุทธรูปจำนวน ๕, ๗, ๙ รูป แล้วแต่ความเหมาะสมของสถานที่ (ศพไม่อยู่นิมนต์คือ ศพหนีนิมนต์คู่) เพื่อเป็นการเพิ่มบุญกุศลให้ผู้ตาย เมื่อพิธีทางศาสนาเสร็จสิ้นจะมีการ ้งนเฮื่อนดี ซึ่งหมายถึง การละเล่นเพื่อปลอบใจเจ้าภาพขณะที่ศพถูกนำไปเผา เรียบร้อยแล้วและเพิ่มกำลังใจให้กับญาติผู้สูญเสียให้มีกำลังใจเพื่อจะต่อสู้ชีวิตต่อไป

บทพระปริตรที่พระสงฆ์นิยมใช้สวดในงานฌาปนกิจศพเพื่อเป็นขวัญและกำลังใจแก่เจ้าภาพ มีดังนี้

- ขั้นตอนในเวลาเย็น

๑. บทชุมนุมเทวดา พระวิตวานะ เมตตัง...
๒. บท นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต...
๓. พุทธัง สาระณัง คัจฉามิ...

๔. บทนมัสการพระพุทธเจ้า สัมพุทธะ อัญฐะวีสิญจะ...
๕. บทนะโมการะอัญฐะกะ นะโม อะระหะโต สัมมา...
๖. บทมั่งคะละสุดตั้ง อะเสวะนา จะ พาลานัง...(จุดเทียน)
๗. บทระตะนะสุดตั้ง ยานีระ ภูตานี...(ดับเทียน)
๘. บทกระระณียะเมตตะสุดตั้ง กระระณียะมัตตะกุสะเลนะ...
๙. บทโมระประริตตั้ง อุเทตะยัญจักขุมา...
๑๐. บทสรรเสริญวัชรตันตริย อิติปิ โส ภาคะวา...
๑๑. บทวัฏฐะกะประริตตั้ง อิติถิ โลเก สีละคุณ...
๑๒. บทอะภายะประริตตั้ง ยันทุนนิมิตตั้ง...
๑๓. เทวดาอุยโยชนะคาถา ทุกข์ปัดตา จะ นิตทุกขา...
๑๔. บท ภาวะตุ สัพพะมังคะลัง...

- ขั้นตอนในเวลาเช้า

๑. บท นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต...
๒. บทถวายพรพระ อิติปิ โส ภาคะวา...
๓. บทพาหุง
๔. บทมหากาธุณิโก - ภาวะตุ สัพพะมังคะลัง...
๕. บท ยถา สัพพี
๖. บทชยมงคลคาถา เป็นเสร็จพิธี

๓.๔.๓ พิธีฃาปนกิจศพของบ้านวังชัยในปัจจุบัน

จากการเฝ้าสังเกตการณ์พิธีกรรมฃาปนกิจศพของชาวบ้านวังชัยที่ผู้วิจัยได้มีส่วนร่วมสรุปได้ว่า งานพิธีกรรมฃาปนกิจศพนั้น มีขั้นตอนที่หลากหลายดังนี้

- เมื่อผู้ตายสิ้นลมหายใจลงไปไม่ว่าจะเป็นเวลาไหนก็ตาม จะต้องมีการอาบน้ำศพด้วยน้ำร้อน น้ำเย็นก่อนเสมอ แล้วทำการแต่งตัวให้ศพโดยใส่เสื้อผ้ากลับด้าน แล้วจึงห่อศพด้วยผ้าขาวมัดเป็น ๕ เปาะ และทำการดอยศพไว้ตรงกลางห้องโดยให้ศพหันศีรษะไปด้านทิศตะวันตกตรงกลางระหว่างชื่อ (กลางห้องโถง)

- ขั้นตอนต่อไป นิมนต์พระมาสวดมาติกาบังสุกุลศพแล้วจึงได้มีการนำศพบรรจุลงในหีบศพ (โถง) และได้มีการบำเพ็ญกุศลให้แก่ผู้ตายตามฐานะของผู้ตาย โดยมีพิธีการบำเพ็ญกุศลดังนี้

- ตอนเย็นนิมนต์พระมาสวดมาติกาบังสุกุลและสวดพระอภิธรรมมัดถสังคหะ ตามเหตุปัจจัย คือ ถ้าผู้ตายมีฐานะดีจะตั้งบำเพ็ญศพหลายวัน แต่ถ้าผู้ตายมีฐานะไม่ค่อยดีจะตั้งบำเพ็ญกุศลศพเพียงคืนเดียวและวันรุ่งขึ้นก็นำไปที่ฌาปนสถานเลย

- ขั้นตอนฌาปนกิจศพถ้าผู้ตายมีฐานะดีจะมีขั้นตอนมากมาย แต่ถ้าผู้ตายมีฐานะไม่ดีจะมีขั้นตอนเรียบง่าย

เช่น ในขั้นตอนงานฌาปนกิจศพของพ่อสำอางค์ หาปัญญา เมื่อนำศพมาถึงฌาปนสถานแล้วเวียนรอบเมรุ ๓ รอบโดยเวียนซ้าย แล้วนำหีบศพกระทบเมรุ ๓ ครั้ง จึงนำหีบศพไปวางเมรุแล้วโยนผ้า ๓ ครั้ง ซ้ำมโหรีศพ โดยไม่มีการรับใน ๒ ครั้งแรก ครั้งสุดท้ายจึงรับ แล้วนำผ้าไปปูให้พระสงฆ์นั่ง จากนั้นเปิดฝาโลงตัดด้ายที่มัดศพออกแล้วนิมนต์พระสงฆ์ และแขกที่มาส่งสการทำการรดน้ำศพ จากนั้นจึงประกอบพิธีกรรมทางสงฆ์คือให้วพระสมาทานศีลนิมนต์พระเทศนา ๑ กัณฑ์ และสวดมาติกาบังสุกุลต่อไป เจ้าภาพถวายจตุปัจจัยไทยธรรม รับพรจากพระสงฆ์ อ่านชีวประวัติผู้ตาย รำหน้าศพ ทอดผ้าบังสุกุล วางดอกไม้จันทน์ ทำพิธีฌาปนกิจ นิมนต์พระสงฆ์ ๔ รูป สวดพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ (หน้าไฟ) เจ้าภาพถวายจตุปัจจัยไทยธรรม รับพรจากพระสงฆ์ เป็นเสร็จพิธี.

ถ้าผู้ตายมีฐานะไม่ค่อยดีจะไม่มีการนิมนต์พระเทศน์ และการรำหน้าศพ เหมือนพิธีกรรมฌาปนกิจของหลายๆ คน เช่นพิธีกรรมฌาปนกิจศพของแม่ประนอม กาลีพวง และพ่อใบกองทา เป็นต้น^๓

จากตัวอย่างงานศพที่ยกมาจะเห็นว่า ถ้างานศพนั้นผู้ตายมีฐานะดี ก็จะมีรูปแบบระยะเวลาในการจัดเป็นอย่างหนึ่ง ถ้าฐานะไม่ค่อยดี ก็จะมีรูปแบบระยะเวลาอย่างหนึ่งในการจัดงานที่เรียบง่าย จึงเปรียบเทียบได้ดังแสดงไว้ในตารางที่ ๑ ด้านล่างนี้ คือ

^๓ ศึกษาระเอียดที่ภาคผนวก หน้า ๗๔.

ฌาปนกิจ” ในขณะที่บำเพ็ญกุศลศพเพื่อรอกการฌาปนกิจนั้นจะมีการนำข้าวสารและปัจจัยมาทำบุญร่วมกับเจ้าภาพ

ในปัจจุบันบ้านวังชัยเผาศพที่วัดโดยใช้เมรุแทนป่าช้าส่วนพิธีกรรมนั้น เมื่อมีคนตายก็จะทำดังกล่าวข้างบนโดยเริ่มต้นจากการอาบน้ำศพ โดยใช้น้ำร้อนก่อน แล้วตามด้วยน้ำเย็น เสร็จแล้วจึงมีการแต่งตัวโดยนุ่งผ้ากลับด้าน แล้วจึงมีการดอยศพไว้กลางบ้าน เพื่อรอกการบรรจุศพลงในหีบ ก่อนบรรจุศพลงในหีบนั้นต้องนิมนต์พระจำนวน ๔ รูป ๖ รูป ๘ รูป มาสวดมาติกา บังสุกุล (ให้บุญ) แล้วจึงบรรจุศพลงในหีบ

จากนั้นจึงมีการตกแต่งโลงศพด้วยดอกไม้สด มีการประดับผ้าตกแต่งด้วยไฟประดับด้วยพวงหรีด ตอนเย็นนิมนต์พระจำนวน ๔ รูป ๖ รูป ๘ รูป มาสวดมาติกา สวดพระอภิธรรมแล้วจึงมีการละเล่นเรียกว่า งามเขื่อนดี” โดยมีแต่การพนันจำพวกไพ่ ไฮโลเป็นหลัก เริ่มต้นด้วยการเล่นสนุก แต่ปัจจุบันกลายเป็นอาชีพ คือมีการได้เสียมากๆ ระยะเวลาในการตั้งบำเพ็ญศพในอดีตใช้เวลา ๑ วันเป็นอย่างน้อยอย่างมากไม่เกิน ๓ วันก็นำศพไปฌาปนกิจเลย”

ในขณะที่บำเพ็ญกุศลศพเพื่อรอกการนำศพไปฌาปนกิจนั้นจะมีการนำข้าวสารและปัจจัยมาทำบุญร่วมกับเจ้าภาพและ ปัจจุบันชาวบ้านวังชัยยังมีการตั้งฌาปนกิจสงเคราะห์ประจำหมู่บ้านขึ้น เพื่อช่วยเหลือญาติของผู้เสียชีวิตโดยมีวิธีการดำเนินการในรูปของคณะกรรมการโดยมีระยะเวลาดำเนินการชุดละ ๑ ปี และมีการเก็บค่าสงเคราะห์สมาชิกที่เสียชีวิตคิดเป็นรายบุคคล คนละ ๒ บาท / ศพ โดยมีผู้ดำเนินการเก็บเงินคิดค่าตอบแทนคิดเป็นเปอร์เซ็นต์ โดยคิดให้ร้อยละ ๕ / คน / ครั้ง

^{๙๙} สัมภาษณ์ เคนปาง ชุนอรรษาอบข้าง, อาชีพสัปเหร่อ, ๑๒ กันยายน ๒๕๕๘.

^{๑๐๐} ดูรายละเอียดที่ สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน (ฉบับต้นแบบ), (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๓๗). หน้า ๘๔-๘๘.

^{๑๐๑} สัมภาษณ์ นายเนาวรัตน์ แก่นนาคำ, อาสาสมัครประจำหมู่บ้าน, ๒๐ กันยายน ๒๕๕๘.

ตารางที่ ๒
เปรียบเทียบพิธีการณานกิจศพระหว่างอดีตและปัจจุบัน

พิธีกรรม	อดีต	ปัจจุบัน
๑. สถานที่	กองฟอนที่ป่าช้า	เมรุที่วัด
๒. ศพ	อาบน้ำศพโดยน้ำร้อน น้ำเย็น น้ำมะพร้าว แต่งศพใช้ขมิ้น, ยาเส้น, ใบน้อยหน้า ใส่เสื้อผ้า มัดตราสัง คอย บรรจจุลงทึบ	ฉีดยักันศพหน้า ใส่เสื้อผ้า มัดตราสัง คอย บรรจจุลงทึบ
๓. ทึบศพ	ไม้	โลงเย้น
๔. วัสดุเผา	ไม้	ถ่าน ไฟฟ้า
๕. ฉาปนกิจ	เตรียมกองฟอน ไม้ซ่มเหง	เตรียมถ่าน
๖. บวชน้ำศพ	บวชต่อหน้าศพจริงๆ ก่อนเคลื่อนศพในตอน บ่าย	บวชที่วัด ก่อนฉนั้เพล และ ร่อที่วัด จนถึงเวลาเคลื่อน ศพในตอนบ่าย จึงเข้าบ้าน เพื่อเคลื่อนศพจุงศพมาที่วัด
๗. พิธีสงฆ์	- สวดมอดิกา - สวดพระพุทธรมณด์ - พิจารณาบังสุกุล	- สวดมอดิกา - สวดพระอภิธรรม - สวดพระพุทธรมณด์ - พิจารณาบังสุกุล
๘. สมาชิกใน ชุมชน	ให้ความช่วยเหลือด้วยน้ำใจเป็นหลัก	ให้ความช่วยเหลือโดยมี ผลประโยชน์เป็นหลัก

จากตารางที่ ๒ แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงจากอดีตถึงปัจจุบันว่า พิธีการณานกิจนั้น
ย่อมปรับเปลี่ยนไปตามสภาพของบริบททางสังคม ไม่ว่าจะเป็นขบวนการเกี่ยวกับขั้นตอนต่างๆ ที่
ปรากฏในตารางดังกล่าว ตลอดถึงในการตั้งบำเพ็ญกุศลศพ จนสิ้นสุดงาน

ตารางที่ ๓
เปรียบเทียบอุปกรณ์ที่ใช้ในการฉาปนกิจศพ

เลขที่	พิธีกรรมและอุปกรณ์ใช้ฉาปนกิจศพ	อดีต	ปัจจุบัน	สิ่งที่ทดแทน
๑	ดอย	✓	✓	-
๒	ขันชอน	✓	✓	-
๓	กองฟอน	✓	-	เมรุ
๔	มัดตราสัง	✓	✓	-
๕	ไม้ข่มเหง	✓	-	-
๖	บริจาคนพิน	✓	-	-
๗	พิน	✓	-	ถ่าน
๘	ขมิ้น	✓	-	แป้ง
๙	ขันเขื่อนดี	✓	✓	-
๑๐	แจ่งขาว	✓	✓	พิมพ์การ์ด
๑๑	ซีผึ้ง, ฐูป และเทียน	✓	✓	-
๑๒	ผ้าขาว	✓	✓	-
๑๓	หม้อดิน	✓	✓	-
๑๔	เงินเหรียญ ๓๒ บาท	✓	✓	-
๑๕	ทอผ้าบังสุกุล	✓	✓	-
๑๖	โหมและด้ายดิบ	✓	✓	-
๑๗	โลงไม้	✓	✓	โลงเย็น
๑๘	ยาเส้น, ใบน้อยหน้า	✓	-	สารเคมี
๑๙	พวงหรีด	-	✓	-
๒๐	ของชำร่วย	-	✓	-
๒๑	ข้าวตอก	✓	✓	-
๒๒	ธง	✓	✓	-
๒๓	โกศใส่อัฐิ	✓	✓	-
๒๔	น้ำมะพร้าวอ่อน	✓	✓	-
๒๕	สำหรับกับข้าว	✓	✓	-

๒๖	สวดมาติกา	✓	✓	-
๒๗	สวดพระอภิธรรมตถสังคหะ	-	✓	-
๒๘	รำหน้าศพ	-	✓	-
๒๙	มอบทุนการศึกษา	-	✓	-
๓๐	บวชสามเณรหน้าไฟ	✓	✓	-
๓๑	สวดหน้าไฟ	✓	✓	-
๓๒	การเทน้ำกินน้ำใช้	✓	-	-
๓๓	การหว่านข้าวตอกแตก	✓	✓	-
๓๔	การเลี้ยงหอยไข่	✓	-	-
๓๕	การเวียนศพรอบกองฟอน	✓	✓	-
๓๖	การล้างหน้าศพ	✓	✓	-
๓๗	การทาม	✓	-	ใช้รถ

จากตารางที่ ๓ แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของพิธีฌาปนกิจตั้งแต่ในอดีตของปัจจุบันได้ เช่น ในอดีต การดอย จันเขื่อนดี ยังคงไม่มีการเปลี่ยนแปลง ส่วน กองฟอน ไม้ข่มเหง บริจาคพื้น มีในอดีต ปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปเพราะใช้เมรุ ในอดีตไม่มีการใช้ถ่าน และพิมพ์การ์ด ในปัจจุบันได้เกิดการเปลี่ยนแปลงนำมาเป็นขั้นตอนในการฌาปนกิจศพขึ้น เป็นต้น

บทที่ ๔

แนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมฌาปนกิจศพ

๔.๑ ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

จากการทบทวนเอกสารการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาของสังคมของหลายๆ ท่านแล้ว สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงมาจากปัจจัยหลายๆ ดังที่ผู้วิจัยได้นำมากล่าวดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ ปัจจัยภายใน

๑. ความมีน้ำใจของสมาชิกในชุมชนตำบลวังชัยที่เปลี่ยนแปลงไปจากในอดีตที่เคยมีความผูกพันกันแบบพี่แบบน้องมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือกิจกรรมการงานกันโดยไม่ได้คิดเป็นค่าสินจ้างรางวัลอะไร แต่ในสภาพเศรษฐกิจแบบปัจจุบัน ทำให้แนวความคิดเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม คือจากแนวความคิดที่ว่า ช่วยเหลือกันเพราะน้ำใจก็เปลี่ยนแปลงมาเป็นช่วยเหลือกัน เพราะผลประโยชน์โดยมีเงินเป็นปัจจัยหลักแทน จากการสัมภาษณ์* ได้ความว่าเท่าที่จำได้สภาพความมีน้ำใจดังกล่าวนั้น เริ่มหมดไปจากสังคมของบ้านวังชัยเมื่อประมาณ ๓๐ กว่าปีที่แล้ว โดยเริ่มมีเค้าลางเมื่อมีการเปลี่ยนการเกษตรแบบใช้ควาย มาเป็นการเกษตรแบบใช้ควายเหล็กแทน (รถไถนาเดินตาม) เพราะการทำกรเกษตรแบบนั้น ต้องอาศัยแรงงานมากจึงเปลี่ยนแนวความคิดของคนจากการช่วยกันทำงานแบบขอแรงหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า"ลงแขก" มาเป็นการจ้างงานโดยมุ่งเอาเรื่องของเงินมาเป็นเป้าหมายหลักแทน และจากสาเหตุดังกล่าวจึงมีผลมาถึงการประกอบพิธีกรรมฌาปนกิจศพด้วย โดยเริ่มมีผลที่ทำให้รูปแบบของพิธีกรรมรวมไปถึงระยะเวลาและแนวความคิดในการจัดพิธีกรรมฌาปนกิจหรือแม้แต่วัตถุประสงค์ของการจัดพิธีกรรมฌาปนกิจศพก็เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต รวมทั้งเปลี่ยนแปลงไปจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาด้วย

จึงสรุปว่า ความมีน้ำใจของสมาชิกในชุมชนตำบลวังชัยที่เปลี่ยนแปลงไปจากในอดีต ที่เคยมีความผูกพันกันแบบพี่แบบน้อง มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกันช่วยเหลือกิจกรรมการงานกันโดยไม่ได้คิดเป็นค่าสินจ้างรางวัลอะไร แต่ในสภาพเศรษฐกิจแบบปัจจุบัน ทำให้แนวความคิดเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมคือจากแนวความคิดที่ว่า ช่วยเหลือกันเพราะน้ำใจก็เปลี่ยนแปลงมาเป็นช่วยเหลือกันเพราะ

* สัมภาษณ์ นายพันธ์ ทราบทองแสง, ประชาญ์ชาวบ้าน, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๔๘.

ผลประโยชน์โดยมีเงินเป็นปัจจัยหลักแทน เป็นปัจจัยที่ทำให้พิธีกรรมฉาปนกิจศพในบ้านวังชัย เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ซึ่งตรงกับทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของมาร์คก็คือว่า สังคมมนุษย์ แต่แรกเริ่มนั้นเป็นสังคมพลเรือนที่มีผู้คนยังไม่ถูกแบ่งแยกเพราะทรัพย์สินต่างๆ (Capital) กับ แรงงาน (Labor) ยังไม่ถูกแบ่งแยกออกจากกัน ผู้คนช่วยเหลือกันผลิต แบ่งกันใช้ หรืออีกนัยหนึ่ง เป็นสังคมที่ผู้คนยังไม่มีความเห็นแก่ตนแบบทุกวันนี้ นั่นคือสภาพของสังคมเริ่มแรกซึ่งมาร์คเรียกว่า “สังคมคอมมิวนิสต์โบราณ” (Primitive communism) ซึ่งเป็นสังคมที่เขาคิดว่ามีอยู่จริง แต่ สภาวะเช่นนี้ค่อยๆ หายไปเมื่อมีรัฐเกิดขึ้นมาบีบบังคับประชาชน ผู้คนเริ่มถูกแบ่งแยก ทาง การเมือง ก็มีชนอยู่ ๒ ชั้นใหญ่ๆ คือ ผู้ปกครอง (rulers) กับผู้ถูกปกครอง (ruled) ทางเศรษฐกิจก็เกิดชน ชั้นปกครองและเข้าครอบครองทรัพย์สินเอาไว้ (the have) กับชนชั้นที่ยากจน (the have - not) ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการขัดแย้งหรือไดอะเล็กติกที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสภาวะสังคมเรื่อยมา ทุกยุคทุกสมัย”

๒. ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากสภาวะความคิดของผู้นำในสังคมในขณะนั้น ที่ต้องการให้ มีการเปลี่ยนแปลงในสังคมเกิดขึ้น โดยไปยึดเอาสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกที่มีการ เปลี่ยนแปลง โดยมุ่งเน้นเอาวัตถุเป็นใหญ่มาเป็นตัวกำหนดในการคิดที่จะทำให้เกิดการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงในเรื่องต่างๆ มาสู่สังคมแทนการเอาความคิดด้านคุณธรรมมาเป็นหลักดังเช่นในอดีต

หน้าที่หลักของผู้นำการเปลี่ยนแปลงก็คือว่า ต้องทำการโน้มน้าวจิตใจราษฎรผู้ตกเป็น เป้าหมายของการเปลี่ยนแปลงให้ยอมรับเอาเทคนิควิชาการใหม่ๆ มาใช้ตามความเหมาะสมแก่สภาพทาง สังคมและพื้นฐานความเป็นไปได้ทางวัฒนธรรม เพราะว่าการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนั้น จะ เป็นไปได้โดยราบรื่นก็ต่อเมื่อมีการเสริมต่อจากฐานเดิม และการเสริมต่อนั้นจะต้องไม่ขัดแย้งอย่าง รุนแรงกับความรูสึกของผู้คนด้วย งานของผู้นำการเปลี่ยนแปลงนั้นมิใช่้งานง่ายๆ เลยจะต้องมีจิตใจ ที่เข้มแข็ง อดทน และจะต้องมีวิชาการเหนือกว่าชาวบ้านทั่วไปด้วย นอกจากนั้นยังจะต้องมีบุคลิกภาพที่ เข้ากับคนทั่วไปได้อีกด้วย”

จากการสอบถามอดีตผู้นำทางศาสนา คือ นายชบวน บุญยั้ง^๕ ท่านได้บอกว่าในสมัยที่ท่าน ยังไม่ลาสิกขา ท่านได้เปลี่ยนแปลงพิธีกรรมฉาปนกิจศพให้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตหลายอย่าง เช่น ระยะเวลาในการเก็บศพไว้ที่บ้าน จากในอดีตเคยเก็บไว้อย่างน้อย ๓ วัน ท่านก็แนะนำชักชวนชาวบ้าน

^๕ สนิท สัมถการ, การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาการของสังคม, หน้า ๕๐.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๘-๑๒๙.

^๗ สัมภาษณ์ นายชบวน บุญยั้ง, ปรียญ อดีตเจ้าอาวาสวัดพิชัยพัฒนาราม เจ้าคณะตำบลวังชัย, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๔๘.

ให้เก็บไว้ ๑ วัน แล้วนำไปทำพิธีฌาปนกิจศพเลย โดยท่านให้เหตุผลว่าเห็นใจเจ้าภาพบุตรหลานที่ต้องเสียเวลาในการทำมาหากิน

ดังนั้น ห้วงระยะเวลาจึงเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตที่เคยเก็บศพไว้เพื่อสวดมาติกาหรือที่ชาวบ้านเรียกว่าให้บุญแก่ผู้ตายนั้น ที่ในอดีตเคยมักเก็บไว้อย่างน้อย ๓ - ๕ วันจึงมีการเปลี่ยนแปลงไปดังกล่าว

หรือแม้แต่การสวดพระอภิธรรมมัตถสังคหะก็เช่นเดียวกัน แต่ก่อนในอดีตไม่มีการสวด ถ้าจะมีการสวดก็จะเป็นอภิธรรมเจ็ดคัมภีร์แทนท่านแล้วว่าสาเหตุที่แนะนำชาวบ้าน ให้มีการสวดพระอภิธรรมมัตถสังคหะนั้น ท่านบอกว่าภาคกลางนิยมสวดและอีกอย่างชาวบ้านก็นิยมฟังพระเทศน์เสียง (เทศน์ทำนองสรภัญญะ) มาก และมีการถวายกัณฑ์เทศน์ที่ละหลายๆ ท่านจึงได้แนะนำให้ชาวบ้านมีการนิมนต์ให้พระสวดซึ่ง ก็ได้ผลเพราะชาวบ้านนิมนต์พระไปสวดแทบทุกศพ จนในปัจจุบันนี้ จำเป็นต้องมีการสวดในพิธีกรรมฌาปนกิจศพทุกศพเลยก็ว่าได้ หรือแม้แต่พิธีการบวชหน้าไฟก็เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต เพราะในอดีตจะทำการบวชหน้าไฟในตอนบ่าย ก่อนที่จะมีการเคลื่อนศพไปสู่ฌาปนสถาน และบวชกันหน้าศพจริงๆ แต่ปัจจุบันก็ได้มีการพัฒนาการเปลี่ยนแปลงมาเป็นการบวชที่วัด โดยบวชให้แล้วเสร็จในช่วงเช้าก่อนมีการฉนเปลแทน เพื่อให้ผู้บวชได้มีเวลาในการบวชนานๆ ก่อนที่จะจุศศพไปสู่ฌาปนสถาน

โดยท่านให้เหตุผลในการเปลี่ยนแปลงว่า เพื่อความสะดวกในการทำพิธีบวชหน้าไฟ และจะได้ไม่มีความอึดอัดจากอากาศที่มักจะร้อนอบอ้าวที่บ้านที่จัดงานศพ และที่สำคัญท่านบอกว่าเพื่อความรวดเร็วรวดรัดของงาน และประการสำคัญท่านว่าเพื่อให้มีสภาวะของความเป็นสามเณร ให้มีระยะเวลามากขึ้นมาหน่อย เพื่อจะได้เป็นบุญเป็นกุศลแก่ผู้ตาย เพราะท่านเล่าต่อไปอีกว่าในอดีตตอนที่ท่านเป็นเด็กในสมัยที่หลวงปู่แก้วเป็นเจ้าอาวาส ท่านเล่าว่า ท่านเคยเห็นคนที่บวชหน้าไฟ (ที่ชาวบ้านเรียกว่าบวชจุ่ง) นั้น ส่วนมากเมื่อบวชแล้วจะมีการลาสิกขาในวันสุดท้ายของงาน (ที่ชาวบ้านเรียกว่าหงายพาด้าว) เพราะโดยส่วนมากแล้ว ระยะเวลาในการจัดงานพิธีกรรมฌาปนกิจศพในอดีตนั้น จะใช้เวลาส่วนใหญ่ประมาณไม่เกิน ๗ วัน โดยผู้วิจัยได้สอบถามท่านต่อไปว่าทำไมต้อง ๗ วัน ท่านตอบว่า เพราะความเชื่อที่ชาวบ้านได้รับการปลูกฝังมาตั้งแต่ในอดีต โดยมีเรื่องของพระภิกษุที่ชื่อติสสเถระที่มีจิตผูกพันอยู่กับจิวร เมื่อมรณภาพลงได้ไปเกิดเป็นเส้นในจิวรของท่านนั้นเองดังเรื่องย่อต่อไปนี้

กุลบุตรชาวเมืองสาวัตถีคนหนึ่ง ได้บรรพชาอุปสมบทแล้วปรากฏชื่อว่า "ติสสเถระ". ในกาลต่อมา พระติสสเถระนั้น เข้าจำพรรษา ณ วิหารในชนบท, ได้ผ้าสาฎกเนื้อหยาบประมาณ ๘ ผอก จำพรรษา ปวารณาแล้ว,

ถือผ้านั้นไปวางไว้ใกล้มือพี่สาว. พี่สาวนั้น ดำริว่า "ผ้าสาฎกผืนนี้ไม่สมควรแก่ห้องชายเรา" แล้วตัดผ้านั้นด้วยมีดอันคม ทำให้เป็นชิ้นน้อยชิ้นใหญ่, โขลกในครก แล้วสาง ดัด กรอบ ปั่น ให้เป็นด้ายละเอียด ให้ทอเป็นผ้าสาฎกแล้ว.

ฝ่ายพระเถระ ก็จัดแจงด้ายและเข็ม, นิมนต์ภิกษุหนุ่มและสามเณรผู้ทำจีวรให้ประชุมกันแล้ว ไปยังสำนักพี่สาว พูดว่า "พี่จงให้ผ้าสาฎกผืนนั้นแก่ฉัน, ฉันจักให้ทำจีวร".

พี่สาวนั้น นำผ้าสาฎกประมาณ ๔ ศอกออกมาวางไว้ใกล้มือของพระผู้น้องชาย. ท่านรับผ้าสาฎกนั้นมาพิจารณาแล้วพูดว่า "ผ้าสาฎกของฉันเนื้อหยาบ ประมาณ ๘ ศอก, ผืนนี้เนื้อละเอียด ประมาณ ๔ ศอก, ผ้านี้มีใช้ผ้าสาฎกของฉัน, นี่เป็นผ้าสาฎกของพี่, ฉันไม่ต้องการผ้าผืนนี้, พี่จงให้ผ้าสาฎกผืนนั้นแหละแก่ฉัน. "พี่สาวตอบว่า "ท่านผู้เจริญ นี่เป็นผ้าของท่านที่เดียว, ขอท่านจงรับผ้านั้นเถิด". ท่านไม่ปรารถนาเลย.

ลำดับนั้น พี่สาวจึงบอกกิจที่ตนทำทุกอย่างแก่พระเถระนั้นแล้วได้ถวายว่า "ท่านผู้เจริญ นั้นเป็นผ้าของท่านที่เดียว, ขอท่านจงรับผ้านั้นเถิด," ท่านถือผ้านั้นไปวิหาร เริ่มจีวรกรรม.

ลำดับนั้น พี่สาวของท่านจัดแจงวัตถุมียาคูและภัตตรเป็นต้น เพื่อประโยชน์แก่ภิกษุสามเณรผู้ทำจีวรของพระตีสสะนั้น. ก็ในวันที่จีวรเสร็จ พี่สาวให้ทำสักการะมากมาย. ท่านแลดูจีวรแล้วเกิดความเยื่อใยในจีวรนั้น คิดว่า "ในวันพรุ่งนี้ เราจักท่มจีวรนั้น" แล้วพับพาดไว้ที่สายระเตียง, ในราตรีนั้น ไม่สามารถให้อาหารที่ฉันแล้วย่อยไปได้ มรณภาพแล้ว เกิดเป็นเส้นที่จีวรนั้นนั่นเอง.

ฝ่ายพี่สาว สดับการมรณภาพของท่านแล้ว ร้องไห้ก่อกลิ้งเกลือกใกล้เท้าของพวกภิกษุ. พวกภิกษุทำสรীরกิจ (ศพ) ของท่านแล้วพูดกันว่า "จีวรนั้นถึงแก่สงฆ์ที่เดียว เพราะไม่มีศิลาบุฏฐาก, พวกเราจักแบ่งจีวรนั้น" แล้วให้นำจีวรนั้นออกมา. เส้นวิ่งร้องไปข้างโน้นและข้างนี้ว่า "ภิกษุพวกนี้แย่งจีวรอันเป็นของเรา". พระศาสดาประทับนั่งในพระคันธกุฎีเที่ยว ทรงสดับเสียงนั้นด้วยโสตธาตุเพียงดั่งทิพย์ ตรัสว่า "อาหนนท์ เธอจงบอกอย่าให้พวกภิกษุแย่งจีวรของตีสสะ แล้วเก็บไว้ ๗ วัน" พระเถระให้ทำอย่างนั้นแล้ว.

แม้เส้นนั้น ทำกาลละในวันที่ ๗ เกิดในวิมานชั้นดุสิตแล้ว, ในวันที่ ๘ พระศาสดารับสั่งว่า "ภิกษุทั้งหลาย จงแบ่งจีวรของตีสสะแล้วถือเอา". พวกภิกษุทำอย่างนั้นแล้ว.

พวกภิกษุสนทนากันในธรรมสภาว่า "เหตุไรหนอแล พระศาสดาจึงให้เก็บจีวรของพระตีสสะไว้สิ้น ๗ วัน แล้วทรงอนุญาตเพื่อถือเอาในวันที่ ๘"

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ ? เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ด้วยเรื่องข้อนี้, ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ตีสสะ

เกิดเป็นเส้นที่จิ๋วของตน, เมื่อพวกเขาจะแบ่งจิ๋วนั้น วิ่งร้องไปข้างโน้นและข้างนี้ว่า 'ภิกษุพวกนี้แย่งจิ๋วอันเป็นของเรา, เมื่อพวกเขาถือเอาจิ๋วอยู่. เขาขัดใจในพวกเขาแล้วพึงเกิดในนรก, เพราะเหตุนี้ เราจึงให้เก็บจิ๋วไว้,

ก็บัดนี้เขาเกิดในวิมานชั้นดุสิตแล้ว, เพราะเหตุนี้ เราจึงอนุญาตการถือเอาจิ๋วแก่พวกเขา เมื่อภิกษุพวกนั้นกราบทูลอีกว่า "พระเจ้าข้า ขึ้นชื่อว่าตณหานี้หายาบหนอ จึงตรัสว่า อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่าตณหาของสัตว์เหล่านี้หายาบ, สนิมตั้งขึ้นแต่เหล็ก ย่อมกัดเหล็กนั่นเอง ย่อมให้เหล็กพินาศไป ทำให้เป็นของใช้สอยไม่ได้ ฉันท; ตณหานี้ (ก็) ฉันทนั้นเหมือนกัน เกิดขึ้นภายในของสัตว์เหล่านี้แล้ว ย่อมให้สัตว์เหล่านั้นเกิดในอบายมีนรกเป็นต้น ให้ถึงความพินาศ"

ดังเรื่องดังกล่าวมาจึงเป็นเหตุให้พิธีกรรมฌาปนกิจศพในอดีตของบ้านวังชัยมีระยะเวลาอย่างน้อย ๗ วัน แต่ในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปเหลือไม่เกิน ๓ วัน โดยสาเหตุที่มีการเปลี่ยนแปลงนั้น ท่านว่าสภาพการดำรงชีวิต หรือการทำมาหากินของคนในสภาพปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไป จึงเป็นเหตุให้การจัดงานพิธีกรรมฌาปนกิจศพเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

จึงสรุปว่า สภาวะความคิดของผู้ที่เป็นผู้นำของสังคมในขณะนั้น ที่ต้องการให้สังคมมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น โดยไปยึดเอาสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปโดยมุ่งเน้นเอาเรื่องของวัตถุมาเป็นตัวกำหนด ในการคิดที่จะทำให้เกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในเรื่องต่างๆ มาสู่สังคม แทนการเอาความคิดด้านคุณธรรม มาเป็นหลักในการคิดดังเช่นในอดีต

๔.๑.๒ ปัจจัยภายนอก

๑. สภาพการดำรงชีวิตของสมาชิกของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ความเอาใจใส่ในบุคคลรอบด้านน้อยลง หรือที่เรียกว่าความมีน้ำใจของคนในสังคมนั้น ในปัจจุบันอาศัยคำว่า ผลประโยชน์เป็นหลัก โดยไม่สนใจว่าคนนั้นจะเป็นญาติพี่น้องหรือไม่ จึงมีผลมาสู่การเปลี่ยนแปลงของประเพณีพิธีกรรมฌาปนกิจ

จากการสัมภาษณ์สัปเหร่อประจำวัดพิชัยพัฒนาราม^๖ ได้ความว่า ในสมัยก่อนเมื่อมีการตายเกิดขึ้น ทุกคนจะหยุดงานมาช่วยกันห่มศพทุกครั้งเวียน โดยเฉพาะในวันเผา (ชาวบ้านเรียกว่าวันเอาไปป่า เพราะในอดีตต้องนำศพไปเผาที่ป่าจริงๆ ที่ชาวบ้านเรียกว่าป่าช้านั่นเอง) ทุกคนจะมาช่วยกันเรียกว่าเป็นธุระอย่างหนึ่งก็ว่าได้ และจะไม่มีมาให้สินจ้างรางวัลด้วย ไม่เหมือนปัจจุบันที่ต้องให้ค่าจ้างสัปเหร่ออย่างน้อยศพละ ๑๐๐ บาทขึ้นไป แม้แต่ถึงการละเล่นที่ชาวบ้านเรียกว่างันขอนหรือ

^๖ ระบุพิกฤต (แปล), ๗ / ๑๒-๑๔.

^๗ สัมภาษณ์ นายสมร พรพิทักษ์, สัปเหร่อประจำวัดพิชัยพัฒนาราม, วันที่ ๑๓ กันยายน ๒๕๔๘.

งั้นเขื่อนดีก็จะมีการเล่นเพื่อความสนุกสนานจริงๆ เช่น การเล่นคล้องช้าง การเล่นหมุ่นซ้อน เป็นต้น แต่ปัจจุบันการเล่นแบบนี้หมดไป เปลี่ยนมาเป็นการเล่นการพนันแทน

สภาพการดำรงชีวิตของสมาชิกในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งเช่นกันที่ทำให้พิธีกรรมฌาปนกิจศพเปลี่ยนแปลงไป

๒. ค่านิยมของสังคมเปลี่ยนแปลงไป ดังเราจะเห็นว่าในอดีตคนมักจะปฏิบัติตามคำสอนและความเชื่อที่ว่าให้มีความอนุเคราะห์เอื้อเฟื้อแก่เด็ก สตรี และคนชรา แต่ในยุคปัจจุบันการปฏิบัติตามคำสอนดังกล่าวไม่ค่อยจะมีให้เห็นแล้วในสังคมทั่วไปแม้แต่ในสังคมบ้านวังชัยและมีอีกหลายอย่างที่เปลี่ยนแปลงไปแม้แต่การให้ความเคารพต่อผู้หลักผู้ใหญ่

จากการสัมภาษณ์คนที่ชาวบ้านให้ความเคารพและเป็นผู้ที่มีความรู้^๕ ได้ความว่าค่านิยมของคนในสังคมบ้านวังชัยเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตมาก ในอดีตนั้นผู้น้อยหรือเด็กจะให้ความเคารพเชื่อฟังต่อผู้ใหญ่มากแทบทุกอย่างในอดีตจะถูกกำหนดโดยผู้ใหญ่และเมื่อทำตามแล้วจะมีผลทำให้สังคมไม่วุ่นวาย แต่ในปัจจุบันแทบทุกอย่างจะถูกกำหนดโดยคนยุคใหม่โดยให้เหตุผลว่า เพื่อความก้าวหน้าสมัย และก็ส่งผลให้เกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนโดยมุ่งเน้นด้านวัตถุเป็นหลักโดยไม่ได้ให้ความสนใจเอาใจใส่เรื่องของคุณธรรมเท่าที่ควร

แม้แต่พิธีกรรมฌาปนกิจศพก็เช่นกัน แต่ก่อนในอดีตมุ่งเรื่องคุณธรรมตามหลักคำสอนของศาสนาที่ว่าเมื่อมีการตายลงเป็นหน้าที่ของเราทุกคนที่จะต้องทำกิจ ๕ อย่างให้สำเร็จ คือ แจกข้าว^๖, ดับธาดู , แปรธาดู , กลับธาดู , กลบธาดู ซึ่งกิจเหล่านี้กำหนดขึ้นเพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้ทุกคนได้มีโอกาสแสดงความมีน้ำใจต่อกันในสังคม และก็มีผลทำให้สังคมมีความสุขมีความสามัคคีปรองดองกันแต่ในสภาพการของเศรษฐกิจแบบในปัจจุบันที่สังคมมุ่งให้ความสำคัญในเรื่องของวัตถุเป็นสำคัญ การทำพิธีฌาปนกิจศพจึงมีคำว่า ได้กำไรขาดทุนขึ้นมาแทนความเห็นอกเห็นใจต่อครอบครัวผู้เสียชีวิต

จึงสรุปได้ว่า ค่านิยมของสังคมเปลี่ยนแปลงไปก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งเช่นกันที่ทำให้พิธีกรรมฌาปนกิจศพเปลี่ยนแปลงไป

^๕ สัมภาษณ์ นายเจริญ ชุมแวงวารี, อดีตครูใหญ่โรงเรียนบ้านวังชัย, วันที่ ๑๒ ตุลาคม ๒๕๔๘.

^๖ การทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย.

๔.๒ วัฒนธรรมประเพณีกับการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรม

จากการศึกษาประวัติศาสตร์จะเห็นว่าในอดีตวัฒนธรรมประเพณีจะเป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน โดยจะเอื้อกันไปโดยปริยายที่ส่งเสริมสนับสนุนกันนั่นเอง เช่น ประเพณีฮีต ๑๒ ครอง ๑๔ ของชาวอีสานก็จะเกิดขึ้นเพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมของคนในสังคมของชาวอีสานนั่นเอง เช่น ประเพณีบุญคูณลาน ก็จัดขึ้นเพื่อส่งเสริมสนับสนุนวัฒนธรรมการทำนาของชาวอีสาน ประเพณีบุญข้าวสาก (ชาวบ้านเรียก บุญยามย่า) ก็เป็นการส่งเสริมสนับสนุนวัฒนธรรมการรู้จักให้ความเคารพนับถือญาติผู้ใหญ่และยังเป็นการสร้างความแน่นแฟ้นแห่งสายเลือดวงศ์ตระกูลด้วย แม้แต่ประเพณีพิธีกรรมการเผาศพในอดีตก็เช่นกันยังเป็นการปลุกฝังจิตสำนึกของคนในสังคมให้รู้จักการเสียสละช่วยเหลือกันในยามยาก

ดังที่นักปราชญ์ได้กล่าวไว้ว่า จะดูมิตรให้ดูยามยาก จะพวกมากให้ดูยามมีวาสนา จะดูให้แน่นหนาให้ดูยามวาสนาลง จากข้อความที่ยกมาเราจะเห็นได้ว่าประเพณีและวัฒนธรรมนั้นเมื่อจะมีการเปลี่ยนแปลงจะต้องมีทิศทางไปในทางเดียวกันโดยอาศัยคุณธรรมเป็นตัวกำหนดในการเปลี่ยนแปลง และผลที่เกิดขึ้นนั้น จะมีผลทางด้านจิตใจมากกว่า แต่ในสภาพการณ์ปัจจุบันนั้นการเปลี่ยนแปลงต่างๆ อาศัยผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก แม้กระทั่งพิธีกรรมฌาปนกิจศพก็ยังอาศัยผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจเป็นหลักในการเปลี่ยนแปลงเช่นกัน จนมีคำกล่าวที่มักจะถูกพูดกันในปัจจุบันว่า คนตายขายคนเป็น

ซึ่งคำกล่าวดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าการจัดพิธีกรรมฌาปนกิจในแต่ละครั้งนั้นขึ้นอยู่กับผลประโยชน์เป็นหลัก และทำให้เกิดปรากฏการณ์อีกอย่างเกิดขึ้นโดยเฉพาะบ้านวังชัยคือ ความเลื่อมล้ำในพิธีกรรมฌาปนกิจระหว่างของคนมีฐานะดีกับของคนที่มีฐานะไม่ดีแม้ว่าสภาพของความมีน้ำใจกับสมาชิกในสังคมจะเท่าๆ กันเมื่อมีงานฌาปนกิจเกิดขึ้นจะเห็นว่าความช่วยของสมาชิกในสังคมนั้นแตกต่างกันมาก

ส่วนความเห็นของพ่อพราหมณ์ประจำหมู่บ้าน^๑ พ่อสด จำปาหลู่ พ่อพราหมณ์ประจำหมู่บ้านวังชัย กล่าวว่า จากการที่ได้คลุกคลีกับชาวบ้านมา เพราะต้องประกอบพิธีกรรมต่างๆ ให้กับชาวบ้านในสมัยก่อน การที่คนมาช่วยงานกันแต่ละครั้ง มาด้วยคุณธรรมของผู้ที่เป็นงาน ไม่ได้มาเพราะฐานะความร่ำรวยของผู้ที่เป็นงาน แต่ปัจจุบันคนมาช่วยงานจะมีจำนวนมากขึ้นอยู่กับฐานะของคนๆ นั้น ไม่ใช่ขึ้นอยู่กับคุณธรรมของคนๆ นั้น เพราะปัจจุบันนี้คนส่วนใหญ่มุ่งเน้นเรื่องของปากท้องมากกว่าที่จะมุ่งเน้นความมีน้ำใจให้กันหรือที่เรียกกันง่ายก็คือคนเรามีปกติเห็นแก่ตัวมากขึ้นนั่นเอง

^๑ สัมภาษณ์ นายสด จำปาหลู่, หมอพราหมณ์ประจำหมู่บ้านวังชัย, วันที่ ๒๑ กันยายน ๒๕๔๘.

ฉะนั้น การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมประเพณีเป็นเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรม
ฉาปนกิจได้เช่นกัน

๔.๓ สภาพสังคม เศรษฐกิจกับตัวแปรการเปลี่ยนแปลง

๔.๓.๑ สภาพสังคมยุคโลกาภิวัตน์

ลักษณะสำคัญของยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) คือ

๑. เป็นยุคที่เทคโนโลยีทางการคมนาคมและการสื่อสารมีความเจริญก้าวหน้าสูงมาก (highly advanced) คือ สามารถทำให้ผู้คนที่อยู่ห่างไกลกัน ตามส่วนต่างๆ ของโลก ซึ่งแต่เดิม มาแทบจะไม่ทราบข่าวคราว หรือไม่มีความรู้ความเข้าใจวัฒนธรรมต่างที่อยู่ห่างไกลกันเลย หรือถ้า พอจะรู้บ้างก็คือการอ่านหนังสือหรือจากการเล่าถ่ายทอดจากผู้ที่มีโอกาสไปสัมผัสมาโดยตรง ผู้คนอาจ เห็นภาพเหตุการณ์ต่างๆ ผ่านทางสื่อที่ค่อนข้างจะแพร่หลายอันได้แก่ โทรทัศน์ผ่านดาวเทียมต่างๆ การเดินทางไปในส่วนต่างๆ ของโลกก็กินเวลาน้อยลงมากกว่าเดิมมาก นอกจากนั้นการติดต่อสื่อสาร โดยทางโทรสาร โทรศัพท์ทางไกลก็เป็นไปได้อย่างสะดวกและรวดเร็วมาก

๒. เป็นยุคที่คนต่างวัฒนธรรมมีโอกาสพบกันซึ่งหน้ามากขึ้น การเดินทางก็สะดวกมาก โดยเครื่องบิน รถไฟ รถยนต์ และเรือยนต์ ตามสถานภาพของผู้รับบริการ และผู้ให้บริการ

๓. เป็นยุคที่ความเหลื่อมล้ำทางสังคมระหว่างกลุ่มชนต่างๆ ได้ลดน้อยลงมาก คนทั่วไปมี เสรีมากขึ้น และความเสมอภาคระหว่างทางเพศใกล้เคียงกันมากขึ้น

๔. เป็นยุคที่คนเริ่มตื่นตัวในเรื่องการสูญเสียของสภาพแวดล้อมจากการพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคม ให้ความสำคัญสภาพสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ สังคม และคุณภาพชีวิต (Quality of life)^{๑๑}

จากสภาพความเจริญของเทคโนโลยีในปัจจุบันยุคโลกาภิวัตน์ ที่กล่าวมาข้างต้นนั้นได้ขยาย เข้าสู่ชนบทมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวชนบททำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไป สำหรับวิถีชีวิตของ ชาวบ้านวังชัยก็เช่นกัน เมื่อรับเอาความเจริญของเทคโนโลยีเข้ามาสู่วิถีชีวิตก็มีผลทำให้วิถีชีวิต เปลี่ยนแปลงไปเช่นกันไม่เว้นแม้แต่พิธีกรรมฉาปนกิจศพ เพราะในอดีตเมื่อมีพิธีกรรมฉาปนกิจศพ ชาวบ้านจะถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องช่วยกัน แต่ในสภาพปัจจุบันชาวบ้านถือเป็นหน้าที่ของเจ้าภาพ

จึงเป็นเหตุให้เจ้าภาพของแต่ละงานแสวงหาวิธีที่จะประกอบพิธีกรรมให้แตกต่างตาม ประสบการณ์ที่ตนเองเคยสัมผัสมาโดยนำมาปรับเปลี่ยนเพิ่มเติม เช่นในอดีตไม่มีการรื้อหน้าศพ แต่

^{๑๑} สนิท สมัครการ, การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาการของสังคม, หน้า ๑๔๙-๑๕๐.

เมื่อมีสมาชิกของหมู่บ้านมีโอกาสไปทำงานทางภาคกลางก็ได้รู้เห็นพิธีกรรมของทางภาคกลางมีการร่ำหน้าศพก็นำมาเพิ่มเข้าในพิธีกรรมฌาปนกิจศพที่หมู่บ้านบ้าง หรือแม้แต่การอ่านชีวประวัติของผู้ตายก็มีเพิ่มเข้ามา เพราะในอดีตบ้านวังชัยไม่มีขั้นตอนการอ่านชีวประวัติ

ฉะนั้น สภาพสังคมยุคโลกาภิวัตน์ก็เป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมฌาปนกิจได้เช่นกัน จะป่วยกล่าวไปใย ถึงสภาพเหตุปัจจัยภายใน ซึ่งถูกกระตุ้นจากสภาพภายนอกและมีอิทธิพลมากในการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมดังกล่าว

๔.๓.๒ ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม

ในทฤษฎีสังคมและการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมมีการเน้นเรื่อง "การพัฒนามนุษย์" (Human development) มากขึ้น ทั้งนี้เป็นเพราะว่า ในระยะที่ผ่านมาเราพูดถึงแต่เรื่องระบบและโครงสร้าง แต่เราไม่มองที่ตัวมนุษย์ พัฒนาการสังคมที่ผ่านมาบ่งว่า มนุษย์มีชีวิตอยู่ในระบบท่ามกลางความทุกข์ยาก และความไร้มนุษยธรรมอยู่ตลอดเวลา นั่นคือปัญหาใหญ่ของการพัฒนา เราจะต้องขบคิดกันว่า ทำอย่างไรสังคมจึงจะมีมนุษยธรรม ทำอย่างไรความเป็นมนุษย์จึงจะกลับคืนมาสู่มนุษย์อีกครั้งหนึ่ง เราอาจกล่าวอย่างสั้นๆได้ว่า "การพัฒนามนุษย์" ก็คือการพัฒนาความเป็นมนุษย์ให้เกิดขึ้นในชีวิตของมนุษย์ หมายความว่า เราจะต้องสร้างเงื่อนไขที่นำไปสู่ความเป็นมนุษย์นั่นเอง

ในระบบสังคมสมัยใหม่ไม่ว่าจะเป็นโลกตะวันตกของทุนนิยมหรือโลกตะวันออกของสังคมนิยม (ก่อนล่มสลาย) ปรากฏว่ามีหลายสิ่งหลายอย่างที่เหมือนกันนั่นคือ

๑. ทั้ง ๒ ระบบเน้นความสำเร็จทางด้านวัตถุ เน้นโลกภายนอก ไม่มองโลกภายในจิตใจ
๒. ปัจเจกชนที่อยู่ในระบบจึงมีแนวโน้มที่จะต้องการวัตถุ และเน้นค่านิยมในการบริโภควัตถุเท่านั้น

๓. ทั้ง ๒ ระบบเน้นการใช้เทคโนโลยีและวิทยาการสมัยใหม่เพื่อก่อให้เกิดความก้าวหน้ามากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็สร้างความตึงเครียดมากขึ้นให้แก่มนุษย์ในชีวิตประจำวัน ดังนั้นความทันสมัยจึงมีมากขึ้นในทั้ง ๒ ระบบ แต่ความยุ่งเหยิงในจิตใจก็มีมากขึ้นเหมือนกัน

๔. มนุษย์ของทั้ง ๒ ระบบได้กลายเป็นเครื่องจักร ไม่อาจพัฒนาตนเองได้อย่างอิสระและสร้างสรรค์ ทั้งหมดแสดงว่าทั้ง ๒ ระบบ มีปัญหาในเรื่องการพัฒนามนุษย์ ประเทศโลกที่ ๓ ถ้าเราดำเนินตามแบบจำลองทั้ง ๒ แบบ ก็จะมีปัญหาเช่นเดียวกัน ซึ่งเราก็ได้เห็นแล้วในสังคมสมัยใหม่ในประเทศไทย และที่ไหนดๆ ก็ตามในประเทศอุตสาหกรรมใหม่"

"ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ, วิถีใหม่แห่งการพัฒนา : วิทยาลัยศึกษาสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๔. (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๕.

จากแผนพัฒนาประเทศฉบับที่ ๑ ที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้มีคำสั่งให้ร่างและนำมาใช้พัฒนาประเทศเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ โดยมุ่งเน้นให้ประเทศไทยเป็นประเทศที่พัฒนา หรือนิกส์ จึงมีผลทำให้ภาพโดยรวมของประเทศเปลี่ยนแปลงจากอดีต และในส่วนของบ้านวังชัยเช่น กันก็มีการเปลี่ยนแปลงไปด้วยโดยวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เคยเป็นแบบเกษตรกรรมที่มุ่งทำกินก็เปลี่ยนเป็นการค้าขายแทน รวมไปถึงกิจกรรมอื่นๆ ที่ผ่านเข้ามาในวิถีชีวิตก็มีระบบเศรษฐกิจเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ซึ่งมีเรื่องของผลประโยชน์เข้ามาเป็นปัจจัยหลักในการประกอบพิธีกรรมนั้นๆ เสมอ แม้กระทั่งพิธีกรรมฌาปนกิจศพก็เช่นกัน ในอดีตนั้นทุกคนร่วมกันทำเพราะเรื่องของความกตัญญูทวดเทวีที่ต่อผู้อยู่และผู้ตาย แต่ปัจจุบันมีเรื่องของการทำมาหากิน หรือเรื่องผลประโยชน์เข้าไปด้วย เช่น การตกแต่งสถานที่ ก็มีการรับเหมา การประกอบอาหารเลี้ยงแขกผู้ที่มาร่วมงานก็ต้องจ้าง ซึ่งถ้าเป็นในอดีตจะมาช่วยกันเพราะมีน้ำใจต่อกัน

ซึ่งผลของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมนี้จากการสัมภาษณ์นายทา กงทา อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ ๖ บ้านวังชัย ได้ให้ความเห็นว่า ตั้งแต่ความเจริญด้านวัตถุ หมายถึงเรื่องของถนนหนทาง ไฟฟ้าเข้ามาสู่หมู่บ้านเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๒ วิถีชาวบ้านก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไป โดยเริ่มจากวิธีการเพราะปลูก เพราะในอดีตใช้ควายเนื้อ ก็เปลี่ยนมาเป็นควายเหล็ก การเพราะปลูกแต่ก่อนทำเพื่อกินก็เปลี่ยนเป็นทำเพื่อขาย ข้าวของบางอย่างเคยขอแบ่งปันกันได้ก็ไม่ได้ ต้องซื้อขายกันเท่านั้น ส่วนเรื่องของงานฌาปนกิจนั้นเริ่มมีผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วยประมาณ พ.ศ. ๒๕๒๕ เพราะเริ่มเปลี่ยนจากการนำศพไปประกอบพิธีกรรมฌาปนกิจที่ป่าช้าก็เปลี่ยนมาเป็นที่เมรุแทน

โดยเริ่มจากการที่ทางวัดตั้งคณะกรรมการดูแลเมรุจึงเป็นเหตุให้มีการกำหนดค่าบำรุงขึ้นมา และกำหนดค่าแรงให้แก่สัปเหร่อด้วย จากนั้นก็มีคนเริ่มคิดนำดอกไม้จันทน์มาขาย และมีการรับเหมาตกแต่งสถานที่จนมาถึงปัจจุบัน การจัดพิธีกรรมฌาปนกิจศพนั้นได้มีการเปลี่ยนแปลงจากในอดีตที่เคยทำเพื่ออนุเคราะห์ผู้ตายตามคติความเชื่อทางพระศาสนาก็เปลี่ยนมาเป็นทำเพื่อธุรกิจมีเรื่องของผลประโยชน์มาเป็นตัวกำหนดในการประกอบพิธีกรรมฌาปนกิจศพแทน

จึงสรุปว่า ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีผลทำให้พิธีกรรมฌาปนกิจศพเปลี่ยนแปลงไปเช่นกัน

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔.๓.๓ บทบาทของพระสงฆ์ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

พระสงฆ์นับว่า เป็นผู้ที่มีบทบาทอย่างมากในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคม เพราะจากอดีตในยุคที่บ้านเมืองไม่เจริญวัดหรือพระสงฆ์ถือว่าเป็นแหล่งกำเนิดองค์ความรู้และพิธีกรรมต่างๆ ตลอดจนรวมไปถึงวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชน แต่ต่อมาเมื่อทางบ้านเมืองเจริญขึ้นได้มีการแยกการศึกษาออกจากวัด จึงเป็นสาเหตุอีกสาเหตุหนึ่ง ที่องค์ความรู้ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงปรับปรุงวิถีชีวิตของชาวบ้านให้เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

เพราะเมื่อการศึกษาถูกแยกออกจากวัดแล้ว บทบาทของพระสงฆ์ที่มีในอดีตถือว่า มีผลหรือเป็นหลักในการกำหนดวิถีชีวิตของชาวบ้านก็เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย โดยบทบาทดังกล่าวลดลง แต่ในเรื่องพิธีกรรมต่างๆ ชาวบ้านก็ยังอาศัยวัดหรือพระสงฆ์อยู่เช่นเดิมเว้นแต่วิถีการดำเนินชีวิตที่ไปยึดเอาองค์ความรู้จากโรงเรียนแทน เมื่อนานวันเข้าวิถีชีวิตซึ่งเกิดมีทุกวัน หรือมีเป็นประจำทุกวันก็มีผลกระทบมาสู่พิธีกรรมต่างๆ ทำให้เกิดมีการเปลี่ยนแปลงทางพิธีกรรมขึ้น และเมื่อถามว่าพิธีกรรมฉาบฉวยมีผลกระทบด้วยหรือไม่

จากการเรียนถามพระครูพิชัยสารการ^{๓๓} เจ้าอาวาสวัดวิชัยาราม บ้านสร้างแข่ง อดีตรอง เจ้าอาวาสวัดพิชัยพัฒนาราม บ้านวังชัย เล่าให้ฟังว่า แต่ก่อนทุกอย่างแม้แต่การประกอบสัมมาอาชีพ ถ้าพระสงฆ์แนะนำว่า อะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ ชาวบ้านก็รับฟังและทำตามคำแนะนำนั้นตลอดรวมไปถึงพิธีกรรมต่างๆ ด้วย

แต่เมื่อบ้านเมืองพัฒนาขึ้นการศึกษาถูกดึงออกไปนอกวัดแล้วบทบาทพระสงฆ์ที่ว่า เป็นเจ้าของพิธีกรรมก็เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมจนมีคำพูดที่คนนิยมพูดว่า เจ้าอาวาสอยู่บ้าน สมภารอยู่วัด ซึ่งมักจะเป็นความจริง คือหมายความว่า ทุกอย่างถูกกำหนดโดยชาวบ้านซึ่งหมายความว่าบทบาทกลับกันกับบทบาทที่มีในอดีตคือ ในอดีตนั้นพระสงฆ์เป็นเจ้าของพิธีกรรมมีบทบาทในการกำหนดการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมต่างๆ แต่ในปัจจุบันกลับกลายเป็นบทบาทของชาวบ้านแทน และพระสงฆ์ก็กลับกลายเป็นผู้ทำตามความต้องการของชาวบ้านที่กำหนดขึ้นแทน

จึงกล่าวได้ว่า บทบาทพระสงฆ์ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมฉาบฉวยนั้น ในอดีตเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยพระ หรือพูดง่าย ๆ ว่า พระเป็นผู้กำหนดให้เกิดการเปลี่ยนแปลง แต่ในปัจจุบัน บทบาทของการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกลับเป็นของชาวบ้านแทน และพระสงฆ์ก็มีบทบาทแค่เพียงทำตามค่านิยมของชาวบ้านเท่านั้นเอง

^{๓๓} สัมภาษณ์ พระครูพิชัยสารการ, เจ้าอาวาสวัดวิชัยาราม บ้านสร้างแข่ง ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น, วันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๕๘.

๔.๔ สรุปปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

๑. ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลง

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้น ผู้วิจัยได้ศึกษาแล้วต่างก็มีสาเหตุหลายๆ อย่าง แต่ที่สรุปแล้วพอสามารถที่จะแยกออกได้เป็นประเด็นใหญ่ๆ ดังปัจจัยในภายใน และในภายนอกดังต่อไปนี้

๑. ปัจจัยภายใน

ความมีน้ำใจของสมาชิกในชุมชนตำบลวังชัยที่เปลี่ยนแปลงไปจากในอดีตที่เคยมีความผูกพันกันแบบที่แบบน้อง มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือกิจกรรมการทำงานกันโดยไม่ได้คิดเป็นค่าสินจ้างรางวัลอะไรแต่ในปัจจุบันช่วยเหลือกันเพราะน้ำใจก็เปลี่ยนแปลงมาเป็นช่วยเหลือกันเพราะผลประโยชน์

๒. ปัจจัยภายนอก

การหลั่งไหลเข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตก หรือวัฒนธรรมสมัยใหม่ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่เรียบง่าย ไม่สลับซับซ้อน ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้และเปรียบเทียบกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น ซึ่งสลับซับซ้อน ลึกลับ และเข้าใจได้ยาก จึงส่งผลให้ละเลยและหลงลืมวัฒนธรรมดั้งเดิม ความเจริญทางเทคโนโลยีที่เข้ามาสู่หมู่บ้านทั้งสิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ นับเป็นอันสื่อสำคัญที่ทำให้ชุมชนได้รับข่าวสาร เรื่องราวต่างๆ เกิดการเรียนรู้ ยอมรับและการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยมุ่งความทันสมัยไม่คำนึงถึงรากฐานวัฒนธรรมและประเพณีดั้งเดิม^{**} รวมถึง ๒ ปัจจัยนี้คือ

๑. สภาพการดำรงชีวิตของสมาชิกของสังคม ๒. ค่านิยมของสังคมเปลี่ยนแปลงไป อีกด้วย

๒. วัฒนธรรมประเพณีกับการเปลี่ยนแปลง

พิธีกรรมในอดีต จะเอื้อกันไปโดยปริยายที่ส่งเสริมสนับสนุนกันนั่นเอง เช่น ประเพณีฮีต ๑๒ ครอง ๑๔ ของคนไทยชาวอีสานก็จะเกิดขึ้นเพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมของคนในสังคมของชาวอีสาน ปัจจุบันคนมาช่วยงานจะมีจำนวนมากขึ้นอยู่กับฐานะของคนๆ นั้น ไม่ใช่ขึ้นอยู่กับคุณธรรมของคนๆ นั้น เพราะปัจจุบันนี้คนส่วนใหญ่มุ่งเน้นเรื่องของปากท้องมากกว่าที่จะมุ่งเน้นความมีน้ำใจให้กัน หรือที่เรียกกันง่ายก็คือคนเรามีปกติเห็นแก่ตัวมากขึ้นนั่นเอง

^{**} นิเทศ ดินณะกุล, การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม, หน้า, ๑๑-๑๘.

๓. สภาพสังคมเศรษฐกิจกับตัวแปรการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมยุคโลกาภิวัตน์

จากสภาพความเจริญของเทคโนโลยีในอดีต เมื่อมีพิธีกรรมฌาปนกิจศพชาวบ้านจะถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องช่วยกัน แต่ในสภาพปัจจุบันชาวบ้านถือเป็นหน้าที่ของเจ้าภาพ ในอดีตไม่มีการร่ำหน้าศพนำมาเพิ่มเข้าในพิธีกรรมฌาปนกิจศพที่หมู่บ้านการอ่านชีวประวัติของผู้ตาย ก็มีเพิ่มเข้ามาในอดีต บ้านวังชัยไม่มี แยกออกได้ ๒ อย่างคือ

๑. ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม วิถีชีวิตของชาวบ้านที่เคยเป็นแบบเกษตรกรรมที่มุ่งทำกินก็เปลี่ยนเป็นการค้าขาย ในอดีตนั้นทุกคนร่วมกันทำเพราะเรื่องของความกตัญญูทวดต่อผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่และผู้ตายไปแล้ว แต่ปัจจุบันมีเรื่องของการทำมาหากิน หรือเรื่องผลประโยชน์เข้าไปด้วย เช่น การตกแต่งสถานที่ ก็มีมารับเหมา การประกอบอาหารเลี้ยงแขกผู้ที่มาร่วมงานก็ต้องจ้าง ซึ่งถ้าเป็นในอดีตจะมาช่วยกันเพราะมีน้ำใจต่อกัน

๒. บทบาทพระสงฆ์ในอดีตเรื่องพิธีกรรมต่างๆ ชาวบ้านก็ยกอาลัยวัดหรือพระสงฆ์ดำเนินชีวิต ทุกอย่างแม้แต่การประกอบสัมมาอาชีพ ถ้าพระสงฆ์แนะนำว่า อะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ ชาวบ้านก็รับฟังและทำตามคำแนะนำนั้นตลอดรวมไปถึงพิธีกรรมต่างๆ ด้วย แทบทุกพิธีกรรมจะต้องอาลัยพระสงฆ์เป็นหลัก ปัจจุบันยึดเอาองค์ความรู้จากโรงเรียนแทน จึงมีผลกระทบมาสู่พิธีกรรมต่างๆ กลับกลายเป็นบทบาทของชาวบ้าน พระสงฆ์ก็กลับกลายเป็นผู้ทำตามความต้องการของชาวบ้านที่กำหนดขึ้น

จากการทบทวนเอกสารการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาของสังคมของหลายๆ ท่าน โดยเฉพาะตำราวิชาการของสนธิ สมัครการ จะเห็นได้ว่าทฤษฎีที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมี ๒ ทฤษฎีหลักที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมฌาปนกิจคือทฤษฎีวิวัฒนาการสายเดี่ยวกับวิวัฒนาการหลายสาย หรือวิวัฒนาการคู่ขนาน

จากทฤษฎีทั้ง ๒ ถ้าสมมติว่า พิธีกรรมฌาปนกิจศพของบ้านวังชัยเป็นร่างกาย การเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมก็เปรียบเหมือนการที่ร่างกายเจริญเติบโตตามลำดับของอายุ และมีการพัฒนาการมาเรื่อยๆ จากเด็กเป็นผู้ใหญ่ โดยในเบื้องต้นของการเจริญเติบโตต้องอาศัยคุณค่าของอาหารที่รับประทานเข้าไปและอาจเรียกได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงจากภายใน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก็เปรียบเทียบกับทฤษฎีสายเดี่ยวของชาร์ลส์ ดาร์วิน นั่นเอง และเมื่อพัฒนาเปลี่ยนแปลงมาถึงจุดๆหนึ่งคือจากเป็นวัยรุ่นจะเข้าสู่ผู้ใหญ่ มนุษย์ก็จะให้ความสำคัญกับสิ่งรอบข้าง เช่น เพื่อนฝูง แม้กระทั่งเครื่องแต่งกาย เป็นต้น แทนการให้ความสำคัญในเรื่องของการพัฒนาตามธรรมชาติของร่างกาย จึงอาจกล่าวได้ว่าเกิดจากปัจจัยภายนอกเป็นหลักในการเปลี่ยนแปลงนั่นเอง ซึ่งการพัฒนาเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก็เปรียบเทียบกับทฤษฎีวิวัฒนาการหลายสาย หรือวิวัฒนาการขนานของจูเลียน

สตีฟ นั้นเอง การเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมฉาปนกิจศพของชาวบ้านวังชัยก็เฉกเช่นเดียวกัน เมื่อเริ่มการเปลี่ยนแปลงก็เริ่มจากปัจจัยภายในคือ เรื่องความมีน้ำใจของสมาชิกในชุมชนตำบลวังชัยที่เคยมีความผูกพันกันแบบที่แบบน้อง มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือกิจกรรมการทำงานกันโดยไม่ได้คิดเป็นค่าสินจ้างรางวัลอะไร ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ เปรียบได้กับทฤษฎีวิวัฒนาการสายเดี่ยวนั้นเอง จนมาถึงจุดๆ หนึ่ง ก็มีการเปลี่ยนแปลงไปตามอิทธิพลของปัจจัยภายนอกคือ การหลั่งไหลเข้ามาของวัฒนธรรมตะวันตก หรือวัฒนธรรมสมัยใหม่ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่เรียบง่าย ไม่สลับซับซ้อน ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้และเปรียบเทียบกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น ซึ่งสลับซับซ้อน ลึกซึ้ง และเข้าใจได้ยาก จึงส่งผลให้ละเลยและหลงลืมวัฒนธรรมดั้งเดิม ความเจริญทางเทคโนโลยีที่เข้ามาสู่หมู่บ้านทั้งสิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ นับเป็นอันสื่อสำคัญที่ทำให้ชุมชนได้รับข่าวสาร เรื่องราวต่างๆ เกิดการเรียนรู้ ยอมรับและการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยมุ่งความทันสมัยไม่คำนึงถึงรากฐานวัฒนธรรมและประเพณีดั้งเดิม ซึ่งมีผลกระทบต่อสภาพ เศรษฐกิจ ความเป็นอยู่หรือวิถีชีวิตของชาวบ้านวังชัย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ เปรียบได้กับทฤษฎีวิวัฒนาการหลายสาย หรือ วิวัฒนาการขนาน นั้นเอง

บทที่ ๕

สรุปผลการศึกษา อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาเรื่องความเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมฌาปนกิจศพของชาวบ้านวังชัยมาตั้งแต่ต้นพอจะสรุปผลได้ดังต่อไปนี้ คือ

ก. **แนวคิดเรื่องพิธีกรรมฌาปนกิจศพในอดีต** พิธีกรรมฌาปนกิจศพในอดีตก่อนพุทธกาลที่ผู้วิจัยได้ศึกษาในประเทศอินเดียซึ่งเป็นสถานที่กำเนิดของพระพุทธศาสนา ส่วนประเทศไทยเป็นสถานที่ที่พระพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามา และได้รับอิทธิพลจากอินเดีย

ประวัติความเป็นมาของพิธีกรรมฌาปนกิจศพก่อนพุทธกาลในอินเดีย ความชัดเจนอยู่ที่เมืองพาราณสี (Vārānasi) ที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา ชาวอินเดียเชื่อว่าไหลมาจากสวรรค์ (ภูเขาคิมาลัย) ชาวฮินดูทุกเพศทุกวัยมีทั้งชาวบ้านผู้แสวงบุญ และผู้สละโลกละทิ้งเขตสถานที่เรียกกันว่า "สัณญาสี" (Sanyāsī) ออกมานั่งสวดมนต์ยามอาทิตย์อุทัย บ้างก็อาบน้ำชำระร่างกายเพื่อรักษาโรคภัยไข้เจ็บ บ้างก็อาบน้ำชำระบาป บ้างก็มาสวดมนต์อ้อนวอนขอพรพระแม่คงคา ทุกเช้าจะมีพ่อแม่ชาวฮินดูอุ้มเด็กทารกแรกเกิดมาจุ่มในแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ ในขณะที่ใกล้ๆ กันนั้น ญาติมิตรช่วยกันเอาศพคนตายมาลอยในแม่น้ำคงคา ตามความเชื่อว่าเป็นการส่งผู้ตายขึ้นสวรรค์ ในครั้งก่อนพุทธกาลจะไม่นิยมทำพิธีฌาปนกิจศพโดยการเผาแต่จะนิยมการนำศพไปลอยในแม่น้ำคงคาแทน ตามคติความเชื่อดังกล่าวในชมพูทวีป หรือประเทศอินเดียยุคสมัยนั้น จึงยกมาเป็นตัวอย่างดังนี้

พิธีกรรมฌาปนกิจ พระบรมศพของพระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า พวกมัลลกษัตริย์ผู้ครองเมืองกุสินารา เป็นเจ้าภาพจัดแจงห่อพระศพด้วยผ้าขาวและสำลี ๕๐๐ ชั้น แล้ววางพระศพลงในรางเหล็กที่เต็มไปด้วยน้ำมันหอมปิดฝา เพราะเป็นพระศพของผู้ที่ควรบูชามาก จึงทำอยู่ถึง ๖ วัน พอถึงวันที่ ๗ ก็นำไปถวายพระเพลิงนอกพระนคร

พิธีกรรมฌาปนกิจศพของพระพุทธบิดา ครั้งเมื่อพระเจ้าสุทโธทนะทรงสวรรคต พระพุทธเจ้าตรัสสั่งพระญาติและสาวกไปจัดที่ทำพิธีกรรม พระพุทธองค์ทรงยกพระเศียรพระบิดาขึ้น แล้วทรงพระบรมศพด้วยสุคนธาวรีตามขัตติยประเพณีทุกประการ ทรงลูบพระเศียรของพระบิดา ทรงยกพระบรมศพพระบิดาลงใส่หีบแก้ว ยกไปสู่ฌาปนสถานด้วยพระองค์เอง อัญเชิญ พระบรมศพขึ้นสู่เชิงตะกอน แล้งทรงจุดพระเพลิง กระทำฌาปนกิจ ศากยราชและหมู่นางสนมทั้งปวงปริเวทนาการ

กันแข็งแช่ พระพุทธรูปองค์จึงทรงตรัสให้คลายโคกด้วยพระธรรมกถอนิจจตาที่ปฏิสังขต นำพื้นมากอง
ทำเป็นกองฟอนแล้วนำพระศพไปสร่งน้ำและห่มพระศพด้วยผ้าขาวเสร็จแล้วใส่พระศพลงในโลง
นำไปทำพิธีกรรมฌาปนกิจ

พิธีกรรมฌาปนกิจศพของพระสารีบุตร ดับขันธปรินิพพาน พระจุนทะพร้อมด้วย
ภิกษุสงฆ์และหมู่ญาติประกอบพิธีการระศพพระเถระแล้ว นำไปสู่เชิงตะกอนประกอบพิธีฌาปนกิจ
เมื่อเพลิงดับแล้วพระจุนทะได้นำอัฐิและบริวารคือ บาตรและจีวรของพระสารีบุตรไปถวายพระพุทธรูป
ซึ่งก็ได้รับสั่งให้สร้างเจดีย์บรรจุอัฐิของพระเถระ ที่ซุ้มประตูพระเชตะวันมหาวิหาร พุกญาติฯ ของท่าน
ก็จัดการพิธีกรรมฌาปนกิจ และเก็บอัฐิห่อด้วยผ้าขาวนำไปถวายพระศาสดาที่เวฬุวัน แล้วจึงสั่งให้ก่อ
สถูปไว้ที่ทางสี่แพร่ง เพื่อเป็นที่สักการะของประชุมชนต่อไป

จากการศึกษาพิธีกรรมฌาปนกิจศพในอินเดียจะเห็นว่า ในครั้งก่อนพุทธกาลเมื่อทำพิธี
ฌาปนกิจศพโดยการเผาแล้ว จะมีการนำกระดูกไปลอยในแม่น้ำคงคาหรือไม่เช่นนั้น ก็นำศพไปลอย
ในแม่น้ำคงคาเลย เพราะความเชื่อว่าเป็นการส่งดวงวิญญาณของผู้ตายไปสู่สวรรค์ และเมื่อเข้ายุค
พุทธกาลเริ่มมีปรากฏการณ์ คือ มีการฌาปนกิจศพด้วยการเผาโดยสรุปขั้นตอนได้ดังนี้

๑. การอาบน้ำศพ
๒. ห่อศพด้วยผ้า
๓. นำศพใส่โลง
๔. เตรียมกองฟอน
๕. นำศพไปเผา
๖. เก็บอัฐิ
๗. นำอัฐิไปสักการบูชา

แนวคิดเกี่ยวกับพิธีกรรมฌาปนกิจศพยุคบ้านเชียง แบ่งออกเป็น ๓ สมัย คือ สมัยหิน
ใหม่ สมัยสำริด และสมัยเหล็ก ตามลักษณะของการฝังศพ และภาชนะดินเผาที่บรรจุลงเป็น
เครื่องเช่นในหลุมศพ ดังนี้

๑. สมัยต้นบ้านเชียง ระหว่าง ๕,๖๐๐-๓,๐๐๐ ปี การฝังศพของคนในสมัยนั้น แบ่ง
ออกเป็น ๓ แบบ คือ ๑. วางศพในลักษณะนอนงอเข่า ๒. วางศพในลักษณะนอนหงายเหยียดยาว
๓. บรรจุศพในภาชนะดินเผาขนาดใหญ่ แล้วนำไปฝัง

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒. สมัยกลางบ้านเชียง ประเพณีการฝังศพของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านเชียง สมัยกลาง เป็นแบบ วางศพในท่านอนหงายเหยียดยาว บางศพมีการนำภาชนะดินเผามากกว่าหนึ่งใบ มาหุบให้แตกแล้วใช้เศษภาชนะดินเผานั้น โรยบนศพ

๓. สมัยปลายบ้านเชียง ประเพณีการฝังศพ ของคนในสมัยนี้ คือ จะวางศพในท่านอน หงายเหยียดยาว แล้วนำภาชนะ ดินเผาทับบนศพ ภาชนะดินเผาที่พบในหลุมศพช่วงปลายนี้ พบ กระดุกคนราว ๑๓๐ โคร่ง สามารถแยกเพศได้ชัดเจนเพียง ๙๓ โคร่งเท่านั้น โดยแบ่งเป็น กระดุกผู้ชาย จำนวน ๕๔ โคร่ง กระดุกผู้หญิงอีก ๓๙ โคร่ง

สำหรับแนวคิดเรื่องพิธีกรรมฌาปนกิจศพในอดีตและปัจจุบันของบ้านวังชัย

นั้นมีประเพณีเกี่ยวกับพิธีกรรมฌาปนกิจศพ ดังนี้

๑. สิ่งของที่เจ้าภาพควรเตรียมไว้ให้พร้อมก่อนวันฌาปนกิจ เบื้องต้นเกี่ยวกับศพ คือ อาบน้ำศพ แต่งตัวศพ นำศพลงหีบ ตั้งศพ ตกแต่งหีบศพหรือหน้าศพ ก่อนที่จะมีการประกอบพิธี ฌาปนกิจศพ เจ้าภาพจะต้องตระเตรียมวัสดุสิ่งของ เพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรม ซึ่งโดยปกติ แล้วแต่ละท้องถิ่นจะมีวิธีที่ต่างกันออกไปตามความเชื่อของท้องถิ่น ส่วนความเชื่อของชาวบ้านวังชัยมัก เตรียมสิ่งของประกอบพิธีดังนี้

๑. โลง หรือหีบที่บรรจุศพ ในอดีตทำด้วยไม้ฝาเรือน กับไม้กระดานบุพื้นที่ได้จากการ แบ่งให้โดยเฉาะจำ ส่วนปัจจุบันนี้ใช้โลงเย็บแทน
๒. ฟืน คือวัสดุที่เตรียมไว้เผาศพปัจจุบันใช้ถ่านแทน
๓. ผ้าขาว เอาไว้ห่อศพ, กรองอัฐิเวลาเก็บช่วงเช้า
๔. ขมิ้น เอาไว้ทาศพ, เพื่อป้องกันกลิ่นเหม็น
๕. ขี้ผึ้ง เอาไว้ปิดหน้าศพ
๖. ยาเส้น เอาไว้ดับกลิ่นศพ
๗. ใบน้อยหน้า เอาไว้ใช้คู่กับยาเส้น
๘. เทียน เอาไว้จุดส่องทางให้กับวิญญาณผู้ตายโดยวางไว้ตรงกึ่งกลางศพ
๙. ไม้ข่มเหง คือ ไม้สำหรับทับโลงศพไม่ให้เคลื่อนที่ เวลาเผาศพ เพราะศพเวลาถูก ไฟไหม้ จะกระตุกเพราะเอนตั้งแล้วจะตกจากกองฟอน จึงใช้ไม้ข่มเหงบังคับไว้
๑๐. น้ามะพร้าวอ่อน เอาไว้ล้างหน้าศพ
๑๑. ก้านกล้วย เอาไว้วางรองโลงศพ เพื่อเคลื่อนศพจะได้ง่ายขึ้น
๑๒. ไม้ไผ่ ผ่าเป็น ๗ ซีก มีไว้เพื่อทามศพ เป็นนัยสอนธรรมให้แก่บุคคลทั่วไปว่า จะต้องพบทุกคน หมายถึง คนเราต้องใช้โพชนงค์ทั้ง ๗ เป็นหลักของชีวิต

๒. ลำดับพิธีกรรมฉาปนกิจศพ เจ้าภาพจะดำเนินการตามขั้นตอนตั้งแต่ต้นจนถึงเก็บอัฐิตามลำดับต่อไปนี้

การอาบน้ำศพ ทำเพื่อต้องการให้ผู้เสียชีวิตบริสุทธิ์

แต่งตัวศพ โดยหิวผมแต่งตัวให้โดยใช้ผ้าขาวนุ่งสองชั้น ชั้นในเอาชายพกไว้ข้างหลัง แล้วนุ่งทับอีกชั้นหนึ่ง ให้ชายพอกอยู่ข้างหน้า แล้วใส่เสื้อขาว ซึ่งบางแห่งแม่ใส่เสื้อก็ให้กลับ คือเอาด้านหน้าที่มีกระดุมไว้ด้านหลัง โบราณจึงห้ามมิให้ใครใส่เสื้อกลับหน้ากลับหลังไม่ว่าจะแก่งล้างทำหรือไม่ก็ตามถือว่าไม่เป็นมงคล หรือเป็นกลางบอกเหตุว่าจะตายหรือมีคนในบ้านจะตาย

การมัดตราสังและการห่อศพ การมัดตราสัง ใช้ด้ายดิบเส้นใหญ่ ขนาดหัวแม่มือผูกเป็น ๓ เปลาะ แต่ละเปลาะมีความหมายเชิงเปรียบเทียบ ดังนี้

บ่วงที่ ๑ ที่คอ ผู้มัดจะต้องบริกรรมคาถาว่า *ปุตโต ชีโว* คือ ห่วงลูกผูกคอ

บ่วงที่ ๒ รัตรอบหัวแม่เท้า และข้อเท้าทั้งสองข้างชิดกัน ผู้มัดจะต้องบริกรรมคาถาว่า *ธนัง ปาเท* คือ ห่วงทรัพย์ผูกเท้า

บ่วงที่ ๓ รัตรอบหัวแม่มือและ ข้อมือทั้งสองให้ติดกันประนมไว้ที่อก บริกรรมคาถาว่า *ภரிய หัตถะ* คือ ห่วงภรรยา ผูกมือ

นำศพใส่โลง ขั้นตอนนี้ คือ นำไม้ไผ่มาลับให้ได้ ๗ ซีกถักด้วยหวายหรือเชือกปู้เป็นปากแล้ว นำศพนอนบนปาก จุดประสงค์เพื่อให้เปลวไฟลอยขึ้นใหม่ศพได้ง่าย ใช้ไม้ ๓ ชั้น ทำเป็นบันได ๓ ชั้น นำศพลงหีบ วางบันไดในโลงหรือนอกโลงก็ได้ ตั้งศพโดยหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก

ตั้งศพเพื่อบำเพ็ญกุศลจุดตะเกียงหรือเทียนไว้โดยจะตั้งไว้ข้างหีบศพ หรือด้านหน้า เพื่อแขกมาคารวะศพจะได้จุดธูปจากไฟนั้นด้วย มักเก็บไว้ ๗ วัน หรือ ๓ วันการตั้งศพไว้นานๆ หรือการฝังศพนั้นนิยมฝังไว้ ๑ ปี อาจมีเหตุผล ญาติมีความอาลัยรักผู้ตาย คอยญาติมิตรที่อยู่ห่างไกล เมื่อมีเวลาเตรียมการในการจัดทำพิธีสุดท้ายให้แก่ศพ

การเคลื่อนย้ายศพ จะใช้รถหรือพาหนะใดๆ ก็ได้ ถ้าไม่มีหรือไม่ใช้ ก็ต้องใช้วิธีหามโดยใช้ไม้ไผ่ขนาดใหญ่ ๒ ลำ เอาโลงศพขึ้นตั้งบนลำไม้ไผ่ ชั้นชะเนาะด้วยตอกหรือเชือก หามข้างละ ๔ คน ให้เอาเท้าศพไปข้างหน้า ขณะหามห้ามข้ามนาหรือสวนห้ามเปลี่ยนบ่า ห้ามพักกลางทาง รวมถึง เหน้ในบ้านทั้งหมด หว่านข้าวตอกหรือข้าวสาร ล้างหน้าศพด้วยน้ำมะพร้าว ทำพิธีทางศาสนาแล้วเผา เป็นต้น

เก็บกระดูก วันรุ่งขึ้น นิมนต์พระ ๔ รูป ไปทำพิธี โดยเริ่มเก็บกระดูกใส่หม้อแล้วนำไปล้างด้วยน้ำหอมที่เตรียมมาพร้อมแล้ว กรองด้วยผ้าขาวโดยสะอาด แล้วจึงห่อใส่ผ้าขาว หรือบรรจุใส่ขวดโหล แล้วนำกระดูกไปบั้งสุกุลต่อไป และเมื่อเสร็จจากการบั้งสุกุลก็เก็บกระดูกไปสักการบูชาบ้าง

ไปบรรจุไว้ในเจดีย์บ้าง ตามแต่ความปรารถนา เพื่อบุตรและธิดาหรือวงศ์ญาติระลึกถึง จะได้ไปยังที่นั้น แล้วนำไปบำเพ็ญกุศลอุทิศส่วนกุศลส่งไปให้ด้วยความกตัญญูตเวทีที่นิยมกระทำกันสืบๆ มา

การแปรธาตุ คือ การแปรรูปของกระดูกให้เป็นรูปคนนอนหงายหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก (สมมติว่าตาย) นิมนต์พระบังสุกุล เป็นการบังสุกุลตาย ต่อนั้น แปรรูปใหม่ โดยทำเป็นรูปคนหันศีรษะไปทางทิศตะวันออก (สมมติว่าเกิด) โดยการเวียนขวาคือใช้จอบเขี่ยกระดูกด้านหัวให้หันกลับไปทางทิศตะวันออก โดยให้มีลักษณะเหมือนเวียนขวานั้นเอง แล้วจึงพรมน้ำหอมที่อัฐิ นิมนต์พระบังสุกุลครั้งที่สอง เป็นการบังสุกุลเป็น เก็บอัฐิใส่โกศหรือโถ ส่วนอังคาร (เถ้าถ่าน) ก็ขุดหลุมฝังไว้ถวายไทยธรรมพระสงฆ์ นำกระดูกที่เก็บไปที่บ้านหรือที่วัดเพื่อเป็นอนุสาวรีย์ของลูกหลานต่อไป

การทำบุญอัฐิ มี ๒ ช่วง คือ ช่วงแรก เริ่มจากวันเผา คือ เผาวันใดก็นิมนต์พระ ๕ หรือ ๗ (หรือ ๙) มาเจริญพระพุทธมนต์ที่บ้านในตอนค่ำ รุ่งเช้าทำพิธีเก็บอัฐิแล้วถวายภัตตาหารเช้าแก่พระสงฆ์ ต่อด้วยบังสุกุลอัฐิ และอาจมีเทศน์ด้วยตามลำดับมา

เมื่อมองที่พิธีการฌาปนกิจศพในสมัยก่อนพุทธกาลก็จะมีร่องรอยของพิธีกรรมตลอดถึงเครื่องมือประกอบที่อาจแตกต่างจากสมัยพุทธกาล แต่ก็ยังมีบางอย่างที่ยังมีการปฏิบัติกันอยู่ ในขณะที่สิ่งคมอินเดียมมีความเชื่อที่แตกต่างกัน แต่ในความเชื่อนั้นก็ยังมีจุดร่วมที่เหมือนกัน คือ การให้ความสำคัญกับชีวิตหลังความตาย ซึ่งแล้วแต่ความเชื่อของแต่ละศาสนาว่าจะมีกรรมวิธีอย่างไร

ส่วนพิธีการฌาปนกิจศพในบ้านวังชัย ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา ซึ่งในอดีตได้ปฏิบัติโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้ตายมีความสุข และผู้ที่ยังอยู่มีกำลังใจ ในระยะต่อมาได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ถึงแม้ว่าระเบียบวิธีจะยังคงคล้ายกับในอดีตก็ตาม แต่ก็มีองค์ประกอบเพิ่มเข้ามา ซึ่งบางอย่างก็ก่อให้เกิดความสะดกในการประกอบพิธี เช่น การใช้โลงสำเร็จ หรือ การใช้เมรุในการเผาศพ เป็นต้น และสิ่งที่ทำให้เกิดผลเสียก็มี เช่น การเล่นเกมพนัน หรือกระทำการเพื่อหวังผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้องเหล่านี้ เป็นต้น

๔.๒ อภิปรายผลการวิจัย

พิธีการฌาปนกิจศพตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบันนั้น ต่างก็มีความคิด และการเปลี่ยนแปลงมาจากสาเหตุหลักๆ ของชาวบ้านวังชัย ตามลำดับ ดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลง อันเกิดจากคนในสังคมเกิดความรู้สึกว่ามี ความจำเป็นต้องการเปลี่ยนแปลงเพื่อความสะดกและเหมาะสมของเขาเอง เรียกว่า ปัจจัยภายใน ซึ่งได้แก่ ทฤษฎีวิวัฒนาการสายเดี่ยว เชื่อกันว่า เป็นผลที่สืบเนื่องมาจากอิทธิพลทางด้านแนวคิดเกี่ยวกับ วิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตซึ่งชาร์ลส์ ดาร์วิน (Charles Darwin, ๑๘๐๙-๑๘๘๒) ได้เสนอไว้ใน

หนังสือสำคัญของเขา “ว่าด้วยต้นกำเนิดของสิ่งมีชีวิตชนิดต่างๆ” (On the origin of species, ๑๘๕๙) ซึ่งพอสรุปได้ว่า วิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตทั้งหลายนั้น ได้เริ่มจากแบบชีวิตที่มีโครงสร้างทางร่างกายอย่างง่าย ๆ ไม่ใคร่จะมีกลไกทางระบบประสาทมากนัก แล้วจึงค่อยๆ พัฒนาไปสู่แบบชีวิตที่มีโครงสร้างทางร่างกายที่สลับซับซ้อนเพิ่มมากขึ้น มีระบบประสาทที่มีความสามารถในการรับรู้และเข้าใจในสิ่งแวดล้อมต่างๆ ได้ดีขึ้น ซึ่งเป็นการรวมเอาความหมายของคำว่า ความก้าวหน้า (Progress) เข้าไปอยู่ในระบบวิวัฒนาการด้วย* เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับพิธีกรรมฌาปนกิจศพ ของบ้านวังชัยที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบันแล้ว พอจะสรุปสาเหตุได้ดังต่อไปนี้

๑. ความมีน้ำใจของสมาชิกในชุมชนตำบลวังชัยที่เปลี่ยนแปลงไปจากในอดีต ที่เคยมีความผูกพันกันแบบพี่แบบน้อง มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกันช่วยเหลือกิจกรรมการทำงานกันโดยไม่ได้คิดเป็นค่าสินจ้างรางวัลอะไร แต่ในสภาพเศรษฐกิจแบบปัจจุบัน ทำให้แนวความคิดเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมคือ จากแนวความคิดที่ว่า ช่วยเหลือกันเพราะน้ำใจก็เปลี่ยนแปลงมาเป็นช่วยเหลือกันเพราะผลประโยชน์โดยมีเงินเป็นปัจจัยหลักแทน จึงเป็นปัจจัยที่ทำให้พิธีกรรมฌาปนกิจศพในบ้านวังชัยเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

๒. ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากสภาวะความคิดของผู้นำในสังคมในขณะนั้น ที่ต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลงในสังคมเกิดขึ้น โดยไปยึดเอาสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกที่มีการเปลี่ยนแปลง โดยมุ่งเน้นเอาวัตถุเป็นใหญ่มาเป็นตัวกำหนดในการคิดที่จะทำให้เกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในเรื่องต่างๆ มาสู่สังคมแทนการเอาความคิดด้านคุณธรรมเป็นมาหลักดังเช่นในอดีต

๔.๒.๒ ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง โดยมีความรู้สึกถึงการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ การเมืองภายนอกที่มีอิทธิพลต่อชุมชน เรียกว่า ปัจจัยภายนอก ดังทฤษฎีวิวัฒนาการหลายสายหรือวิวัฒนาการชนาน ซึ่งจูเลียน สตีวท์ (Julian Steward) มองเห็นข้อบกพร่องของแนวคิดวิวัฒนาการสายเดี่ยว เพราะไม่สามารถจะตอบปัญหาหรืออธิบายถึงสาเหตุว่า ทำไมวัฒนธรรมบางวัฒนธรรมจึงเปลี่ยนแปลงได้รวดเร็วในขณะที่บางวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงช้ามาก โดยอธิบายว่า วัฒนธรรมของมนุษย์โดยส่วนรวม มีแนวโน้มที่จะวิวัฒนาการไปในทิศทางที่ดีขึ้น หรือก้าวหน้าขึ้นและความก้าวหน้าทางวัฒนธรรมนี้ อาจแสดงให้เห็นประจักษ์ได้ด้วยการศึกษาวัดปริมาณ และเทคนิคของการใช้พลังงาน (White, ๑๙๔๙) นอกจากนั้นเราอาจวัดได้ด้วยปริมาณ และคุณภาพของเทคนิควิทยา (Technology) ซึ่งเป็นผลผลิตของวัฒนธรรมในแต่ละยุคแต่ละสมัย (Chide, ๑๙๕๑) นี่เป็นเรื่อง

* สนิท สมัครการ, การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมกับการพัฒนาของสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกิจการโรมันท์), หน้า ๑๔.

กระบวนการวิวัฒนาการทั่วไป หรือวิวัฒนาการสากล ซึ่งไม่ได้พิจารณาเฉพาะวัฒนธรรมของสังคมใดสังคมหนึ่ง หากแต่กล่าวรวมถึงวัฒนธรรมของมนุษย์โดยส่วนรวม^๒ ดังนั้นเขาจึงย้ำว่านอกจากจะต้องการสร้างกฎเกณฑ์การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมแล้ววิวัฒนาการหลายสาย ยังต้องการค้นหาสาเหตุ (Causes) ที่ทำให้วัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปแตกต่างกันอีกด้วย ฉะนั้น สตีวท์จึงเสนอว่าสิ่งที่เราจำเป็นต้องวิเคราะห์ในแต่ละวัฒนธรรมได้แก่ ๑) พวกวัฒนธรรมเกี่ยวกับระบบเทคนิควิทยาที่ใช้เพื่อการผลิตหรือแสวงหาประโยชน์จากสภาวะแวดล้อมเพื่อการดำรงชีพ ๒) พฤติกรรมของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับการใช้เทคนิควิทยาเหล่านั้นและ ๓) แบบแผนวัฒนธรรมอื่นๆ ที่เป็นผลกระทบหรือสืบเนื่องมาจากข้อ ๑ และ ๒ ซึ่งอาจรวมถึงแบบในการตั้งถิ่นฐาน โครงสร้างทางเครือญาติ การจัดทำดิน การใช้ที่ดิน และแบบแผนทางวัฒนธรรมอื่นๆ ที่ได้แสดงให้เห็นประจักษ์แล้วว่า มีส่วนเกี่ยวข้องกับใกล้ชิดกัน เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับพิธีกรรมสถาปนากิจศพของบ้านวังชัยที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน จะเห็นว่า มีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

๑. สภาพการดำรงชีวิตของสมาชิกในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป สมัยก่อนเมื่อมีการตายเกิดขึ้นทุกคนจะหยุดงานมาช่วยกันหมด แทบทุกครัวเรือน โดยเฉพาะในวันเผา (ชาวบ้านเรียกว่า วันเอาไปป่า เพราะในอดีตต้องนำศพไปเผาที่ป่าจริงๆ ที่ชาวบ้านเรียกว่า ป่าช้านั้นเอง) ทุกคนจะมาช่วยกันเรียกว่าเป็นธุระอย่างหนึ่งก็ว่าได้ และจะไม่มีการให้สินจ้างรางวัลด้วย ไม่เหมือนปัจจุบันที่ต้องให้ค่าจ้างสัปเหร่ออย่างน้อยศพละ ๑๐๐ บาท ขึ้นไป แม้แต่ การละเล่นที่ชาวบ้านเรียกว่า งันซอนหรืองันเฮือนดีก็จะมี การละเล่นเพื่อความสนุกสนานจริงๆ เช่น การเล่นคล้องช้าง การเล่นหมุนซอน เป็นต้น แต่ปัจจุบันการละเล่นแบบนี้หมดไป เปลี่ยนมาเป็นการเล่นการพนันแทน

๒. ค่านิยมของคนในสังคมบ้านวังชัยเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตมาก ในอดีตนั้นผู้น้อยหรือเด็กจะให้ความเคารพเชื่อฟังต่อผู้ใหญ่แทบทุกอย่าง ในอดีตจะถูกกำหนดโดยผู้ใหญ่และเมื่อทำตามแล้วจะมีผลทำให้สังคมไม่วุ่นวาย แต่ในปัจจุบันแทบทุกอย่าง จะถูกกำหนดโดยคนยุคใหม่โดยให้เหตุผลว่า เพื่อความก้าวหน้าทันสมัย และก็ส่งผลให้เกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนโดยมุ่งเน้นด้านวัตถุเป็นหลัก โดยไม่ได้ให้ความสนใจเอาใจใส่เรื่องของคุณธรรมเท่าที่ควร แม้แต่พิธีกรรมสถาปนากิจศพก็เช่นกัน

แต่ก่อนในอดีตมุ่งเรื่องคุณธรรม ตามหลักคำสอนของศาสนาที่ว่า เมื่อมีการตายลงเป็นหน้าที่ของเราทุกคนที่จะต้องทำกิจ ๕ อย่างให้สำเร็จ คือ แจกข้าว, ดับธาดู, แปรธาดู, กลับธาดู, กลบธาดู ซึ่งกิจเหล่านี้ กำหนดขึ้นเพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้ทุกคน ได้มีโอกาสแสดงความมีน้ำใจต่อกันในสังคม

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘-๑๙.

และก็มีผลทำให้สังคมมีความสุข มีความสามัคคีป้องกัน แต่ในสภาพการของเศรษฐกิจแบบในปัจจุบันที่สังคมมุ่งให้ความสำคัญในเรื่องของวัตถุเป็นเป้าหมายแทน การทำพิธีกรรมงานกิจการจึงมีคำว่า ได้กำไรขาดทุนขึ้นมา แทนคำยกย่องสรรเสริญที่สังคมจะพึงมีให้แก่ครอบครัวที่สูญเสียตัวเอง

๔.๒.๓ วัฒนธรรมประเพณีกับการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมในอดีตถึงปัจจุบัน

วัฒนธรรมประเพณีกับการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมในอดีตถึงปัจจุบันนั้น เป็นปัจจัยซึ่งกันและกันโดยจะเอื้อกันไปด้วยปริยาย ที่ส่งเสริมสนับสนุนกันนั่นเอง เช่น ประเพณีฮีต ๑๒ คอง ๑๔ ของคนไทยชาวอีสาน พิธีกรรมการเผาศพในอดีตก็เช่นกัน ยังเป็นการปลุกฝังจิตสำนึกของคนในสังคมให้รู้จักการเสียสละช่วยเหลือกันในยามทุกข์ยาก ปัจจุบันนั้น การเปลี่ยนแปลงต่างๆ อาศัยผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก แม้กระทั่งพิธีกรรมฌาปนกิจศพ ก็ยังอาศัยผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจเป็นหลักในการเปลี่ยนแปลงเช่นกัน และทำให้เกิดปรากฏการณ์อีกอย่างเกิดขึ้น โดยเฉพาะบ้านวังชัยคือ ความเลื่อมล้ำในพิธีกรรมฌาปนกิจ ระหว่างของคนมีฐานะกับของคนที่ไม่มีฐานะ แม้ว่า สภาพของความมีน้ำใจกับสมาชิกในสังคมจะเท่าๆ กัน เมื่อมีงานฌาปนกิจเกิดขึ้น จะเห็นว่า ความช่วยของสมาชิกในสังคมนั้น แตกต่างกันมาก

ในสมัยก่อน การที่คนมาช่วยงานกันแต่ละครั้ง มาด้วยคุณธรรมของผู้ที่เป็นงาน ไม่ได้มาเพราะฐานะความร่ำรวยของผู้ที่เป็นงาน แต่ปัจจุบันคนมาช่วยงานจะมีจำนวนมากขึ้นขึ้นอยู่กับฐานะของคนๆ นั้น ไม่ใช่ขึ้นอยู่กับคุณธรรมของคนๆ นั้น เพราะปัจจุบันนี้ คนส่วนใหญ่มุ่งเน้นเรื่องของปากท้องมากกว่าที่จะมุ่งเน้นความมีน้ำใจให้กันหรือที่เรียกกันง่ายก็คือ คนเรามีปกติเห็นแก่ตัวมากขึ้นนั่นเอง

๔.๒.๔ สภาพสังคมเศรษฐกิจกับตัวแปรการเปลี่ยนแปลง ซึ่งได้สรุปไว้เป็นประเด็นดังต่อไปนี้

๑. สภาพสังคมยุคโลกาภิวัตน์ วิถีชีวิตของชาวบ้านวังชัยก็เช่นกัน เมื่อรับเอาความเจริญของเทคโนโลยีเข้ามาสู่วิถีชีวิต ก็มีผลทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไป พิธีกรรมฌาปนกิจศพในอดีตชาวบ้านจะถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องช่วยกัน แต่ในสภาพปัจจุบันชาวบ้านถือเป็นหน้าที่ของเจ้าภาพ จึงเป็นเหตุให้เจ้าภาพของแต่ละงานแสวงหาวิธีที่จะประกอบพิธีกรรมให้แตกต่างตามประสบการณ์ที่ตนเองเคยสัมผัสมา โดยนำมาปรับเปลี่ยนเพิ่มเติม ในอดีตไม่มีการรำนาศพ ปัจจุบันมีการรำนาศพและการอ่านชีวประวัติของผู้ตายก็มีเพิ่มเข้ามาภายหลัง

๒. ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม วิธีชีวิตของชาวบ้าน ตั้งแต่ความเจริญด้านวัตถุ หมายถึง เรื่องของถนนหนทาง ไฟฟ้าเข้ามาสู่หมู่บ้านเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๒ วิธีชาวบ้านก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไป โดยเริ่มจากวิธีการเพราะปลูก เพราะในอดีตใช้ควายนื้อ ก็เปลี่ยนมาเป็นควายเหล็ก การเพราะปลูกแต่ก่อนทำเพื่อกินก็เปลี่ยนเป็นทำเพื่อขาย ข้าวของบางอย่างเคยขอแบ่งปันกันได้ ก็ไม่ได้ ต้องซื้อขายกันเท่านั้น ส่วนเรื่องของงานฉาบปูนก็งานนั้น เริ่มมีผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ประมาณ ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ เพราะเริ่มเปลี่ยนจากการนำศพไปประกอบพิธีกรรมฉาบปูนที่ป่าช้า ก็เปลี่ยนมาเป็นที่เมรุแทน โดยเริ่มจากการที่ทางวัดตั้งคณะกรรมการดูแลเมรุ จึงเป็นเหตุให้มีการกำหนดค่าบำรุงขึ้นมา และกำหนดค่าแรงให้แก่สัปเหร่อด้วย จากนั้นก็มีคนเริ่มคิดนำดอกไม้จันทน์มาขาย และมีการรับเหมาตกแต่งสถานที่จนมาถึงปัจจุบัน การจัดพิธีกรรมฉาบปูนก็ศพนั้น ได้มีการเปลี่ยนแปลงจากในอดีตที่เคยทำเพื่ออนุเคราะห์ผู้ตายตามคติความเชื่อทางศาสนา ก็เปลี่ยนมาเป็นทำเพื่อธุรกิจมีเรื่องผลประโยชน์เข้ามาเป็นตัวกำหนดในการประกอบพิธีกรรมฉาบปูนก็ศพ

๓. พระสงฆ์ นับว่าเป็นผู้ที่มีบทบาทอย่างมากในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแต่ก่อนทุกอย่าง แม้แต่การประกอบสัมมาอาชีวะ ถ้าพระสงฆ์แนะนำว่า อะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ ชาวบ้านก็รับฟังและทำตามคำแนะนำนั้นตลอด รวมไปถึงพิธีกรรมต่างๆ ด้วย แทบทุกพิธีกรรมจะต้องอาศัยพระสงฆ์เป็นหลัก เป็นผู้นำทั้งนั้น ถ้าพูดถึงเรื่องของพิธีกรรมฉาบปูนก็แล้ว ยังต้องอาศัยพระสงฆ์เป็นเจ้าของพิธีกรรมเลยทีเดียว แต่เมื่อบ้านเมืองพัฒนาขึ้นการศึกษาถูกดึงออกไปนอกวัดแล้วบทบาทพระสงฆ์ที่ว่าเป็นเจ้าของพิธีกรรมก็เปลี่ยนแปลงไป จากเดิมจนมีคำพูดที่คนนิยมพูดว่า เจ้าอาวาสอยู่บ้าน สมภารอยู่วัด อย่างนี้เป็นต้น

ซึ่งมักจะเป็นความจริง คือหมายความว่า ทุกอย่างถูกกำหนดโดยชาวบ้านซึ่งหมายความว่า บทบาท กลับกันกับบทบาทที่มีในอดีตคือ ในอดีตนั้น พระสงฆ์เป็นเจ้าของพิธีกรรมมีบทบาทในการกำหนดการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมต่างๆ แต่ในปัจจุบันกลับกลายเป็นบทบาทของชาวบ้านแทน และพระสงฆ์ก็กลับกลายเป็นผู้ทำตามความต้องการของชาวบ้านที่กำหนดขึ้นแทน

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิธีการทำฌาปนกิจศพ ตามยุคต่างๆ ตั้งแต่ก่อนพุทธกาลจนถึงพุทธกาล และเข้าสู่ยุคบ้านเชียง รวมถึงปัจจุบันมีพื้นที่บ้านวังชัยเป็นขอบเขตกลุ่มเป้าหมาย แสดงให้เห็นว่ามีความแตกต่างเรื่องแนวความคิดพิธีกรรมอยู่มาก ถึงจะเน้นเฉพาะพระพุทธศาสนาด้วยกันก็ตาม บางยุคก็มีพิธีอย่างหนึ่ง บางสมัยก็มีอีกอย่างหนึ่ง อาจจะเป็นตามความเชื่อ ทางลัทธิหรือผู้นำของคนที่มีอิทธิพลในสมัยนั้น ตามที่ผู้วิจัยได้นำเสนอ และสรุปประเด็นเนื้อหาจากข้างต้นมาเป็นลำดับ จึงเป็นไปได้ว่า ครั้งต่อไปควรจะศึกษาเรื่องเหล่านี้ด้วยเพราะเป็นตัวแปรที่สำคัญ คือ

๑. ควรศึกษาเปรียบเทียบการทำฌาปนกิจศพของภาคอีสานกับภาคอื่นๆ ของประเทศไทย ว่ามีส่วนใดบ้าง ที่เหมือนและต่างกัน ปัจจัยใดบ้างที่เป็นตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลง

๒. การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเฉพาะกรณี อาจมีความคิดที่ต่างไปจากหมู่บ้านอื่น จึงควรมีการศึกษากลุ่มย่อยของชุมชนใกล้เคียง เพื่อหาตัวแปรการเปลี่ยนแปลงให้ชัดเจนขึ้น

๓. ควรศึกษาว่า ในพิธีกรรมฌาปนกิจศพนั้น มีหัวข้อธรรมทางพระพุทธศาสนาอะไรบ้างที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมฌาปนกิจศพนั้น เพื่อที่จะเป็นประโยชน์ในการนำไปอธิบายให้คนรุ่นหลังได้เข้าใจพิธีกรรมลึกซึ้งมากขึ้น

๔. ควรศึกษาผลกระทบของการทำฌาปนกิจในด้านคุณค่าทางจิตใจ และเศรษฐกิจที่มีผลกระทบต่อชุมชน

๕. ควรศึกษาค่านิยมสมัยใหม่ที่ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านเรื่องฌาปนกิจสงเคราะห์ที่มีผลกระทบต่อกรอบพิธีฌาปนกิจศพ

๖. ควรศึกษาพิธีจัดงานศพของพระมหาเถระกับความเชื่อตามประเพณีอีสาน

ภาคผนวก

ภาคผนวก

ก. ลักษณะของการฝังศพ และภาชนะดินเผาที่บรรจุลง เป็น เครื่องเซ่นในหลุมศพ

ภาพที่ ๑ ภาชนะดินเผาที่บรรจุลง เป็น เครื่องเซ่นในหลุมศพ

ภาพที่ ๒ ภาชนะดินเผาที่เขียนลายด้วยสีแดง

ภาพที่ ๓ ภาชนะดินเผาสีดำ - เทาเข้ม มีเชิงหรือฐานเตี้ย ลำตัวภาชนะครึ่งบน มักจะตกแต่งด้วยลายขีดเขียนเป็นเส้นโค้งคด เพิ่มเติมด้วยลายกดทับเป็นจุด เป็นเส้นสั้นๆ ระหว่างลายโค้งคด ส่วนครึ่งล่างมักจะเป็นลายเชือกทาบ คือใช้เชือกกดทับผิวภาชนะดินเผา

ข. พิธีฌาปนกิจศพ

ตัวอย่างบัตรเชิญร่วมพิธีฌาปนกิจศพ

๑. พิธีฌาปนกิจศพแบบทั่วไป

คุณพ่อสำอางค์ หาปัญญา เกิดเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ ที่บ้านวังชัย หมู่ที่ ๖ ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น เสียชีวิตเมื่อเวลา ๒๔.๐๑ น. ของคืนวันที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๘ อายุรวม ๗๑ ปี ๑๐ เดือน ๑๓ วัน ซึ่งขอยกกำหนดการมาเป็นตัวอย่าง ดังนี้

กำหนดการ

ตั้งศพบำเพ็ญกุศล ณ บ้านเลขที่ ๑๕๔ ม. ๑ บ้านวังชัย ต. วังชัย อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น

วันที่ ๑๕-๑๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๘

เวลา ๑๙.๐๐ น. พระสงฆ์สวดพระอภิธรรมทุกคืน

วันพุธที่ ๑๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๘

เวลา ๑๑.๐๐ น. ถวายภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์

เวลา ๑๔.๐๐ น. เคลื่อนศพไปสู่เมรุวัดพิชัยพัฒนาราม

เวลา ๑๔.๓๐ น. ฟังพระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์

เวลา ๑๕.๐๐ น. พระสงฆ์สวดมาติกา - ทอดผ้าบังสุกุล

เวลา ๑๕.๓๐ น. ประชุมเพลิง เป็นเสร็จพิธี*

* ข้อมูลงานฌาปนกิจศพ, ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๘.

๒. พิธีฌาปนกิจศพพร้อมทำบุญอุทิศ

คุณแม่ประนอม กาสีพวง เกิดที่บ้านเลขที่ ๒๓ บ้านวังชัย หมู่ที่ ๖ ป่วยเป็นโรคมะเร็งในเม็ดเลือด “มะเร็งในเม็ดเลือดขาว” เสียชีวิตเมื่อวันที่ ๑๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๘. มีกำหนดการดังนี้

กำหนดการ

ตั้งศพบำเพ็ญกุศล ณ บ้านเลขที่ ๖๗ หมู่. ๖ บ้านวังชัย ต. วังชัย อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น

วันพุธที่ ๑๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๘

เวลา ๑๙.๐๐น. พระสงฆ์สวดพระอภิธรรม

วันพฤหัสบดีที่ ๑๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๘

เวลา ๑๑.๐๐ น. ถวายภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์

เวลา ๑๓.๐๐ น. เคลื่อนศพไปสู่เมรุวัดพิชัยพัฒนาราม

เวลา ๑๔.๐๐ น. พระสงฆ์สวดมาติกา - ทอดบังสุกุล

เวลา ๑๙.๐๐น. พระสงฆ์สวดพระพุทธรมณต์

เวลา ๑๙.๓๐น. ฟังพระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์

วันศุกร์ที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๘

เวลา ๐๗.๐๐ น. ถวายภัตตาหารเช้า

เวลา ๐๘.๐๐ น. ทำบุญอุทิศหาผู้ตาย เป็นเสร็จพิธี^๒

^๒ ข้อมูลงานฌาปนกิจศพ, ๑๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๘.

ค. คำถวายทานต่างๆ ภายในพิธีสงฆ์

คำถวายข้าวพระพุทธ

อิมัง สุปะพัญญุชณะลัมบันันัง สาสิ้นัง โภชะนัง อุทะกัง วะรัง พุทธัสสะ ปุเชมิ

คำลาข้าวพระพุทธ

เสลลัง มังคะลัง ยาจามิ

คำถวายสังฆทาน

อิมานิ มะยัง ภันเต ภัตตานิ สะปะริวารานิ ภิกขุสังฆัสสะ โอนิเชยามะ สาธุ โน
ภันเต ภิกขุสังโฆ อิมานิ ภัตตานิ สะปะริวารานิ ปะฏิคคัณหาตุ อัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายภัตตาหารกับทั้งบริวารทั้งหลาย
เหล่านี้ แก่พระภิกษุสงฆ์ ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับ ภัตตาหารกับทั้งบริวารเหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย
เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนานเทอญฯ

คำถวายสังฆทานอุทิศให้ผู้ตาย

อิมานิ มะยัง ภันเต มะตะกะภัตตานิ สะปะริวารานิ ภิกขุสังฆัสสะ โอนิเชยามะ
สาธุ โน ภันเต ภิกขุสังโฆ อิมานิ มะตะกะภัตตานิ สะปะริวารานิ ปะฏิคคัณหาตุ อัมหากังอุเจวะ มา
ตาปิตุอาทีนัญจะ ญาตะกานัง กาละกะตานัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะฯ

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายมตกภัตตาหารกับทั้งบริวารทั้งหลาย
เหล่านี้ แก่พระภิกษุสงฆ์ ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับ มตกภัตตาหารกับทั้งบริวารเหล่านี้ ของข้าพเจ้า
ทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลายด้วย แก่ญาติของข้าพเจ้าทั้งหลายมีมารดา
บิดาเป็นต้น ผู้ทำกาละล่วงลับไปแล้วด้วย สิ้นกาลนานเทอญฯ

คำถวายผ้าป่า

อิมาณี มะยัง ภันเต ปังสุกุละจีวะราณี สะปะริวาธาณี ภิกขุ สังฆัสสะ โอนิเชชยามะ สาธุ โน ภันเต ภิกขุสังโฆ อิมาณี ปังสุกุละจีวะราณี ปะฏิคคัณหาตุ อัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายผ้าบังสุกุลจีวรกับทั้งบริวารเหล่านี้ แก่พระภิกษุสงฆ์ ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับ ผ้าบังสุกุลจีวรกับทั้งบริวารเหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย ลีนกาลนานเทอญฯ

คำถวายผ้าไตรจีวร

อิมาณี มะยัง ภันเต ติจีวะราณี สะปะริวาธาณี ภิกขุ สังฆัสสะ โอนิเชชยามะ สาธุ โน ภันเต ภิกขุสังโฆ อิมาณี ติจีวะราณี สะปะริวาธาณี ปะฏิคคัณหาตุ อัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายผ้าไตรจีวร กับทั้งบริวารเหล่านี้ พระภิกษุสงฆ์ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับไตรจีวรกับทั้งบริวารเหล่านี้ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย ลีนกาลนานเทอญฯ

จบข้าวก่อนใส่บาตร

สุทินนัง ะตะ เม ทานัง อาสะวัชชะยาวะหัง นิพพานะปัจจะโย โหตุ อนะกะเต กาเล

ทานอันข้าพเจ้าถวายดีแล้วหนอ ขอจงนำข้าพเจ้าไปสู่พระนิพพานอันเป็นที่ลีนกิเลส ในอนาคตกาล เทอญฯ (ใช้เวลาจบเงินหรือสิ่งของที่จะทำบุญก็ได้ เมื่อว่าจบแล้วอธิษฐานต้องการสิ่งใด อื่กก็ตั้งใจ อธิษฐานเอาตามความปรารถนา)

คำถวายยารักษาโรคต่าง ๆ

อิมาณี มะยัง ภันเต เภสัชชานี สะปะริวาธาณี ภิกขุสังฆัสสะ โอนิเชชยามะ สาธุ โน ภันเต ภิกขุสังโฆ อิมาณี เภสัชชานี สะปะริวาธาณี ปะฏิคคัณหาตุ อัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ ฯ

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายซึ่งเภสัชทั้งหลาย พร้อมของที่เป็น บริวารทั้งหลายเหล่านี้ แก่พระสงฆ์ ขอพระสงฆ์จงรับ เภสัชทั้งหลายเหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย ตลอดกาลนานเทอญ

คำถวายธง

มะยัง ภันเต อิมิ ะชชะปะฎาเกหิ ระตะนัตตะยัง อภิปุชมะ อะยัง ะชชะปะฎา
เกหิ ระตะนัตตะยัสสะ ปุชา อัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ ฯ

ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอบูชาพระรัตนตรัย ด้วยธงแผ่นผ้าเหล่านี้ การบูชาพระรัตนตรัย
ด้วยแผ่นผ้านี้ จงเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลายตลอดกาลเทอญ

คำถวายปราสาทผึ้ง

มะยัง ภันเต อิมัง สะปะริวารัง มะรुပ္พะปาสาทัง อิมัสมิ วิหาระ ภิกขุสังฆัสสะ
โธโณชะยามะ สาธุ โน ภันเต ภิกขุสังโฆ อิมัง สะปะริวารัง มะรุပ္พะปาสาทัง ปฎิคัณหาคู
อัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ ฯ

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายปราสาทผึ้ง พร้อมทั้งบริวารทั้งหลาย
เหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย ล้นกาลนานเทอญ ฯ

อาราธนาพาทุง

อุกาสะ อุกาสะ ปาสาโน ภันเต ทุกขัญจะ ะวัณจะ ัฒมะเทสนัง ยาจามิ

คำถวายต้นดอกผ้า

อิมานิ มะยัง ภันเต กัปปะรุกขัง วัตถัง จีวะรัง สะปะริวารัง ภิกขุสังฆัสสะ โธโณชะยามะ
สาธุ โน ภันเต ภิกขุสังโฆ กัปปะรุกขัง วัตถัง จีวะรัง สะปะริวารัง ปะฏิคัณหาคู อัมหากัง ทีฆะรัตตัง
หิตายะ สุขายะ ฯ

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายต้นดอกผ้ากับทั้งบริวารทั้งหลาย
เหล่านี้แก่พระภิกษุสงฆ์ ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับต้นดอกผ้าของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และ
ความสุข แก่ข้าพเจ้า ล้นกาลนานเทอญ ฯ

คำถวายข้าวเปลือก

อิมาณี มะยัง ภันเต วิทิตาตานิ สะปะริวารานิ ภิกขุสังฆ์สสะ โอนุชชะยามะ สาธุ โน ภันเต
ภิกขุสังโฆ อิมาณี วิทิตาตานิ สะปะริวารานิ ปะฏิคัณหาตุ อัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ ฯ

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายข้าวเปลือกกับทั้งเครื่องที่เป็นบริวาร
ทั้งหลายเหล่านี้ แก่พระภิกษุสงฆ์ ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับข้าวเปลือกกับทั้งบริวารทั้งหลายเหล่านี้ของ
ข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์ และความสุกแก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย ลิ่นกาลนานเทอญ ฯ

คำถวายข้าวจี

อิมาณี มะยัง ภันเต สุกิอัตถานิ สะปะริวารานิ ภิกขุสังฆ์สสะ โอนุชชะยามะ สาธุ โน ภันเต
ภิกขุสังโฆ อิมาณี สุกิอัตถานิ สะปะริวารานิ ปะฏิคัณหาตุ อัมหากัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ ฯ

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายซึ่งข้าวจีกับทั้งเครื่องบริวารทั้งหลาย
เหล่านี้ แก่พระภิกษุสงฆ์ ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับข้าวจีพร้อมทั้งเครื่องบริวารทั้งของข้าพเจ้าทั้งหลาย
เหล่านี้ เพื่อประโยชน์และความสุกแก่พวกข้าพเจ้าทั้งหลาย ลิ่นกาลนานเทอญ

คำถวายกองบวช

อิมาณี มะยัง ภันเต อิมัง มังจัง พิมโพพิมพัง เสนาสนัง ปรีชาระโจลลัง สะปะริวารัง
ภิกขุสีละวันต์สสะ โอนุชชะยามะ สาธุ โน ภันเต ภิกขุสีละวันโต อิมาณี มะยัง ภันเต
อิมัง มังจัง พิมโพพิมพัง เสนาสนัง ปรีชาระโจลลัง สะปะริวารัง ปะฏิคัณหาตุ อัมหากัง
ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ ฯ

ข้าแต่พระภิกษุผู้ทรงศีลผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายซึ่งกองบวชกับทั้งเครื่อง
บริวารทั้งหลายเหล่านี้ แก่พระภิกษุผู้ทรงศีล ขอพระภิกษุผู้ทรงศีลจงรับ ซึ่งกองบวชของข้าพเจ้า
ทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุกแก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย ลิ่นกาลนานเทอญ ฯ

คำเวรข้าวแจก

อิมัสมิง ฐาเน อิมาณี ภิกขานิ สปุวานิ สสุชาเพทะนานิ สอุททะกานิ สคิลานะสนาสัสชะ
(.....) มะระณานิ เทติ ทานัง พุทธะธัมมะเจติยะโพธิรุกขา ปุชาระตะนัตถายะ ปะ
มุขัสสะ สังฆ์สสะ นียาเทมะ เทติ ทานัง ฯ

ในวงเล็บถ้าทำอนุหาบิดาให้เต็มคำว่า *ปีตามะระณานิ มารดาว่า มาตามะระณานิ* ถ้ามี
ว่า *สามิมะระณานิ ภรรยาว่า ภะริยามะระณานิ ลูกว่า ปุตตามะระณานิ*

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล. ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

พระสิริมงคลจารย์. มังคลัตถที่ปณีแปล. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

สำนักงานมหามกุฏราชวิทยาลัย. ธมฺปทฎฐกถา (ปญฺจโม ภาโค). พิมพ์ครั้งที่ ๑๙. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

_____ . ธมฺปทฎฐกถาแปล ภาค ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

_____ . ธมฺปทฎฐกถาแปล ภาค ๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

_____ . มงคลที่ปณียา ชุดโย ภาโค. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

ภาษาไทย

กรมสารบรรณทหารบก. พิธีศพ. กรุงเทพมหานคร : (ม.ป.ป.)

เดวิด เซลฟ์. ศาสนาของโลก. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๑.

ธนู แก้วโสภาส. ศาสนาโลก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จักรวรรดิพิมพ์, ๒๕๕๐.

_____ . ศาสนาโลก. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๕๒.

ธีรนนท์, (นามแฝง). การตายและพิธีการทำบุญศพ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ๒๕๔๔.

นิเทศ ดินณะกุล, การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน (ฉบับต้นแบบ). กรุงเทพมหานคร :

อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๓๙.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พระไตรปิฎก ฉบับประชาชน**. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ ๙, ๒๕๒๘.

สุเมธ เมธาวิทยกุล. **สังกัปปพิธีกรรม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ. **ประเพณีการจัดงานศพ**

แนวประหยัด. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๘.

หลวงวิจิตรวาทการ. **ศาสนาสาฎก เล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ลูก ส. ธรรมภักดี, ๒๕๒๓.

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ม.ร.ว.เฉลิมลาภ ทวีวงศ์. **ตำนานพระโกศและที่บศพ**.

(ม.ป.ป.)

อภิธาน สมใจ. **งานศพล้านนา ปราสาทนภัสดีลิ่งคู่ไม้ศพ**. เชียงใหม่ :

กลางเวียงการพิมพ์เชียงใหม่, ๒๕๔๑.

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ, พระไพศาลสิริวัฒน์ (สมชัย สุทธิญาโณ). ร้อยเอ็ด : ๒๕๔๖.

ปรมาณูชิตชินโรส, กรมสมเด็จพระ. **พระปฐมสมโพธิกถา** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา,

๒๕๑๗.

ภาษาอังกฤษ

Articles

ประวัติศาสตร์บ้านเชียง,

<<http://www.baanjomyut.com/library/baanchiang/baanchiang1.html>>27,2005.

เกี่ยวกับอินเดีย,< <http://www.johntutor.com/india.html>>, 27, 2005.

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

พระครูพิชัยสารการ เจ้าอาวาสวัดวิชัยาราม บ้านสร้างแข่ง อติตรองเจ้าอาวาสวัดพิชัยพัฒนาราม

บ้านวังชัย, ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น สัมภาษณ์, วันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๔๘.

พ่อกว้าง สนงู. เฒ่าจ้ำ, สัมภาษณ์, วันที่ ๑ กันยายน ๒๕๔๘.

- พ่อธรรมหนู ไบลาศน์, ปราชญ์ชาวบ้าน, วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๕๘.
- นายเนาวรัตน์ แก่นนาคำ, อ.ส.ม.ประจำหมู่บ้าน, สัมภาษณ์, วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๕๘.
- นายสว่าง หาปัญญา, น้องชายของผู้เสียชีวิต สัมภาษณ์, วันที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๘
- พ่อสุนัน จันทะรัง, น้องชายของผู้เสียชีวิต สัมภาษณ์, วันที่ ๑๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๘.
- เคนปาง ชุนอาราชอบช้าง, อาชีพสัปเหร่อ, สัมภาษณ์, วันที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๕๘.
- พ่อพันธ์ หลาบหนองแสง, ปราชญ์ชาวบ้าน สัมภาษณ์, วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๕๘.
- นายชบวน บุญยิ่ง, อดีตพระมหาชบวน อคควณโณ เจ้าอาวาสวัดพิชัยพัฒนาราม เจ้าคณะตำบลวังชัย ตำบลวังชัย อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น. สัมภาษณ์, วันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๕๘.
- พ่อสมร พรพิทักษ์, สัปเหร่อประจำวัดพิชัยพัฒนาราม, สัมภาษณ์, วันที่ ๑๓ กันยายน ๒๕๕๘.
- นายเจริญ ชุมแวงวปี, อดีตครูใหญ่โรงเรียนบ้านวังชัย, สัมภาษณ์, วันที่ ๑๒ ตุลาคม ๒๕๕๘.
- พ่อสด จำปาหลู่, หมอพรหมณ์ประจำหมู่บ้านวังชัย, สัมภาษณ์, วันที่ ๒๑ กันยายน ๒๕๕๘.

ประวัติของผู้วิจัย

- ชื่อ : พระมหาวิระศิลป์ ฉนทโก (แสนสุน)
- เกิด : วันอังคารที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๑
- สถานที่เกิด : บ้านเลขที่ ๑๒๐ หมู่ ๑ บ้านวังชัย ตำบลวังชัย อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น
- ภูมิลำเนาปัจจุบัน : บ้านเลขที่ ๑๐๕ หมู่ ๑ บ้านวังชัย ตำบลวังชัย อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น
- อุปสมบท : วันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๔
- การศึกษา : นักธรรมเอก, เปรียญธรรม ๔ ประโยค, พุทธศาสตรบัณฑิต
สาขาวิชาเอกรัฐศาสตร์ (การเมืองการปกครอง)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รุ่นที่ ๔๖ / ๑๑
- เข้าศึกษา : ๑๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๖
- สำเร็จการศึกษา :
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดพิชัยพัฒนาราม บ้านวังชัย ต. วังชัย อ. น้ำพอง จ.ขอนแก่น
- ตำแหน่งหน้าที่ : เจ้าอาวาสวัดพิชัยพัฒนาราม/เจ้าคณะตำบลวังชัย ต.วังชัย อ. น้ำพอง จ.ขอนแก่น
- ตำแหน่งการงาน : เป็นผู้อำนวยการและครูสอนโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกปริยัติธรรม / บาลี
วัดพิชัยพัฒนาราม บ้านวังชัย ต. วังชัย อ. น้ำพอง จ.ขอนแก่น ตั้งแต่
พ.ศ. ๒๕๓๖ จนถึงปัจจุบัน
- เบอร์โทรศัพท์ : ๐๗ - ๕๕๐-๔๕๑-๕